

8/20078

ERES MIKLÓS

A TÁRNOKI HATÓSÁG
ÉS A TÁRNOKI SZÉK
1526–1849

AKADÉMIAI KIADÓ

VERES MIKLÓS

A TÁRNOKI HATÓSÁG
ÉS A TÁRNOKI SZÉK
1526—1849

*A Magyar Országos Levéltár
kiadványai III.*

Hatóság- és hivataltörténet 2.

A királyi tárnokmester vezetése alatt működő tárnoki hatóság már a XIII. században kialakult. Kezdetben a bíraskodás mellett kincstartói teendőket is ellátott, de a XIV. század közepére ez utóbbi funkciója megszűnt, így a könyvben tárgyalt korszakban — a tárnoki székekkel együtt — úgyszólván kizárólag jogszolgáltatási ügyekkel foglalkozott.

A tárnoki szék — mint a tárnokmester joghatósága alá rendelt szabad királyi városok felsőbbírósága — a városi polgárság meghatározott perértékű polgári ügyeiben másodfokon ítélték. E fórumon a tárnokmester kezdetben főpapi, főnemesi és nemesi bírótársakkal működött, később azonban ezek helyét a városi polgárság küldöttei foglalták el.

Veres Miklós könyvének első részében a tárnoki jogszolgáltatás fejlődését, a tárnoki városok számának növekedését, illetőleg a tárnoki hatóság illetékességét és hatáskörét ismerteti. A mű második része foglalkozik a tárnoki hivatal és a tárnoki szék szervezetével, míg a harmadik rész az ügyvitel és a peres eljárás, valamint az ügyforgalom ismertetését tartalmazza.

Nagy értéke a munkának, hogy a szakirodalom feldolgozása mellett eddig nagyrészt ismeretlen levéltári forrásanyagra épül.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

A TÁRNOKI HATÓSÁG ÉS A TÁRNOKI SZÉK
1526—1849

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

III.

HATÓSÁG- ÉS HIVATALTÖRTÉNET

2.

A TÁRNOKI HATÓSÁG
ÉS A TÁRNOKI SZÉK

1526–1849

Írta

VERES MIKLÓS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

8/20078

VERES MIKLÓS

A TÁRNOKI HATÓSÁG
ÉS A TÁRNOKI SZÉK
1526–1849

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Lektorok
EMBER GYÓZŐ
VARGA ENDRE

22304/69 R. SZ.

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1968

Printed in Hungary

ELŐSZÓ

A feudális kori jogszolgáltatás bonyolult szervezetében jelentős szerepe volt a tárnoki hivatal (*officium tavernicale*) és az ezzel szorosan egybekapcsolódó tárnoki szék (*sedes tavernicalis*) működésének. Előbbi a királyi tárnokmester (*magister tavernicorum regalium*) hivatala, utóbbi pedig a joghatósága alá rendelt szabad királyi városok felsőbbírósága volt, ahová azok törvényszéke előtt indult és első fokon bevégzett, 60 forint perértéket meghaladó polgári ügyeket felülvizsgálás végett másodfokra felvitték. A tárnoki széken felülvizsgált és ítélettel lezárt perket 300 forint értékhatáron felül 1744-ig a királyi curia keretéből kivált külön-bírósághoz, a személynöki székhez, az 1744 és 1807 közötti időszakban a királyi táblához, azontúl pedig közvetlenül a hétszemélyes táblához lehetett fellebbezni. A tárnoki bíraskodás megindulásával s a tárnoki szék működésének kezdeti korszakával ifj. Szentpétery Imre „A tárnoki ítélőszék kialakulása” c. tanulmányában foglalkozott.* Az általam vizsgált korszak a tárnoki intézmény fennállásának további három évszázadát öleli fel: a mohácsi vész utáni évtizedektől, amikor a tárnoki bíraskodás hosszú szünetelés után újból megindult, e fórum ítélkezésének 1849-ben történt végleges megszűnéséig.

A tárnoki intézmény Mohács utáni történetének monográfikus feldolgozásához értékes forrásanyagul kínálkoztak a Magyar Országos Levéltár őrizetében levő Tárnoki levéltárban a tárnoki szék ülésjegyzőkönyvei, periratai, valamint a tárnoki hivatal ügyviteli és peres iratai. Tanulmányom elkészítésénél elsősorban ezekre támaszkodtam, de emellett felhasználtam a kir. curia, a m. kir. kancellária, a magyar kamara, az 1848/49. évi minisztériumok levéltáraiban, valamint a Fővárosi Levéltárban található adatokat is. A XVIII. század nagy történetírójának, Kovachich Márton Györgynek az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött „*Tavernicalia adversaria*”, valamint a nyomtatásban is megjelent „*Codex authenticus juris tavernicalis*” c. műveiből ugyancsak értékes adatokat kaptam.

A monográfia megírásához számomra az adott ösztönzést, hogy a jogszolgáltatás terén a maga idejében rendkívül fontos szerepet betöltő s több funkciójú tárnoki intézmény és tárnoki szék Mohács utáni korszakáról önálló mű eddig még nem jelent meg. Szeretném remélni, hogy ezt a hiányt e vállalkozással sikerült pótolnom. További célját abban láttam e munka megírásának, hogy — mint levéltáros — felhívjam a történetkutatók figyelmét a Tárnoki levéltár most már könyv-

* Szentpétery Imre, ifj.: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 1934. 510—590. l. — E tanulmánnyal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a szerző a kialakulás részletes tárgyalásán túlmenően a Mohács utáni évszázadok fontosabb vonatkozásait is érinti.

nyebben hozzáférhető anyagának gazdag forrásértékére, mely nemcsak a jogtörténet, hanem a várostörténet s általában a gazdaságtörténet számára is nagy jelentőségű. A téma megválasztásánál dr. Varga Endre ny. főigazgatóhelyettes — akkor még aktív szolgálatban — volt segítségemre, aki értékes szakmai tanácsaival és az általa talált tárnokszéki vonatkozású adatok rendelkezésemre bocsátásával is támogatta munkámat, akinek ezért és munkám lektorálásáért ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet. Ugyancsak köszönetet mondok dr. Ember Győző akadémikus, főigazgatónak, másik lektoromnak, akinek munkámról adott véleményéből szintén hasznos tanácsokat kaptam.

A tanulmányban közreadott anyagot három részre tagoltam. Az I. részben a tárnoki hivatal és tárnoki szék három évszázados fejlődéséről adok áttekintést, a II. részben e két intézmény szervezetét tárgyalom, s végül, a III. részben a tárnoki hivatal s a tárnoki szék ügyintézéséről, az utóbbi hatásköréről és illetékességéről, ügymenetéről — peres eljárásáról — és ügyforgalmáról, valamint az egész tárnoki intézmény (a tárnoki hivatal és a tárnoki szék) levéltáráról igyekszem képet adni. A tárnoki szék működését több évszázadon keresztül meghatározó tárnoki jog (latin nyelvű) szövegét, az e fórum ügyforgalmáról készített táblázatos kimutatást, valamint néhány fontosabb dokumentum másolatát s a tárnokmesterek és al-tárnokmesterek névjegyzékét stb. a Függelékben közlöm.

Budapest, 1968. március hó

Veres Miklós

I. A TÁRNOKI JOGSZOLGÁLTATÁS FEJLŐDÉSE

1. A TÁRNOKI HATÓSÁG HATÁSKÖRE ÉS ILLETÉKESSÉGE

A tárnoki hatóság apparátusa, a tárnoki hivatal kezdeti korszakában, a XIII. században még tulajdonképpen gazdaságügyi, illetve pénzügyi hivatal volt. A tárnokmester a király központi kamarájának élén állt, ő volt az abban felhalmozott ingóságok fő kezelője és a kamara alkalmazottainak főnöke.¹ Emellett, már a XIII. században, a szabad királyi városok által fellebbezett perekben is ítélkezett. Kincstartói funkciója azonban a XIV. század közepe táján megszűnt, s a kamara élére a kincstartó (thesaurarius) került.² Azontúl a tárnokmester kezében kizárólag a jogszolgáltatási funkció maradt meg, s így ennek megfelelően hivatalának jellege is megváltozott.

A tárnoki hivatal XVI—XVII. századi működéséről nincsenek megbízható adataink. A hivatal munkájában a tárnokmester mellett annak helyettese, az altárnokmester (vicemagister tavernicorum) is részt vett, akik együtt látták el az e századokban meglehetősen ritkán jelentkező feladatokat. A hivatal munkája a XVIII. század közepétől megélenkül, a tárnoki szék ülésezése is rendszeresebbé válik. Ekkor tűnik fel forrásainkban a tárnoki hivatali titkár (secretarius officii tavernicalis) funkciója is.

A tárnoki hivatal állandó jellegű intézmény, ellentétben a tárnoki székkal, mely fennállásának egész ideje alatt csak alkalmilag összehívott testület volt. Így a tárnoki hivatalhoz érkeztek be mindazok az iratok, amelyek e két intézmény bármelyikét érintették. Ide futottak be a tárnokmesterhez intézett felsőbb rendelkezések, akár a tárnoki, illetőleg városi jogszolgáltatás és igazgatás általános kérdéseire, akár egyedi perekre vonatkoztak. Ide küldték be a tárnoki joghatóság alá rendelt városok is jelentéseiket, kérvényeiket, fellebbvitelre kerülő polgári pereiket stb. A tárnoki széken vizsgálatra kerülő perekkel kapcsolatos levelezést szintén a tárnoki hivatal bonyolította le. A különféle tárnoki bírói parancsok kiállítását ugyancsak a tárnoki hivatal intézte, melyeket a tárnokmesteren vagy helyettesén kívül olykor a titkár is aláírt.

A tárnoki hivatal hatáskörébe tartozott a tárnoki városok polgári jogszolgáltatásának irányítása és ellenőrzése; a fellebbezésre kerülő perek felküldésének sürgetése, peres ügyekben információk bekérése, a tárnokszéki törvényszakok megszervezése és kihirdetése, a tárnokszéki delegátusok küldésére a városok felszólítása, a követ-

¹ Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig. Bp. 1904. 17. 1.

² I. m. 49. 1. — Később is előfordult azonban, hogy némely tárnokmester a kincstartói tisztséget is ellátta. — Így pl. Thurzó Elek 1523 és 1527 között. (Kam. It. Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber 109. 1.)

küldési kötelezettség alóli felmentés megadása, a városok által fizetendő honorárium-részlet behajtása, a tárnoki városok különféle sérelmeinek orvoslása stb.

A tárnoki hatóság illetékessége a szabad királyi tárnoki városok területére terjedt ki. Ez az illetékesség — természetesen — a városok számának növekedésével fokozatosan bővült. Minthogy e fórum vezetője a feudális méltóságok hierarchiájában előkelő helyet betöltő tárnokmester volt, jogszolgáltatási ügyekben közvetlenül a m. kir. udvari kancelláriának volt alárendelve. A tárnoki hatóságnak a tárnoki szék ügyforgalmáról — és több alkalommal egyedi perekről is — e főhatósághoz kellett jelentést felterjesztenie, és gyakran a kancellár rendelte el a pereknek a tárnoki székre való fellebbvitelét. A tárnoki hatóság igazgatási és pénzügyekben felső szinten a m. kir. udvari kamarával és a helytartótanáccsal levelezett (pl. a tárnoki szék városi delegátusainak elszállásolása, napidíjak stb. ügyében).

2. A TÁRNOKI JOGSZOLGÁLTATÁS AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSÁTÓL A MAGYAR ÁLLAMAPPARÁTUS ÚJJÁSZERVEZÉSÉIG (1526—1723)

a) *A tárnoki jogszolgáltatás Mohács után, a törvényszakok helyének és időpontjának változásai*

A tárnokmester — kir. kincstartó — városok, illetőleg azok polgárai feletti bíráskodásának nyomai — mint láttuk — a XIII. századig nyúlnak vissza. Kezdetben főpapi, főnemesi és nemesi bírótársakkal a királyi udvarban ítélkezett. Ebből az alkalmi és kuriális bíráskodásból alakult ki a tárnoki ítélőszék,³ melynek története a következő, a XIV. század végével kezdődik. Ugyanakkor indult meg a feudális jellegű bírótársaknak városi elemekkel való fokozatos felcserélődése is. A XV. század közepére az ítélőszék állandósul. Állandósulnak a tárnokmester bírótársai is a papi és nemesi tagok teljes kiszorulásával.⁴ Az új bírótársak az első hét *tárnoki város* — Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron — polgárai közül kerültek ki. Werbőczy — Tripartitumában — tárnoki városként Pestet is említi,⁵ mely nyolcadiknak csatlakozott az előbbi hét városhoz.⁶ A szabad kirá-

³ Szentpétery szerint a tárnoki ítélőszékhez hasonló intézmény más országokban is kifejlődött. Így pl. Csehországban, ahol felsőfokon az alkamarás volt a városi polgárság bírója. Hasonlóság azonban csak a kiindulási pontnál van, amennyiben ott is a királyi kamara főnöke, illetve annak helyettese gyakorolt joghatóságot a királyi városok felett. (Szentpétery Imre, ifj.: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 1934. 510. l.)

⁴ Varga Endre: Archivum tavernicale. (Ismertető leltár, kézirat.) — A továbbiakra való tekintettel már itt megemlítjük, hogy a tárnokmester — az 1486. tc. szerint — nem tartozott az ország ún. rendes nagybírái közé.

⁵ Werbőczy, Stephanus: Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae. Bp. 1894. III. Pars. IX. 2. §. 493. l.

⁶ A XV. század közepén indult meg a többi szabad királyi városnak a tárnoki városoktól való elkülönülése is. A tárnoki ítélőszék ugyanis addig minden szabad királyi város fellebbviteli fóruma volt, ahol a perekben a fellebbező város jogai szerint ítélkeztek. Ekkor azonban az említett — budai jogcsaládhoz tartozó — hét tárnoki város vette birtokába a tárnoki széket és az ítéleteket is e városok jogai szerint hozták. Így azok a városok, amelyeknek a budai jogtól és az azzal rokonságban álló városok jogától eltérő jogszokásaik voltak, arra törekedtek, hogy fellebbezett pereiket

lyi városok másik csoportja a királyi személynök joghatósága alá került, s így mint *személynöki városok* pereiket a személynöki székhöz fellebbezték.⁷

A tárnoki szék állandósulásával és a városi bírótársak térhódításával párhuzamosan az ítélkezés helye is mindinkább állandósult a vezető tárnoki városban, Budán.⁸ A mohácsi vész után azonban e fórum rendszeres működése a bekövetkezett változások miatt egyre nagyobb akadályokba ütközött. A kettős királyság idején ugyanis az uralkodók nemcsak a főurak megnyerésében versenyeztek egymással, hanem a hatalmuk alatti területek érintkezési pontjain fekvő városok megszerzésében is. Ily versengés folyt pl. Kassa, Bártfa és Eperjes birtokáért, melyek Ferdinándhoz pártoltak át, János király pedig vissza akarta téríteni a saját hűségére. S bár a török által 1541 előtt elfoglalt területeken egyetlen olyan város sem feküdt, amely előzőleg a tárnokmester joghatósága alá tartozott volna, a Mohács előtti nyolc tárnoki város — a két király által birtokolt országrészekben fekvő — kettőjük hatalmi törekvésének tárgyává lett, s így egymással való kapcsolatuk bizonytalanná vált. A tárnoki városok egységének ilyen megbontása természetesen lehetetlenné tette, hogy közös felsőbbíróságuk e korszakban rendszeresen, évente ülésezzenek. A városok megosztottsága azzal tetéződött be, hogy mindkét királynak külön tárnokmestere volt,⁹ akik — urukhoz hasonlóan — kölcsönösen próbálták a városokat egymástól elhódítani.

más fórum előtt vizsgálják felül. Ez teljesen érthető, mivel a tárnoki széken az említett hét város küldöttei nem hozhattak tárgyilagos és igazságos ítéletet egy olyan város polgárainak perében, amelynek jogszokásait nem ismerték.

A tárnoki városok sorából így módon kimaradt városok megpróbálták régi jogaikat érvényesíteni — amely szerint városi bíróságuktól az uralkodóhoz vagy a tárnokmesterhez fellebbezhetnek — és pereiket egyenesen a királyhoz fellebbezték. Mint-hogy azonban a király, sokirányú elfoglaltsága miatt, az ilyen perekben személyesen nem ítélkezhetett, azoknak eldöntését personalisára bízta. Ezeknek a városoknak a tömörüléséből alakult ki az ún. *személynöki városok* csoportja, melyben elsőként Székesfehérvár, Esztergom és Lőcse szerepelnek. (Szentpétery i. m. 555. l.)

⁷ A XV. század végére kialakult a személynöki városok végleges felsőbbírósága, a személynöki szék (sedes personalitia) is, melyen a kir. személynök a kir. tábla bíráiból alakított 5 tagú tanácsban ítélkezett. Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Bp. 1961. 70. l.

A személynöki városok polgárai tehát, ellentétben a tárnoki városokéival, fellebbezett pereikben nem maguk ítélkeztek. A teljesség kedvéért meg kell még említenünk, hogy a XV. században az alsó- és felső-magyarországi bányavárosoknak is sikerült egy saját felsőbbíróságot létrehozniuk, amelyen — ugyanúgy, mint a tárnoki városok polgárai a tárnoki széken — maguk ítélkeztek. Fellebbezett pereik egy része azonban közvetlenül a személynöki szék joghatósága alá tartozott, így e bányavárosokat is a személynöki városok közé kell sorolnunk.

⁸ Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946. Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1. 545. l. A városok „aszerint, hogy melyik jogcsaládhoz tartoztak”, állottak a személynök vagy a tárnokmester joghatósága alatt. A tárnoki városok ugyanis általában a budai jog szerint éltek, ezért nevezzük Budát vezető tárnoki városnak.

⁹ Kovachich, Martinus Georgius: Tavernicalia adversaria. I—V. (OSZK Kzt. Fol. Lat. 172.). I. 38. fol. Ferdinánd első tárnokmesterei a fentebb említett Thurzó Elek (1523—1527), majd Báthory András (1527—1534), utána Nadasdy Tamás (1536—1543) voltak. Ugyanakkor János király tárnokmestereként Drugeth Ferenc (1527—1533), majd Kendy Ferenc (1539) működött. L. Kam. lt. Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber 109. l.

E zűrzavaros idők tehát nem tették lehetővé tárnokszéki ülészakok rendszeres tartását. A mohácsi vést követő években csupán 1528-ból vannak gyér adataink arról, hogy a tárnoki szék összeült,¹⁰ utána — Szentpétery Imre szerint — jó darabig semmi nyoma, hogy ülést tartottak volna. A perlekedő városi polgárság érdekei azonban megkívánták, hogy még ezekben a nehéz évtizedekben is legyen valamilyen fellebbviteli fórumuk, ahová a városi törvényszékek ítéletével meg nem elégedő felek ügyeiket fellebbezhették. Ezt az igényt I. Ferdinánd király is figyelembe vette, aki 1532-ben egy pozsonyi polgár fellebbezését Pozsony, Sopron és Nagyszombat városok tanácsa elé utalta, elrendelvén, hogy mindegyik városból két-két esküdt jöjjön össze egy bizonyos helyen és időben, s vizsgálja felül a kérdéses pert. 1536-ban ugyanígy jártak el egy másik ügyben. Ezért azonban, hogy visszaélés ne történhessen, a három város 1539-ben elhatározta, hogy csak a tárnoki ítélőszék elé egyébként sem fellebbezhető kisebb ügyeket fogják közösen elbírálni.¹¹

Szentpétery fenti megállapításait még azzal kell kiegészítenünk, hogy I. Ferdinánd 1536-ban nemcsak egy konkrét pert utalt az említett városok közös bírósága elé, hanem elrendelte, hogy — a zűrzavaros időkben, tárnoki szék hiányában — Pozsony, Sopron és Nagyszombat városok fellebbezett ügyeit ezen városokból a másik két város tanácsosaiból alakult együttes bíróság elé küldjék át, azok bírái és két esküdtje vizsgálja meg.¹² Ez az átmeneti állapot csak néhány évig tartott, amíg a tárnoki szék ítélkezése az akkori, Buda és Pest elvesztésével hatra csökkent számú tárnoki város részvételével — ha szaggatottan is — újból megindulhatott.

Az 1528-ban tartott törvényszak után a tárnoki szék 1541-ben ült össze ismét. De a törvényszakokat azontúl is sokáig rendszertelenül tartották, bár a tárnoki jog I. cikkelye (I. a Függelékben) évenkénti ülésezést írt elő. 1541-ben pl. Nádasdy Tamás tárnokmester meghirdette a tárnoki széket, utána azonban újból egy évtizedes szünet következett. A további hat ülészak már az ötvenes évekre esik, mely évtized ilyen szempontból az évszázad legeredményesebb időszakává vált. Báthory András tárnokmester ugyanis 1552-ben és 1553-ban, Perényi Gábor 1555-ben, Zrínyi Miklós pedig 1557-ben, 1558-ban, 1559-ben és 1560-ban hirdetett tárnoki széket.¹³ Összeült a tárnoki szék a következő, az 1561. évben is, de utána ismét egyre ritkultak a törvényszakok, s a század végéig azok összehívására már csak tíz alkalommal került sor. A Mohács után eltelt háromnegyed évszázad mérlege tehát összesen 20 törvényszak. Még kedvezőtlenebb képet mutat a XVII. század, melynek egész tartama alatt csupán 18 alkalommal ült össze a tárnoki szék, vagyis még öt évre sem esik egy megtartott törvényszak. E században 1662 és 1680, valamint 1682 és 1695 között mutatkozik a legnagyobb hézag, ami az általános politikai helyzettel (Wesselényi-féle összeesküvés, bujdosók felkelése, Thököly-szabadságharc, török elleni hadjárat stb.) függ össze. A XVIII. század első két évtizedében csupán két esztendőben, 1702-ben és 1703-ban ült össze a tárnoki szék, majd húszéves szünet után 1723-ban. Ettől kezdve, habár minden évben ezután sem hívták össze a tárnoki fórumot, a törvényszakok gyakoribbakká, rendszeresebbekké váltak.

¹⁰ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 2. fol.

¹¹ Szentpétery i. m. 550. l.

¹² Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 18. fol.

¹³ I. m. III. 2. fol., ill. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 1., 5. fol.

A tárnoki széknek a törvényben előírtakkal ellentétes, rendszertelen működését több tényező okozta. Ilyenek voltak elsősorban a háborús események, amelyek sokszor akadályozták a törvényszakok összehívását. Némelykor az is előfordult, hogy a már meghirdetett tárnoki széket el kellett halasztani vagy a már megkezdett ülészakot félbe kellett szakítani. 1567-ben pl. a törvényszakot azért kellett egy későbbi időpontra áthelyezni, mert a felső-magyarországi városok küldöttei („propter motus”) nem tudtak megjelenni.¹⁴ 1608-ban ezek a városok ismét távol maradtak, s így a tárnoki szék ülészakát az országgyűlés idejére halasztották el.¹⁵ Ugyancsak kevés számú küldött megjelenése miatt maradt el az 1623-ban meghirdetett törvényszak is,¹⁶ de vannak esetek, amikor forrásaink csak homályosan utalnak az ülészakok elmaradásának vagy félbeszakításának okára. Így pl. 1629-ben Pál fordulásának nyolcadán (február 1-én) a tárnoki szék teljes létszámmal összeült, a tárnokmesteren és altárnokmesteren kívül minden tárnoki városból jelen volt két-két delegátus. Az ülészakot ennek ellenére „bizonyos tekintetek és okok miatt” (ob certis respectibus et rationibus) félbeszakították és későbbi időpontra halasztották.¹⁷ Az 1629. évihez hasonlóan az 1632. évi ülészak megtartása is sikertelen maradt. Bánffy Kristóf tárnokmester ugyanis (április 4-én kelt levelében) arról értesítette a tárnoki városokat, hogy a háborús események következtében előállt bizonytalan közlekedési viszonyok miatt a május 3-ára kitűzött tárnoki széket elhalasztja, s majd újabb határidőt fog kitűzni. Az ülészakot azonban Bánffy csak a következő, az 1633. év elejére hirdette meg, de azt — Kassa, Bártfa és Eperjes küldötteinek távolmaradása miatt — akkor sem lehetett megtartani.¹⁸

A fent ismertetett okokon kívül a tárnoki szék XVI. századi vontatott, rendszertelen működéséhez városaink viszonylagos elmaradottsága is hozzájárult. A városok ugyan Habsburg-Magyarországon a városfalak védelme alatt nem érezték meg annyira a háború pusztításait, mint a falvak népe, de a fejlődésben mégis messze elmaradtak a nyugat-európai országok városai mögött. Városaink fejlődését gátolta a nemesség beköltözése is, amely rést ütött kiváltságos helyzetükön.¹⁹ A nemesség térhódítása a XVII. században tovább folytatódott, s ez megváltoztatta a városi polgárság arculatát is. A gazdag polgárok nem az ipar, kereskedelem

¹⁴ I. m. I. 19. fol. Az idézett utalás („... motus”) bizonyára az 1567. év hadieseményeivel: a király s az erdélyi fejedelem közt Felső-Magyarországon folyt hadakozással, s a temesvári pasa Abaúj, Borsod és Gömör megyékben folytatott dúlásával kapcsolatos, a belőlük származott zavarokra, belső nyugtalanságra, mozgolódásra vonatkozik.

¹⁵ I. m. III. 40. fol.

¹⁶ I. m. I. 20. fol.

¹⁷ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 192. fol. A megvizsgálás végett felküldött perek sorsáról úgy döntöttek, hogy azokat a legközelebbi ülészak alkalmával fogják tárgyalni.

¹⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 201. fol. A megjelent küldöttek február 3-án tartott ülésükön a törvényszak kezdő időpontját május 3-ára halasztották azzal a megjegyzéssel, hogy ha az uralkodó időközben országgyűlést hirdetne, akkor a városoknak a tárnoki cikkelyek előírásaihoz kell magukat tartaniuk, vagyis az országgyűlési ülészakon meg kell jelenniük.

¹⁹ Magyarország története a késői feudalizmus korszakában, 1526—1790. Sinkovics István: Az „örökös jobbágyság” rendszerének kialakulása. — A Habsburgok első kísérletei a magyar állami függetlenség felszámolására, 1571—1606. Bp. 1957. Egyet. tankönyv 1/1. 66—67. l.

és bányászat fejlesztésébe fektették tőkéiket, hanem földvásárlásba. A városi patriciatus gyorsan haladt afelé, hogy földbirtokossá válják, s eszményképének a nemesség társadalmi helyzetét tekintette.²⁰ Ily módon tehát nem a városba költözött nemesség asszimilálódott, hanem a polgárság vezető rétege igyekezett nemessé válni.

Az említett okokon kívül a tárnoki szék üléseinek rendszeres megtartását az is akadályozta, hogy több esetben — a városi jogszolgáltatás és ügyintézés hiányos működése miatt — nem érkezett be a tárnoki hivatalhoz annyi fellebbezés, amiért érdemes lett volna törvényszakot összehívni. Ebből született 1643-ban az a tárnokszéki határozat, mely szerint a tárnokmester csak akkor tartozik ülésszakot meghirdetni, ha legalább öt fellebbezést küldenek be hozzá a tárnoki városoktól.²¹

A háborús idők és egyéb rendkívüli körülmények nemcsak a rendszeres, évenkénti ülésezést tették lehetetlenné, hanem azok miatt esetenként a törvényszakok helyét is meg kellett változtatni. A tárnokszéki ítélkezés helyéről ugyanis a tárnoki jog 1. cikkelye úgy intézkedett, hogy azt évente Budán kell megtartani. E rendelkezést azonban a 31. cikkely átmenetileg úgy módosította, hogy amíg Budát a töröktől vissza nem foglalják, az ülésszakokat Pozsonyba kell összehívni.²² Az általunk vizsgált évszázadokban Buda török megszállása, majd az utána következő évtizedekben a város jogi helyzetének vonatott, lassú rendezése lehetetlenné tette, hogy a tárnoki szék ott üljön össze. Így a törvényszakokat e századokban általában Pozsonyban tartották. Előfordult azonban, hogy valamilyen oknál fogva ott sem lehetett ülésezni. Így pl. az 1632. évi törvényszak, amely — mint fentebb láttuk — elmaradt, a Pozsonyban akkor uralkodó pestisjárvány miatt Nagyszombatba volt meghirdetve.²³ A következő évben már újra Pozsonyba hívták össze a tárnoki széket, de azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben ottan akkor még a pestis uralkodnék, a törvényszakot Sopronban fogják megtartani.²⁴

E városban azonban csak 1681-ben került sor tárnokszéki törvényszak tartására, amikor az országgyűlés is itt ülésezett. Erről a törvényszakról külön meg kell emlékeznünk, mivel a tárnokszéki jegyzőkönyvekben erre vonatkozólag semmiféle bejegyzés nincs. A rendelkezésünkre álló, s nemrég előkerült jegyzőkönyvtöredék tanúsága szerint május 7-én Kürtössy Mihály altárnokmester és három város (Pozsony, Eperjes és Modor) küldöttei voltak jelen a Sopronban tartott országgyűlésen. Ekkor elhatározták, hogy a többi tárnoki város delegátusait is meghívják. A meghívás eredményeként a július 16-i ülésen már minden tárnoki város — akkor számszerint 10 — képviseltette magát. Az országgyűlés tartama alatt, éspedig olyan napokon, amikor az országgyűlés nem ülésezett, kilenc alkalommal tartottak tárnokszéki ülést (május 7, június 24, július 1, 16, 17 és 18, szeptember 1).

²⁰ Magyarország története a késői feudalizmus korszakában, 1526–1790. Wittman Tibor: Az „örökös jobbágyság” rendszerének megszilárdulása. — Erdély a Habsburg-ellenes függetlenségi harcok élén, 1607–48. Bp. 1957. Egyet. tankönyv 1/1. 115. l.

²¹ Kovachich, Martinus Georgius: Codex authenticus juris tavernicalis. Buda 1803. 273–274. l.

²² Ez a cikkely a tárnoki szék 1596. február 15-i ülésén hozott határozat alapján került be a tárnoki jogba.

²³ Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 20. fol.

²⁴ Uo.

tember 20, december 5 és 31).²⁵ Az 1702-ben tartott két törvényszak közül a másodikat — amely június 12-én kezdődött — Nagyszombathban tartották.²⁶

Buda visszafoglalása után, annak küldöttei levélben kérték a tárnokmestertől, hogy az ülésszakokat helyezték vissza városukba, mivel ezt a tárnoki jog is előírja.²⁷ Buda azonban a felszabadulással nem került vissza azonnal a tárnokmester joghatósága alá, hanem az utóbbi aktus — amit később részletesen tárgyalni fogunk — egészen 1723-ig elhúzódott.

Korszakunk folyamán nemcsak a törvényszakok helye, hanem azok kezdésének időpontja is többször változott. Már a Mohács előtti időszakban is a legkülönbözőbb időpontokra hívták össze e bíróságot: Szent István ünnepének nyolcadára (augusztus 27-ére), Gyertyaszentelő Boldogasszony nyolcadára (február 9-ére), pünkösdi ünnepének nyolcadára stb. Előfordult, hogy a rendes nyolcados terminusok valamelyikén, Szent Jakab vagy Szent Mihály nyolcadán (augusztus 1, illetve október 6), leggyakrabban azonban Szent György nyolcadán (május 1) kezdték meg az ülésszakot. A XVI. század közepén (pontosabban 1555-ben) — régi szokásra hivatkozva — a Szent György napjától számított tizenötödik napot (május 8-át) tekintik a törvényszak kezdő időpontjának, s határozatba foglalják, hogy a tárnoki szék sem előbb, sem utóbb nem hívható össze.²⁸ E határozat ellenére a törvényszakot a következő évben más időpontra, október 1-re (ad tertium diem festi Michaelis) hirdették meg.²⁹

A törvényszakok időpontjának rögzítésére 1596-ban újabb tárnokszéki határozatot hoztak, melynek értelmében az ülésezést azontúl téli időszakban, Pál fordulásának ünnepén (január 25-én) kell kezdeni.³⁰ A határozatot eleinte igyekeztek megtartani, de olykor a szükség úgy kívánta, hogy az időpontot egy-egy konkrét alkalomra megváltoztassák. Így pl. az 1626. évi törvényszakot Bánffy Kristóf tárnokmester Fülöp és Jakab apostol napjának nyolcadára (május 8-ára) hirdette meg, mivel az előző évi országgyűlés csaknem karácsonyig elhúzódott.³¹

²⁵ O 92. Tárnoki lt. Raptura Actorum Thavernicalium in Prothocollum inserendum Anni 1681 sub diaeta Soproniensi (a tárnoki szék jegyzőkönyv-sorozatának I. kötetébe behelyezve). — L. még: O 93. Tárnoki lt. Acta tavernicalia E Fasc. 14. fasc. Az e jelzet alatt található elenchus-másolat 19. sz. tétele a tárnokszéki ülésszakról a következő bejegyzést tartalmazza: „Extractus causarum in sede tavernicali anno 1681. 7^a mensis May, tempore diaetae Sopronii celebratae revisarum.” Itt meg kell említenünk, hogy az időnként meghirdetett törvényszakokon kívül a tárnoki szék az országgyűlések alatt is ülésezett. Ennek rendjéről külön tárnoki statutum intézkedett. 1611-ben ugyanis elhatározták, hogy abban az évben, amikor országgyűlést tartanak, a tárnoki szék üléseit az országgyűlés első napján meg kell kezdeni. Ezt a határozatot általában meg is tartották.

²⁶ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 215—217. fol.

²⁷ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. C Fasc. 1. fasc. (d. n.)

²⁸ Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 19. fol. Közlése szerint „1555. De veteri consuetudine fuit terminus convocandae Sedis Tavernicalis 15. dies festi divi Georgii, quod tamen nec prius, nec post semper observabatur.”

²⁹ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 2. fol.

³⁰ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. Praefatio, № 5. art. 2. A határozatot azzal indokolták, hogy Szent György napja körül rosszak az utak, s így az időpontváltozás a távoleső felső-magyarországi városok érdekében történik.

³¹ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 152. fol. — A tárnokmester által kitűzött időpontot a városok küldöttei tetszéssel fogadták, mivel terhesnek találták volna, ha a karácsony és Pál napja közötti rövid egyhónapos időszak alatt kellett volna küldötteket delegálniuk a tárnoki székre. A küldöttek azonban leszögezték, hogy a jövőben újra Pál fordulásának nyolcadán kell a törvényszakokat megkezdeni.

Az említett határozatot a XVII. század további folyamán sem mindig tartották meg (pl. 1662-ben június 16-án kezdődött az ülészak), nyilvánvalóan azért, mert az élet gyakorlata olykor más időpontokat diktált. Ebből a szükségletből kiindulva 1702-ben (január 26) statutumot alkottak arról, hogy azontúl a tárnokszéki üléseket ne csak Pozsonyban és ne csak Pál fordulásának ünnepén lehessen megtartani, hanem bárhol másutt és bármikor, ahogy a tárnokmester vagy annak helyettese jónak fogja látni. További feltétel volt még a legkevesebb öt város küldötteinek részvétele. Azt is elhatározták ezen az ülésen, hogy ha valami gátló akadály közbe nem jön, még az év június hónapjára egy másik ülészakot kell hirdetni, melyet — ha a tárnokmester nem tudna megjelenni — az altárnokmester jelenlétében is meg lehet tartani.³² A határozatnak megfelelően, a tárnoki szék 1702. június 12-én össze is ült Nagyszombatban. S e fórum működésének további másfél évszázada alatt a törvényszakokat valóban a legkülönbözőbb időpontokban tartották meg.

A megvizsgálásra felküldött perek számától, valamint egyéb megtárgyalandó ügyek mennyiségétől függően a törvényszakok időtartama is gyakran változott. A meghívólevelekben a tárnokmesterek általában csak a kezdő időpontot jelölték meg, hiszen előre nem tudhatták, hogy az ülészak meddig fog elhúzódni. Azok időtartama egyébként a tárnoki városok, s ebből következően a fellebbezett perek számának szaporodásával párhuzamosan növekedett. A törvényszakokat az is megnyújtotta, ha az előző évben — vagy években — nem volt ítékezés, s így a megtárgyalásra kerülő perek és egyéb elintézendő ügyek a tárnoki hivatalban felhalmozódtak.

A fentieknek megfelelően a törvényszakok a XVI. század második felében még igen rövidek voltak, s általában egy-két hétig tartottak. Így pl. 1564-ben tíz, 1568-ban nyolc, 1579-ben kilenc napig ülésezett a tárnoki szék, beleértve az ünnepnapokat is. A XVII. században már egy-, sőt kéthónapos törvényszakok is előfordulnak, de ekkor is gyakoribb az egy-két hetes, sőt csak néhány napos ülésezés.

b) *A tárnoki városok számának alakulása, ülésrendjük a tárnoki széken*

Az ún. királyi Magyarország területén fekvő jelentősebb mezővárosok, gazdasági erejük növekedésével, egymás után igyekeztek a földesúri joghatóság alól magukat kivonni és a szabad királyi városok sorába emelkedni. Ez számukra azt jelentette, hogy legfőbb hatóságuk és földesuruk a király lett. Az uralkodó jogszolgáltatási főhatóságát a szabad királyi városok felett — mint láttuk — a tárnokmester és a személynök révén gyakorolta.³³ A szabad királyi várossá emelkedés jogot biztosított az országgyűléseken való részvételhez is, ahol e városok követei a főpapság, főnemesség és köznemesség után a negyedik rendet képviselték. Előbbiek kezdetben nem ellenezték a városi követek országgyűlésen való megjelenését, de amikor azt látták, hogy az uralkodó és a rendek közötti küzdelemben nem melléjük, hanem a király oldalára állnak, arra törekedtek, hogy az uralkodót szabad királyi városi rangot és ezzel országrendiséget adományozó jogában korlátozzák. E céljuk elérése érdekében hozták meg az 1608. évi koronázás előtti (7.) törvénycíkket, mely

³² O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 214. fol.

³³ Ember i. m. 546. l.

úgy rendelkezett, hogy a király azontúl csak a magyar tanács hozzájárulásával tehet valamely várost szabaddá. A rendek beavatkozásának további jelét látjuk az 1687. évi 17. törvénycikkben is, amely a szabad királyi városok sorába való felvétel jogát az országgyűlésre, vagyis az uralkodó és a rendek közös elhatározására ruházta. A gyakorlatban a szabad királyi városi kiváltságot továbbra is az uralkodó adományozta.³⁴ A kiváltságlevelben már azt is meghatározták, hogy az illető város a tárnokmester vagy a királyi személynök joghatósága alá tartozik.

Az uralkodó osztályok nemcsak az országgyűléseken gőrdítettek akadályokat a városok felemelkedése elé, hanem a már kiváltságos szabad királyi városokat is igyekeztek jogaik és szabadságuk gyakorlásában megátolni. Így a megszerzett új privilégium nem volt „örökérvényű”, a városoknak majdnem minden uralkodótól újra kellett kérniük kiváltságaik megerősítését. Ha ezt elmulasztották — vagy nem kapták meg —, lesüllyedtek a vásárhelyek közé,³⁵ vagyis újból mezővárosok lettek.³⁶

Mint fentebb említettük, Buda és Pest elvesztésével a tárnoki városok száma az addigi nyolcra hatra csökkent. S ez a szám néhány évtizeden keresztül — egészen 1577-ig — változatlan maradt, amikor a tárnoki szék ülészakán megjelentek Szokolca város küldöttei, akik — Miksa királytól nyert kiváltságlevelük alapján — a tárnoki városok sorába való felvételüket kérték. A küldöttek városuk közössége képviselőiben az előírt esküt letették, s így a beiktatás meg is történt.³⁷ Ezzel a tárnoki városok száma hétre emelkedett. Szokolcáról egyébként — mint később látni fogjuk — már 1564-ben fellebbezték pereiket a tárnoki székre.

Egyéb tényezők mellett a három nemesi rend városellenes politikája is hozzájárult ahhoz, hogy a XVII. század folyamán csupán négy városnak sikerült a tárnoki joghatóság alá kerülnie. Ez először Modornak sikerült, melynek felvételi ügyét a tárnoki szék 1609. évi törvényszakán tárgyalták először.³⁸ A felvétel azonban még ekkor, sem a két esztendővel későbbi, 1611. évi törvényszakon nem történt meg, bár mindkét alkalommal tárgyaltak egy-egy, Modor város törvényszékétől ide fellebbezett pert is. A városnak a tárnoki városok közé való beiktatására csak az 1613. évi ülészak alkalmával került sor, mely ünnepélyes aktuson Modor polgármesterén és két esküdtjén kívül a városnak még hét más polgára is megjelent.³⁹ Ezen a törvényszakon különben Korpona város is képviseltette magát két küldöttel, akik az uralkodó által 1609-ben megerősített kiváltságlevelük alapján kérték, hogy megvizsgálásra kerülő pereiket a tárnoki székre fellebbezhessék. Ülészak nem igényelték a tárnoki széken, csupán fellebbezési lehetőséget akartak maguknak kieszközölni.⁴⁰ Ez a törekvésük azonban nem járt sikerrel, mert a

³⁴ I. m. 543. l.

³⁵ I. m. 545. l.

³⁶ Így vesztette el pl. Debrecen is régebbi privilégiumát, ezért 1693-ban I. Lipóttól új kiváltságlevelet kellett kieszközölnie. A kiváltságlevelé kiadása előtt a város szabaddalmas mezőváros (oppidum privilegiumatum) volt. A 57. Kanc. It. Libri regii. 22. 263–269. l.

³⁷ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 30. fol. — Szokolca város felvételénél meg kell említenünk, hogy bár az csak 1577-ben került „de jure” a tárnokmester joghatósága alá, fellebbezendő pereit, szám szerint ötöt, már 1561-ben a tárnoki székhez küldte fel, ahol ezeket elfogadták és meg is tárgyalták. Ezzel mind a tárnokmester, mind a tárnoki városok „de facto” már előre befogadták a várost soraikba.

³⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 85. fol.

³⁹ Uo. 133. fol.

⁴⁰ L. uo.

város csak 131 év múlva, 1744-ben került a tárnokmester joghatósága alá,⁴¹ s — az ülésjegyzőkönyvek tanúsága szerint — eddig pereit sem fellebbezhette a tárnoki székre.

A XVII. század hódoltsági korszakában már csak két további városnak sikerült a tárnoki városok sorába emelkednie; a megmaradt országgrészen fekvő Kőszegnek és Kismartonnak. Kőszeg III. Ferdinánd 1648. november 6-án kelt adománylevelével kiváltságaiban megerősítette s egyben a tárnokmester joghatósága alá rendelte.⁴² Kismarton város ugyancsak 1648-ban kapott hasonló privilégiumot III. Ferdinándtól.⁴³ E városok megszerzett kiváltságleveleik alapján 1649-ben, majd 1655-ben többször folyamosdtak a tárnoki városok sorába való felvételükért, de ügyük egyik alkalommal sem nyert elintézését.⁴⁴ Kismarton felvétele érdekében a kancellária is tett lépéseket. 1655. március 24-én leiratot intézett a tárnoki székhöz, melyben az uralkodó által kiadott kiváltságlevelé alapján hangsúlyozta, hogy a várost a tárnoki szék joghatósága alá rendeli.⁴⁵ A felvételeire azonban csak 1662-ben került sor, amikor a tárnoki szék június 28-i ülésén mindkét város küldöttei megjelentek, s kiváltságlevelük bemutatása, valamint a szokásos eskü letétele megtörtént.⁴⁶ A fellebbezési jogon kívül — természetesen — a városok megkapták az üléseken s az ítélelhozatalban való részvétel jogát is.

A török kiűzése után a felszabadult országgrészek városai is arra törekedtek, hogy a tárnokmester joghatósága alá kerüljenek. Ez legelőször Debrecen szabadalmas mezővárosnak sikerült, melynek vezetői 1693. április 11-én I. Lipóttól szabad királyi városi rangot és kiváltságokat szereztek. A királytól nyert privilégium Debrecen a tárnokmester joghatósága alá rendelte, s a város követői a hosszú szünetelés után első alkalommal 1695-ben összeült tárnoki széken meg is jelentek és felvételüket kérték. A város beiktatása még ezen az ülészakon megtörtént.⁴⁷

A tárnokmesternek, illetőleg a tárnoki székeknek nagy gondot okozott a török uralom alól felszabadult Buda és Pest városok recipiálásának elintézése, mely kérdés a felszabadulással — természetesen — napirendre került. Jogfolytonosságukat Erdődy György tárnokmester már azzal elismerte, hogy a tárnoki szék 1695. évi törvényszakára őket is meghívta. A városok, mielőtt követeiket az ülészakra elküldték volna, ahhoz a kamarai igazgatóság előzetes hozzájárulását kérték, de

⁴¹ Uo. 295. fol.

⁴² A 57. Kanc. lt. Libri regii. 10. 175. l. „... judicem et juratos cives totamque communitatem dictae civitatis nostrae Keoszeghiensis in numerum et ordinem aliarum liberarum et regiarum ac quidem illarum magistro tavernicorum regalium in appellationibus et iuribus suis et non alteri iudicii subiectarum civitatum nostrarum... benigne duximus...”

⁴³ A 57. Kanc. lt. Libri regii. 10. 168. l.

⁴⁴ Wágner, Alexander: Jurisdictio tavernicalis... Pest 1834. 62. l.

⁴⁵ A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum. 1655. március. № 95.

⁴⁶ O 92. Tárnoki lt. Prof. sed. tav. I. 210. fol.

⁴⁷ Uo. 212. fol. — Itt meg kell jegyeznünk, hogy Debrecen városnak elvileg már a Mohács előtti időkben is voltak kapcsolatai a tárnoki székekkel. Zsigmond ui. 1405-ben privilégiumot adományozott a városnak, mely szerint annak tanácsa, minden ügyet Buda város joga szerint ítéljen meg. S ha a peres felek a tanács ítéletével megelégedve nem lennének, ügyüket felülbírálás végett Buda város bírósága vagy a tárnokmesteri szék elé fellebbezhetik. Ez azonban gyakorlatilag nem valósult meg, mert Zsigmond a várost 1410-ben Baliczky András pénzügyletekkel foglalkozó gazdag lengyelnek, 1411-ben pedig a rác despotának adományozta — l. Iványi Béla: Debrecen és a budai jog. Debrecen 1924. 7—8. l.

azt nem kapták meg. Pest — bár elismerte a kamarai igazgatóság felsőségét — nem nyugodott bele az elutasításba. Miután az ülészakról való távolmaradása miatt kimentette magát, áprilisban részletes beadványban kért védelmet a tárnokmestertől a kamarai adminisztráció ellen. Elpanaszolta, hogy e hatóság elzárja a várost a tárnoki széken való megjelenéstől, s a büntetőügyekben a ratificatio,⁴⁸ a polgáriakban a fellebbezett per elbírálásának jogát magának igényli, készséggel meghallgatja az első fokú hatóságot megkerülő polgárokat, és akadályozza a városi joghatóság gyakorlását. A tárnoki szék ülészakán ugyan nem került szóba a beadvány, mivel az akkor már elkésett, de Erdődy a következő év elején bécsi ágense útján kérte a királytól Pest hajdani jogainak visszaadását, majd hasonló közbenjárását ígérte a Bécsben összeülő újszerzeményi bizottság ülésén is. Ezek a lépések éppen olyan eredménytelenek maradtak, mint Esterházy Pál nádornak egykorú tervezete (Informatio) az ország új berendezésére, melyben többek között Buda és Pest szabad királyi városi jogállásának helyreállítását javasolta.⁴⁹

Erdődy tárnokmester Buda és Pest városokat az 1702. évi első (január 26-án kezdett) tárnokszéki ülészakra is meghívta. Részvételüket a kamarai adminisztráció ismét megakadályozta. Emiatt a városok újból panasszal fordultak a tárnokmesterhez, mellyel kapcsolatban a tárnoki szék (január 27-i ülésén) úgy határozott, hogy a tárnokmester járjon közbe az uralkodónál a városok visszavétele ügyében, mivel azok egykor a tárnokmester joghatósága alá tartoztak.⁵⁰

A kamarai adminisztráció 1703-ban is meghiúsította Buda és Pest küldötteinek a tárnoki szék (június 16-án kezdődő) ülészakán való részvételét. A városok küldöttei ennek ellenére megjelentek a tárnoki széken, de ott csupán egy emlékiratot nyújtottak át. Ebben súlyos panaszokat soroltak fel a kamarai adminisztráció ellen, és kérték a tárnokmestert, hogy a tárnoki jog 17. és 18. cikkelye értelmében legyen segítségükre, ügyükben járjon el a királynál és a magyar udvari kancelláriánál.⁵¹ A kérésnek megfelelően Erdődy tárnokmester folyamodványt intézett az uralkodóhoz, amit a kancellária pártfogásába is ajánlott. A beadványban megfelelő parancs kiadását kérte a budai kamarai adminisztráció ellen, amely nem engedte Buda és Pest követeit a tárnoki székre elküldeni, és különféle terhekkel sújtja e városokat.⁵² Itt kell megemlítenünk, hogy ezen az ülészakon Zágrábot felvették a tárnoki városok sorába, melynek küldöttei a Debrecen után következő helyet kapták a tárnoki szék ülésrendjében.⁵³

A Rákóczi-szabadságharc alatt, majd az utána következő évtizedben a tárnoki szék nem ülésezett. Így Buda és Pest visszatérésének kérdése csaknem két évtizedre lekerült a napirendről. A tárnoki szék 1722. június 15-én ült össze újra. A budai kamarai adminisztráció ekkor már nem akadályozhatta meg a városok

⁴⁸ Mint ismeretes, a szabad királyi városok büntető ügyekben teljes joghatóságot gyakoroltak saját polgáraik felett. A kamarai adminisztráció azonban ebben az időben ezt a jurisdicciót illuzórikussá tette azzal, hogy a budai és pesti városi törvényszékek által hozott ítélet érvényességét a maga jóváhagyásától (ratificatiójától) tette függővé. Súlyosabb büntető ügyekben a városi törvényszék csak javaslatot tehetett, s az ítéletet a kamarai adminisztráció, helyesebben a Hofkammer hozta meg.

⁴⁹ Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után. 1686—1708. Bp. 1962. 17., 23—24. l.

⁵⁰ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 214. fol.

⁵¹ Uo. 229. fol.

⁵² A 32. Kane. lt. Litterae privatorum 1703. № 426.

⁵³ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 229. fol.

küldötteinek az ülészakon való megjelenését, mivel 1709-ben megszűnt. Így az 1722. június 26-án tartott ülésen mindkét város követei akadálytalanul megjelenhettek, akik az előző napon a pozsonyi főbíró házában levő tárnoki ládában a felvételi taxát (Buda 300, Pest 200 forintot) is letétbe helyezték.⁵⁴ A két várost így ezen az ülésen — a szokásos eskü letétele után — a tárnoki városok sorába visszavették. Ezzel az aktussal a tárnoki szék addigi ülésrendjében is változás történt, ugyanis Buda visszakapta hajdani első helyét, Pest pedig a másodikikat. Szeged város, melyet ugyancsak ezen az ülésen vettek fel a tárnoki városok közé, a felvétel sorrendjének megfelelő helyet kapta.⁵⁵ Ezen az ülészakon került sor Szatmárnémeti felvételére, mely a tárnokszéki ülésrendben a Zágráb után következő helyre került,⁵⁶ a következő, 1723. évi törvényszak alatt pedig Komárom lett tárnoki várossá, s ezzel a tárnokmester joghatósága alá került városok száma 17-re emelkedett.

A tárnoki városok számának gyarapodása a tárnoki szék erejét és tekintélyét növelte. Ezért általában a már ide tartozó városok sem elleneztek, ha újabbak csatlakoztak hozzájuk. Ez egyben azt az előnyt is jelentette számukra, hogy a tárnoki intézmény fenntartásának költségeiből (tárnokmester, altárnokmester, jegyző stb. honoráriuma) rájuk eső rész csökkent. Ez is arra ösztönözte őket, hogy támogassák minél több városnak a tárnoki szék ítélkezése alá rendelését. Ilyen irányú törekvésükkel már a XVII. század végén találkozunk, 1695-ben ugyanis Ruszt várost is a tárnoki szék joghatósága alá akarták vonni. A város küldöttei azonban egy három nappal felöltött nyert privilégium alapján bizonyították, hogy ők a király személyes jelenlétének (a személynöki széknek) jurisdikciója alá vannak rendelve. A tárnoki szék erre olyan határozatot hozott, mely szerint arra kell törekedni, hogy a többi személynöki joghatóság alatt álló város is először a tárnoki székre legyen köteles pereit és egyéb ügyeit fellebbezni,⁵⁷ vagyis csak azután vihesse tovább azokat a személynöki szék elé. Ez az elképzelés — természetesen — később sem valósult meg, Ruszt és a többi személynöki város mindvégig megmaradt eredeti felsőbbbíróságának, a személynöki széknek közvetlen joghatósága alatt.

A tárnoki városok között bizonyos rangsor alakult ki, amely szerint az üléseken helyet foglaltak és szavazatukat leadták. Ezt a sorrendet a tárnoki székre való felvétel időpontjának megfelelően állapították meg, vagyis az újonnan csatlakozott város küldöttei a soron következő utolsó helyet kapták meg. A rangsor kérdése a tárnoki szék ülésein igen sok vitát váltott ki. E torzalkodásokkal már korszakunk elején találkozunk. Így pl. az 1528. évi törvényszakon a városok ülés helyét — a régebben kialakult szokásnak megfelelően — Pozsony, Sopron, Nagyszombat stb. sorrendben állapítják meg, s ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy ha valamelyik város küldötteit a régi helyükről más város küldöttei kiszorították, az ilyen vitát a tárnoki széken döntötték el.⁵⁸

Az ülésrend körüli viták a XVIII. században újultak fel, amikor a városok nagyobb számmal kerültek a tárnoki szék ítélkezése alá. Szeged város küldöttei pl.

⁵⁴ Uo. 239. fol. — Meg kell még említenünk, hogy Buda és Pest visszavételét az is hátráltatta, hogy — régi tárnokszéki tagságukra hivatkozva — előbb nem akarták megfizetni a szokásos felvételi taxát.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo. 238. fol.

⁵⁷ Uo. 213. fol. 1695. január 28-i ülés.

⁵⁸ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 2. fol.

1723-ban egy régebbi kiváltságlevél alapján közvetlenül a Szokolca utáni helyet követelték maguknak, megelőzve Modor, Debrecen és Szatmárnémeti városokat,⁵⁹ de kísérletük nem járt eredménnyel. Sokkal nagyobb vitára adott alkalmat Buda és Pest visszavétele, mely városok 1722-ben visszakapták a török megszállás előtti első, illetve második helyet. E jogukkal a legközelebbi — az 1723. évi országgyűlés alatt tartott — törvényszak alkalmával mindjárt éltek is, elfoglalván az őket régi jogon megillető vezető helyüket. Ez ellen Kassa város küldöttei később — az 1725. szeptember 19-i ülésen — hevesen tiltakoztak, hangsúlyozva, hogy az ülésrendben őket Buda és Pest küldöttei most ugyanolyan jogtalanul előzték meg, mint 1723-ban. A megtámadott városok delegátusai a tiltakozást visszautasították, s helyüket sikerült megtartaniuk.⁶⁰

c) A tárnoki jog felújítása és megerősítése

A tárnokmester és a joghatósága alá rendelt szabad királyi városok küldöttei a tárnoki széken az általuk alkotott s az uralkodók által jóváhagyott határozatok (statutumok) szellemében ítéleztek. A statutumok alapján készült cikkelyek alkották a tárnoki jogot, mely nem egyszerre alakult ki, hanem annak alkotóelemei a szükségletnek megfelelően bővültek, s végleges formájukat a XVII. század elejére érték el.

A tárnoki jog első rendszerbe foglalása Laki Thuz János tárnokmester nevéhez fűződik, aki e kódexet az 1479. évi tárnokszéki statutumok alapján állította össze. Az ebben foglalt cikkelyek azonban már az akkori követelményeknek sem feleltek meg, mert két évtized múlva II. Ulászlónak újabb hét törvényekkel kellett azt kiegészítenie. Ezeknek kibocsátását az tette szükségessé, hogy az addigi törvénygyűjtemény több fontos perjogi kérdésre nem terjedt ki. Így a feudális kori jogbizonytalanság útvesztőiben egyes perlekedők megtalálták a réseket, amelyekre keresztül megalapozatlan perhalasztásokkal, fellebbezésekkel és egyéb hamis fogásokkal a pereket hosszú ideig elhúzhatták.

A tárnoki szék tehát a török hódoltság előtti időkben az Ulászló-féle cikkelyekkel kiegészített joganyag alapján ítélezett, de a Laki Thuz tárnokmester által összeállított kódex e bíróság székhelyével, Budával együtt 1541-ben elveszett. A megmaradt tárnoki városok Pozsonyban összeülő delegátusai ennek csak a töredékét tudták összegyűjteni, és részben emlékezet alapján írták be az új kódexbe (a tárnoki szék fennmaradt jegyzőkönyveinek első kötetébe) azokat a cikkelyeket, amelyekre támaszkodva a tárnoki szék a XVI. század ötvenes éveinek végén újra megkezdhette most már megalapozottabb működését. E rekonstruált kódex anyagát 1587-ben, 1596-ban és 1599-ben újabb tárnokszéki statutumokkal bőví-

⁵⁹ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 249. fol. Követelésük — természetesen — nem járhatott eredménnyel, mert a tárnoki széken nem a régi kiváltságlevél, hanem az volt érvényes, amely a várost a tárnoki joghatóság alá rendelte.

⁶⁰ Uo. 251. fol. — Kassa város küldöttei nem akarták elismerni Buda és Pest régi jogát. Nehezen törődtek bele az új helyzetbe, bár álláspontjuk helytelen volt, mert e két várost nem a visszavételük időpontjában soronkövetkező hely illette meg, hanem régi elsőbbségük, mivel a török korszak előtt is ők voltak a vezető tárnoki városok. A kassaiak ennek ellenére tiltakozásukat 1728-ban újra megismételték, de ekkor is elutasították őket. (O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 264. fol.)

tették, majd 1602-ben az egész tárnoki jogot rendszerbe foglalták, további három cikkellyel egészítették ki és Rudolf királlyal megerősítették. Az így 41 cikkely terjedelműre növekedett anyaghoz ismét hozzácsatolták a II. Ulászló által kiadott hét cikkelyt is, melyek az 1602-ben megerősített cikkelyekkel együtt továbbra is — a tárnoki szék fennállásának egész ideje alatt — érvényben maradtak.⁶¹

Az ily módon véglegesen lezárt tárnoki jog előírásának megtartása azonban nem volt akadályoktól mentes. Nem volt elegendő a tárnoki jog megerősítése, mert az amúgy is ingatag alapokon álló feudális kori jogszolgáltatás a török hódoltság korszakában még bizonytalanabbá vált. A hatalmaskodó feudális urak e zűrzavaros idők adta lehetőségeket kihasználva mindenféle mód és ürügy alatt a szabad királyi városok kiváltságainak megnyirbálására törekedtek. Több esetben újtját állták a tárnoki törvény érvényesülésének oly módon, hogy az ország rendes nagybíráitól⁶² különféle, a városokhoz intézett, jogszolgáltatásukba illetéktelenül beavatkozó (gyakran egymásnak ellentmondó) parancsokat eszközöltek ki.

Mindezek megakadályozását célozta Rudolf 1602. augusztus 20-án, a tárnoki városok panasza és kérelme alapján kiadott két mandátuma. A király rendeletét a királyi helytartóhoz, az ország rendes nagybíráihoz, valamint azok helyetteseihez, ítélmestereihez és a királyi tábla ülnökeihez intézte. A másik rendelet általában az országnagyokhoz, rendekhez, bárókhoz, grófokhoz, alispánokhoz, városok, mezővárosok és községek előljáróihoz, valamint az ország minden egyéb rendű és rangú alattvalóihoz szólt. Rudolf mindkét rendeletben egyaránt leszögezte, hogy a szabad királyi városoknak — melyek az uralkodó jelentős jövedelmi forrásai — a jogait és kiváltságait mindenki köteles tiszteletben tartani.⁶³

3. A TÁRNOKI JOGSZOLGÁLTATÁS III. KÁROLY BÍRÓSÁGI REFORMJÁTÓL A TÁRNOKI SZÉK MEGSZÜNTETÉSÉIG (1723—1849)

a) *A tárnoki hivatal és a tárnoki szék 1723 után*

A török kiűzése, majd az azt követő szabadságmozgalmak tragikus bukása után békés korszak következett, s így az ország újjászervezése megindulhatott. Az átszervezésre mind a közigazgatás, mind az elavult s nehézkesen működő jogszolgáltatás terén igen nagy szükség volt, azt a területileg megnagyobbodott ország igényei feltétlenül megkívánták. Így került sor, a közigazgatás megújításán kívül III. Károly 1723. évi bírósági reformjára. A reform — melynek fontosabb rendelkezései a kir. curia szervezetére és működésére, valamint új királyi bíróságok (kerületi táblák) létrehozására terjedtek ki — a tárnoki szék szervezetét ugyan nem érintette, de az 1723. évi törvények, valamint az azokat követő királyi

⁶¹ Szentpétery Imre szerint e 41 cikkely eredete a következő: az 1—14. cikkely az 1479. évi statutumok alapján készült, a 15—28. cikkely történeti forrásértéket nélkülöző koholmány, a 29—30. cikkelyek az 1587., a 31—36. cikkelyek az 1596., a 37—38. cikkelyek az 1599. évi statutumok alapján készültek, a 39—41. cikkelyeket pedig 1602-ben csatolták hozzájuk.

⁶² Az ország rendes nagybírái: a nádor, az országbíró és a kir. személynök.

⁶³ Kovachich i. m. 1803. 59—63. l.

rendeletek hatása e fórum viszonylag rendszeresebb és jobb működésében is megmutatkozott.

Az általános politikai helyzet konszolidálódása ellenére a városok többsége a XVIII. század első felében nem vagy alig fejlődött. Az ipari áruterelés és forgalom alacsony foka, a közlekedés korlátozottsága, a hazai réteg kiszorulása a kereskedelemről bénítólag hatott a városok fejlődésére, a városi polgárság megerősödésére is. A korábbi századokban az ipar és kereskedelem révén gyarapodott felvidéki városok fejlődése — egy-kettő kivételével — megakadt, sőt hanyatlásnak indult. Ezzel szemben rohamosan fejlődtek az alföldi mezővárosok, elsősorban Debrecen és Szeged,⁶⁴ amelyek — mint láttuk — 1693, illetve 1722 óta már tárnoki városok voltak. Ugyancsak rohamos fejlődésnek indult Pest városa is, mely sokat köszönhetett annak, hogy mellette folyik a sokféle felhasználásra alkalmas nagy hajóút, a Duna és érintette a Kelet és Nyugat között lebonyolódó nagy átmenő forgalom is.⁶⁵

A gazdasági fejlődés élvonalában járó, említett városok lélekszámának rohamos növekedésével együtt nőtt a fellebbezésre kerülő perek tömege is. Ez a törvénytörvényesek gyakoribb tartását tette szükségessé, de — mint fentebb láttuk — azok összehívását felsőbb rendelkezések is szorgalmazták. Növekedett a perek száma újabb tárnoki városok felvétele révén is. Így pl. az 1724 és 1749 között eltelt negyed évszázad alatt 1744-ben Korpona és Győr, 1748-ban Újvidék, 1749-ben pedig Zombor város került a tárnokmester joghatósága, illetve a tárnoki szék ítélkezése alá. Ez, valamint a két vezető tárnoki város, Buda és Pest — már fentebb tárgyalt — szabad királyi városi jogainak visszaállítása is hozzájárult ahhoz, hogy e rövid időszak alatt jóval több törvénytörvényt tartottak, mint a XVII. század második felében és a XVIII. század első két évtizedében együttvéve. A már ismertetett 1723. évi törvénytörvény után ugyan 1725-ben már újból összeült a tárnoki szék, ezúttal Pesten, majd 1727-ben ugyanott került sor a következő ülészak megtartására. Ekkorra — úgy látszik — jelentős számú per gyűlt össze, ami szükségessé tette a tárnoki szék törvénytörvényesület alatti ülésezését is. Ez év március 29-i ülésén ugyanis ilyen értelmű határozatot hoztak.⁶⁶ A tárnoki szék folytatta az ítélkezést a következő, 1728. évi törvénytörvényesület alatt is, amit Pozsonyban rendeztek meg, majd öt éves szünet után, 1733-ban Pesten ült össze újból.

Bár a törvénytörvényesület gyakoribbá válásával és meghosszabbodásával, valamint a törvénytörvényesület alatti ítélkezéssel jelentősen javult a tárnoki szék munkája, az még mindig nem felelt meg az élet által megkövetelt igényeknek. Ehhez az is hozzájárult, hogy a tárnokmesterek sem álltak mindenkor hivatásuk magaslatán, pedig az egyre nagyobb számú, elintézésre váró per sürgetően megkövetelte a törvénytörvényesület időben történő megtartását. Csáky Zsigmond tárnokmestert pl. 1736-ban királyi rendelettel kellett a törvénytörvényesület haladéktalan összehívására rászorítani, amit III. Károly a peres felektől hozzá beérkezett panaszok orvoslásaként adott ki. Ennek ellenére a tárnoki szék csak a következő esztendőben ült

⁶⁴ Magyarország története a késői feudalizmus korszakában 1526–1790. Ember Győző: A gyarmatosító Habsburg-abszolutizmus kiépülése Magyarországon, 1711–54. Bp. 1957. Egyetemi tankönyv 1/1. 297. l.

⁶⁵ Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után. Stat. Közlemények 73. Bp. 1935. 48. l.

⁶⁶ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 258. fol.

Össze, amikor a király ez ügyben újabb rendeletet bocsátott ki. Ekkor Károly további, újabb követelményt támasztott a tárnoki székkel szemben. Elrendelte ugyanis, hogy ha a szükség úgy kívánja, évente több törvényszakot is kell tartani.⁶⁷

A fenti rendelkezések pozitív hatásával szemben s a delegátusok ügybuzgalma ellenére azonban voltak olyan tényezők is, amelyek a tárnoki szék működését kedvezőtlenül befolyásolták. Ilyenek voltak az elemi csapások és egyéb rendkívüli körülmények, amelyek nemcsak a kir. curia és más jogszolgáltatási szervek működésében okoztak rendkívüli törvényszüneteket, hanem a tárnoki törvényszakok rendszeres megtartását is akadályozták. Így pl. az 1737-ben Pesten tartott törvényszak után, az 1739—1740. évi pestisjárvány miatt csak 1741-ben kerülhetett sor a tárnoki szék újbóli összehívására. Ezen a törvényszakon — amit Pozsonyban rendeztek meg — a már előző korszakból is ismert ülésrend körüli viták újból fel-lángoltak. Ezúttal Zágráb város delegátusai követelték, hogy helyüket Kőszeg, Debrecen és Szatmárnémeti városok küldöttei előtt jelöljék ki,⁶⁸ de próbálkozásuk sem akkor, sem később — az 1747. évi törvényszak alkalmával — nem járt eredménnyel.⁶⁹ A zágrábi küldöttek követelésének elutasítása után a tárnoki szék az eleje fellebbezett 11 pert megtárgyalta, majd utána feloszlott, hogy hároméves szünet után, 1744-ben Pozsonyban újból összeüljön. Ekkor és a következő években — mint később látni fogjuk — élénk viták folytak a tárnoki széktől való fellebbevitel kérdésében, ez azonban csak 1745-ben járt a törvényszak elmaradásával. Talán ennek az egyéves szünetelésnek tudható be, hogy a következő, 1746. évben Pozsonyban tartott egyhónapos (július 4 — augusztus 5) törvényszak alatt 42 fellebbezett per került elintézésre. Ez a szám két szempontból is figyelmet érdemel. A tárnoki szék addigi működése során ugyanis, ennyi ügyet még egyetlen törvényszak alatt sem vizsgáltak meg, és jelentősen megrövidült az egy perre eső elintézési időtartam az előző években tartott törvényszakokéhoz képest, ami a bírák munkájának meggyorsulását tanúsítja. [Így pl. az 1741. évi kéthónapos törvényszakon (május 24—július 24) 11, az 1744. év csaknem háromhónapos törvényszakán (április 27—július 24) pedig 33 ügyet vizsgáltak meg.]

1747-ben is Pozsonyban ült össze a tárnoki szék, majd a következő évben, 1748-ban — több mint két évszázad eltelte után első alkalommal — a törvényszakot Budán tartották meg. A vezető tárnoki városban — úgy látszik — ekkor még nem volt állandó helyiség a tárnoki szék megtartására, mivel a delegátusok a vízivárosi Három nyúlhoz címzett fogadóban (in Civitate Aquatica sita domo ad Tres lepores nuncupata) ültek össze.⁷⁰

⁶⁷ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. A Fasc. 16—10, 16—11.

⁶⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 288. fol.

⁶⁹ Mivel az 1741. évi törvényszakon a zágrábi delegátusok kérését nem teljesítették, a város magisztrátusa 1747. július 26-án levélben kereste meg a tárnokmestert, illetve a tárnoki széket, melyben előadta, hogy Zágráb Horvátország és Szlavónia fővárosa, s már IV. Bélától nyert privilégiuma alapján a szabad királyi városok között foglalt helyet. A két nappal később tartott tárnokszéki ülésen a jegyző referálta az ügyet, s bebizonyította, hogy a zágrábiak kérése indokolatlan, mivel városukat csak az 1703. évi királyi mandátum sorolta először a tárnoki városok közé, s így ülésüket a debrecenieké után jelölték ki. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 326—327. fol.

⁷⁰ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 334. fol. — Budán még később sem volt állandó helyiség a törvényszakok megtartására. Így pl. még 1772-ben is ugyanott ülészttek, 1781-ben pedig szintén a Vízivárosban levő Fehér kereszthez címzett fogadóban (in domo

b) *A fellebbvitel rendezése és kísérlet horvát tárnoki fórum létesítésére
a XVIII. század közepén*

Az 1723. évi bírósági reform előtti időszakban a tárnoki székre fellebbezett, ott megvizsgált és ítélettel bevezített pereket — II. Ulászló 1499. évi 1., illetve 4. tárnoki cikkelye értelmében — 300 forint értékhatáron felül a kir. curia keretéből kivált különbíróság, a személynöki szék elé lehetett harmadfokon továbbvinni. A tárnoki szék jegyzőkönyvének tanúsága szerint az 1561 és 1619 közötti időszakban mindössze 23 pert vittek tovább a személynöki székre, az ezt követő több mint egy évszázad folyamán pedig egyet sem.

A tárnoki széktől való fellebbvitel tehát 1619 és 1733 között gyakorlatilag szünetelt. Ennek fő oka nyilvánvalóan az, hogy e háborúktól és pusztulásoktól sújtott időszakban a tárnoki szék nagyon rendszertelenül működött. Mint láttuk, e hosszú idő alatt mindössze 15 ülészakot (az 1681. évi országgyűlési ülészakkal együtt 16-ot) tartottak, s azokon összesen 99 pert vizsgáltak meg. A perek egy részét a tárnoki széktől nem is lehetett továbbvinni, mert azok a törvényben előírt 300 forintos értékhatárt nem érték el. Azok a perek viszont, amelyek ennek a követelménynek megfeleltek, talán azért nem kerültek fellebbvitelre, mert a felek a tárnoki szék ítéletében megnyugodtak. Csáky Zsigmond tárnokmester a kancelláriához küldött véleményes jelentésében az ülésjegyzőkönyvek alapján csak 1619-ig tudott pereket kimutatni, amelyek fellebbezés útján a személynöki szék elé kerültek. A feudális kori jogbizonytalanságot mutatja viszont, hogy mivel a továbbvitel hosszú ideig szünetelt, az illetékes fórumról is megfélekedtek.

Mint a tárnoki szék és a királyi tábla ülésjegyzőkönyvéből s több más iratból kitűnik, a tárnoki széktől való további fellebbezés kérdése 1733-ban az alábbi ügygel kapcsolatban vetődött fel. Sigray László 1728-ban Paluska Antal hétszemélyes táblai bíró ellen egy pozsonyi ház visszaszerzéséért a város törvényszéke előtt pert indított. Az ügy fellebbezés útján a tárnoki szék elé került, mely az első fokú bíróság döntését jóváhagyva, 1733. november 23-án ítéletet hozott. A felperes a másodfokú döntésbe nem nyugodott bele, s ügyét megvizsgálásra „a király személyes jelenlétéhez” fellebbezte és oda átküldeni kérte (de Sede Thavernicali in praesentiam et conspectum Majestatis. . . appellavit et transmitti postulavit). A pert a fél kérelmére Csáky Zsigmond tárnokmester 1733. december 19-én felsőbb döntés végett a kancelláriához küldte fel. A kancellária — a jogszolgáltatás legfőbb felügyeleti hatósága — nem tudta, hogy a perrel minek kellene történnie. S mivel a fellebbviteli gyakorlatot nem ismerte, mielőtt Sigray instanciájára valamit határozott volna, azt az uralkodó elé terjesztette. III. Károly 1734. február 20-án kelt rendeletében az illetékes szervektől véleményes jelentést kért arra vonatkozóan, hogy a fellebbezés a tárnoki és a személynöki széktől a királyi curiához (a hétszemélyes táblából s a királyi táblából álló felsőbírósághoz) történjék-e? A rendelet alapján

ad Albam crucem). Itt kell megemlítenünk, hogy a pozsonyi törvényszakokat általában az országgyűlések színhelyéül is szolgáló „zöld ház”-ban (domus viridis vagy Grün Stübl) tartották, de 1783-ban és 1784-ben egy magánházban (in domo antehac Carolina, modo Stahrenbergiana) üléseztek. Budán csak 1785-ben vették igénybe a városháza épületét (in domo curiali civica). Azontúl mind a budai, mind a pesti törvényszakokat mindkét helyen a városházán tartották meg.

a kancellária megbízta a királyi táblát, hogy adjon tájékoztatást az eddigi gyakorlatról, ha pedig azt nem ismeri, tegyen javaslatot a tárgyban.⁷¹

A királyi tábla a leiratra tett jelentésében azt válaszolta, nem tud példát arra, hogy a tárnoki és személynöki széktől pert valaha a királyi táblára fellebbeztek volna. A tárnoki széktől a Hármaskönyv III. rész 10. címe szerint a fellebbezést a személynökhöz történik, s ezt írja elő a tárnoki jog [ti. az Ulászló által kiadott — V. M.] 4. cikkelye is. A királyi tábla azt is megállapítja, hogy a Zsigmond- és Ulászló-féle törvénycikkek s a tárnoki jog 39. cikkelye is a személynöki székre való fellebbezés mellett szólnak, de Sigraynak — mint nemes embernek — a pere a curia elé tartozik. A tárnoki széktől fellebbezett többi ügyre vonatkozóan azonban az uralkodó döntését kéri, hogy az ilyen perekben a curia — mely a nemesek pereivel amúgy is eléggé meg van terhelve — ítélkezzék-e vagy a királyi személynök, illetve azok elbírálása más módon történjék.

A fellebbezés kérdésében a gyakorlat megállapítása, s az e tárgyban idézett törvénycikkek eltérésének összeegyeztetése végett a kancellária — a királyi tábla véleményének meghallgatásán kívül — Csáky Zsigmond tárnokmester megkérdezését is szükségesnek látta.⁷² Ennek megfelelően Batthyány Lajos kancellár utasítja Csákyt, hogy a pereknek a jövőben történő fellebbezésével kapcsolatban adjon be véleményes jelentést. Csáky 1735. június 16-án kelt felterjesztésében élesen tiltakozik a királyi táblához való fellebbezés ellen, s csatolja a tárnoki szék régi jegyzőkönyveiből készített kivonatot, amiből kitűnik, hogy a tárnoki széktől a perek fellebbezést esetén „ad personalem praesentiam” mentek tovább. Ennek alapján kifejti, hogy a szabad királyi városokat alapításuktól fogva, a régebbi uralkodóktól nyert kiváltságaik alapján, az ország többi városától egyebekben kívül az is megkülönböztette, hogy ezek — a tárnoki joggyakorlat szerint — megvizsgálandó pereiket régi idők óta „a király jelenlétéhez” küldték fel. Az ítélkezéssel kapcsolatban tehát leszögezi, hogy a felvitt ügyeket végső fokon a királynak kell megvizsgálnia és eldöntenie. Az uralkodók ugyanis — mint írja — akik a régi időkben az országban laktak, a saját udvarukban és elnökletük alatt ítélkeztek és intézték az igazságszolgáltatást; így a tárnoki széktől fellebbezett ügyeket is a király színe előtt vizsgálták meg.

Csáky tárnokmester a továbbiakban hét pontban részletezi azokat az érveket, amelyek a királyi táblához való fellebbezés ellen szólnak. Mindenekelőtt arra hivatkozik, hogy a tárnoki városok polgárai a saját magisztrátusukon kívül senki másnak nincsenek alávetve, mint a tárnokmesternek, s végül az uralkodónak mint az ország legfőbb bírójának. Ezeken kívül a fellebbezésnek más fórumai nincsenek, így a pereket a tárnoki széktől az uralkodóhoz kell felküldeni. Az ügyek megvizsgálására pedig maga a király vagy távollétében az, aki Magyarországon az ő hatalmát képviseli: a királyi helytartó illetékes.

⁷¹ A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1734. március. № 31. Meg kell említenünk, hogy a királyi táblára való fellebbezés kérdése már a húszas évek közepén is felmerült. Kassa város 1725. március 1-én kelt felterjesztésében ugyanis arra kéri a tárnokmestert, hogy a város jogait és kiváltságait a következő országgyűlésen védelmezze meg. Tiltakozik a város továbbá az ellen, hogy a fellebbezés a tárnoki széktől a királyi táblához történjék, hivatkozván a Hármaskönyv III. részének 10. címére. (Wágner i. m. 94. l.)

⁷² A 93. Kanc. lt. Acta particularia. № 203.

A királyi tábla véleményéhez hasonlóan Csáky is hivatkozik a tárnoki jog 39. cikkelyére, mely szerinte másképpen nem értelmezhető, mint hogy a királyi jelenléthez küldött fellebbezést az uralkodó, illetve távollétében a királyi helytartó a főpapokkal, bárókkal és bírákkal együtt döntse el. Csáky tárnokmester itt — bizonyára tudatosan, majd látni fogjuk, milyen célzattal — elhallgatja, hogy a „királyi jelenlét”-en ez esetben, ősi gyakorlat alapján, a királyi személynök, illetőleg az általa vezetett személynöki szék értendő, s megpróbálja a szó jelentését a királyi helytartóra átcusztatni. Csáky ennek megfelelően a továbbiakban a királyi helytartó bírói hatáskörét fejtegeti, mely szerint az uralkodó a jelenléthez fellebbezett ügyekben őt az igazságszolgáltatás gyakorlásával is megbízta. Példaként említi meg Várdai Pál esztergomi érseket, akinek I. Ferdinánd király 1563-ban kelt adománylevelében a helytartóságot adományozta, s távollétében a saját helyettesül állította. Az adománylevel a bíraskodás tekintetében előírja, hogy Várdai legfelső fokon a tőle való továbbvitel kizárásával jogosult az igazságszolgáltatás gyakorlására.⁷³ Csáky azonkívül Rudolf császár rendeletére is hivatkozik, amely azt írja elő, hogy a tárnoki széktől a királyi jelenléthez fellebbezett ügyeket a királyi helytartó a maga törvényes eljárásával (sua modalitate) vizsgálja meg és véglegesen fejezze be.⁷⁴

A tárnokmester eddigi fejtegetései a királyi tábla illetéktelenségének bizonyítására irányultak, mivel az a hozzá fellebbezett ügyekben nem végső fokon ítélik (kivéve, természetesen, azokat az eseteket, amikor a felek e tábla ítéletében megnyugodnak). Azt, hogy mely fórum illetékességét ismeri el a tárnokmester, a továbbiakban — ugyancsak részletesen indokolva — meg is jelöli. Hivatkozik az 1723. évi országgyűlésre, melynek alkalmával az uralkodó az igazságszolgáltatás meggyorsítására és tökéletesebbé tételére, a fellebbezések megvizsgálása végett, a nádor és királyi helytartó elnöklete alatt a hétszemélyes táblát állandósította. Csáky szerint nem jelentene nagyobb munkát, ha a tárnoki széktől a királyi jelenléthez átküldött fellebbezéseket a törvényszakok idején — amelyeken a fellebbezések revíziója végett évente össze szoktak ülni — a hétszemélyes táblán vizsgálnák meg, amely már megállapított bírói státussal rendelkezik. Ennek előnyeit is hangsúlyozza, mondván, hogy az sem a perlekedő feleknek, sem a királyi kincstárnak megterhelést nem jelentene és gyorsabban lehetne legfelsőbb fokon igazságot szolgáltatni. Javasolja tehát, hogy az említett perek azontúl a hétszemélyes tábla elé kerüljenek, mivel szerinte a tárnoki szék ítéleteinek utolsó revíziója — jóváhagyása vagy megváltoztatása — másutt nem lehetséges, mert semmi más fórum végső ítéletet nem hozhat.

Csáky tárnokmester határozott ellenállását — a városok érdekeinek védelmének kívül — személyes hiúsága is erősítette. Ez kitűnik az indokolás utolsó pontjából, melyben leírja, hogy ha a tárnoki széktől az uralkodóhoz fellebbezett pereket nem a legfelső, hanem más, közbeeső fórum (értsd: királyi tábla) vizsgálja felül, az nemcsak a tárnoki jognak és kiváltságoknak a megsértését fogja jelenteni, hanem a tárnokmester tekintélyének és méltóságának is ártani fog. A tárnokmester ugyanis — mint mondja — egyike az ország joghatóságot gyakorló báróinak, s azért a

⁷³ „... videlicet, quod habeat facultatem administrandi iustitiam, citra omnem ulteriorem appellationem.” O 93. Tárnoki lt. Acta tav. E Fasc. 2. fasc.

⁷⁴ „... per suum locumtenentem sua modalitate discuterentur et finaliter terminarentur.” Uo.

nádor és helytartó, nemkülönben az országbíró távolléte alkalmával mind az országgyűlésen, mind az ország más összejövetelein, valamint a hétszemélyes táblán hivatalból elnököl. Így a tárnoki széktől fellebbezett ítéleteknek más fellebbezési fórumát, mint a királyi helytartói bíróságot, vagyis az ország legelőkelőbb bíróságát, a hétszemélyes táblát — Csáky fejtegetései tehát ide irányultak — a tárnokmesteri tisztség jogsértése nélkül nem ismerheti és nem fogadhatja el.⁷⁵

Csáky Zsigmond tárnokmester véleményes jelentése után jó néhány év eltelt (s közben III. Károly is meghalt és már Csáky sem volt tárnokmester), amikor a kérdést újból elővették. A kancellária Mária Teréziának azt javasolta, hogy míg az országgyűlés a tárnoki és személynöki széktől való fellebbezés kérdésében mást nem határoz, e pereket a királyi curián vegyék fel és vizsgálják meg. A királynő azonban úgy rendelkezik, hogy e tárgyban a helytartótanácsot is meg kell hallgatni. A királynő rendelkezésének megfelelően a kancellária 1743. szeptember 13-án kelt leiratában meghagyta a helytartótanácsnak, hogy ez ügyben véleményes jelentését terjessze fel.⁷⁶ Annak beérkezése után a kancellária 1743. november 8-án a királynőhöz előterjesztést tesz, melyben hivatkozik a helytartótanács véleményében foglaltakra.⁷⁷ E szerint az említett városok (tárnokiak és személynökiek) legfelsőbb bírója a királyi személynök legyen. A helytartótanács azonban ismét összekeveri a szó jelentését, s — mint a továbbiakból látható — azon nem a király személyét a jogszolgáltatásban ténylegesen képviselő personalist, az igazi királyi személynököt, hanem a király személyét általában képviselő királyi helytartót érti. Ennek megfelelően a helytartótanács kifejti, hogy a „személynök”, aki esztergomi érsek és titkos kancellár, egyike az ország rendes nagybíráinak, következésképpen a királyi személyes jelenléthez fellebbezett városi ügyek megvizsgálása magához az esztergomi érsekhez, mint „királyi személynökhöz”, és nem a királyi személyes jelenléti bíróságához (értsd: a személynöki székhez) kellene hogy tartozzék.⁷⁸ Az esztergomi érsek viszont a legújabb rendelkezés szerint a hétszemélyes táblán az ország többi rendes bírájával együtt üléselési joggal rendelkezik. Ebből következik szerinte, hogy a tárnoki és személynöki széktől fellebbezett ügyeket legfelsőbb megvizsgálás végett a hétszemélyes táblára kell felküldeni, ami — ugyancsak a helytartótanács véleménye szerint — megegyezik az ország régebbi törvényeinek és az 1659. évi 34. törvénycikknek a szellemével.

A kancellária a helytartótanács helytelen álláspontját és az esztergomi érseknek a királyi személynökkel való téves azonosítását elvetve, a királynőhöz tett előterjesztésében kifejtette, hogy a tárnoki széktől a városi ügyeket régen is a királyi személynökhöz fellebbezték, aki ma a királyi tábla elnöke. Így tehát vitán felül áll, hogy a hétszemélyes táblához fellebbezendő városi pereket először a királyi táblához kell átküldeni. A kancellária ezt az álláspontját különböző, logikusan felépített érvekkel igyekezett megindokolni. S bár ugyanazokra a jogszabályokra hivatkozott, mint nyolc évvel azelőtt Csáky Zsigmond tárnokmester, azoknak egészen más értelmezést adott. Így pl. a tárnoki jog 39. cikkelyét — helyesen — úgy magyarázta, hogy a tárnoki széktől fellebbezett ügyeket régebben a királyi

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1743. szeptember. № 36.

⁷⁷ A 23. Kanc. lt. Litterae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici 1743. № 401.

⁷⁸ „... ad ipsum archi-episcopum Strigoniensem quam personalem praesentiam regiam, et non ejusdem personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenentem pertinent.” A 1. Kanc. lt. Originiales referadae 1744. № 3.

személyes jelenlét bíróságán a polgári (városi) jogban és jogszokásokban jártas tekintélyes férfiaknak kellett megvizsgálni. A királyi személyes jelenlét helytartója pedig a bíraskodásban a királyi tábla elnöke, akit közönséges szóval személynőknek neveznek. Így tehát a király által kinevezett személynők ezen ügyek megítéléséből nem zárható ki, aki egyébként mindebből ki lenne rekesztve, ha az ügyek a királyi tábla mellőzésével egyenesen a hétszemélyes táblához küldetnének fel.

A kancellária a királyi táblához való fellebbezés mellett érvelve, hivatkozik az 1659. évi 34. tc.-re is, mely elrendeli, hogy az ítélőmesterektől, a megyéktől és szabad királyi városoktól minden fellebbezést, ahogy a báni széktől a királyi curiára átküldött fellebbezett ügyeket is, amennyiben a nyolcados törvényszékek minden évben nem volnának megtarthatók — amint a törvénycikk mondja s a kancellária idézi — a nádor által kitűzendő törvényszakon kell megvizsgálni. Ebből következik — mondja a kancellária —, hogy a városi ügyek a törvény szerint a királyi curiához fellebbezendők és ugyanott vizsgálandók meg. E törvénycikk alapján néhány pert a királyi curia keretében, a királyi táblán meg is vizsgáltak, a Nádasdy Lipót tárnokmester által felküldött „dokumentumokból és példányokból”.

A kancellária a továbbiakban azt fejtegeti, hogy az 1723. évi 26. tc. értelmében addig a nádor és az országbíró ítélkezése alá [vagyis a hétszemélyes tábla elé — V. M.] tartozott országgyűlésileg kijelölt (causae articulares) és megszakadási ügyeken kívül bármilyen más, az országlakosokat érintő ügyek a királyi tábla hatáskörébe tartoznak, s innen fellebbezhetők tovább a hétszemélyes tábla elé. Egyébként még a nemeseknek a vármegyéktől és a kerületi tábláktól fellebbezett ügyei sem mehetnek közvetlenül a hétszemélyes táblához, hanem azokat először a királyi táblán vizsgálják meg, s csak azután fellebbezhetők oda. Így a városi ügyeket is, amelyeket a tárnoki jog említett 39. cikkelye értelmében a személynökhöz fellebeztek, a kir. táblán kell megvizsgálni.

A kancellária a curiai gyakorlattal sem tartja összeegyeztethetőnek, hogy a fellebbezett tárnokszéki perek közvetlenül a hétszemélyes tábla elé kerüljenek. Mint itt kifejti, a hétszemélyes tábla és a királyi tábla együtt alkotja a kir. curiát, következésképpen előbbi csak olyan ügyeket tárgyal, amelyeket az utóbbi fórumon már megvizsgáltak s ide fellebbvittek. Az új rendelkezések szerint a hétszemélyes tábla a királyi táblától elkülönítve ülésezik, s az ítéleteket sem szokta a feleknek kihirdetni, és a megszerkesztendő kiadmányokhoz szükséges pecséttel sem rendelkezik. Az ítéleteket a királyi táblán hirdetik ki, és magukat a perek a királyi tábla elnökénél, a személynöknél levő királyi bírósági pecséttel kiadmányozzák. A fellebbezésnek, a perek megvizsgálásának és a kiadmányozásnak ezt az országgyűlés által is jóváhagyott, régi szokás szerinti útját kell követni a városi ügyek tekintetében is. Az e szabályoktól való eltérést s az országgyűlésen kívüli újítások bevezetését a kancellária nem tartotta elfogadhatónak.

A kancellária Csáky Zsigmondnak azzal az érvelésével sem ért egyet, hogy a királyi táblához való fellebbezés a tárnokmesteri tekintélyt csorbítaná. Megállapítja, hogy a báni széktől a királyi curiához fellebbezett ügyeket is először a királyi táblán vizsgálják meg. Így tehát, ha a bán számára (aki az országgyűlési ülésrendben a tárnokmestert megelőzi) a királyi tábla fóruma nem sértő, nem látja az okát, hogy a tárnokmester a városi ügyek fellebbvitele tekintetében ugyanazt a fórumot miért tartja sértőnek? A kancellária végül megállapítja, hogy az országban figyelembe veendő egységesítés elve is megköveteli, hogy valamint minden más, bár-

mely országlakost érintő ügy fellebbezés útján a királyi curiához kerül, s ott először a királyi tábla, azután a hétszemélyes tábla vizsgálja meg azokat, úgy a városi ügyeket is ezen a szokásos úton kell megvizsgálni.

A kancellária a fenti indokok alapján — korábbi álláspontját megismételve — azt javasolja a királynőnek, hogy mind a tárnoki, mind a személynöki széken megvizsgált és azoktól tovább fellebbezett városi pereket, amíg az országgyűlés e tárgyban mást nem határoz, egyéb ügyek szokásos módján, a királyi curián vegyék fel és vizsgálják meg.⁷⁹

Mária Terézia a kancellária javaslatát jóváhagyta és a perek fellebbezésének kérdésében 1744. január 14-én annak megfelelően rendelkezett.⁸⁰ A rendeletben azonban Nádasdy Lipót tárnokmester nem nyugodott bele, s 1744 májusában felterjesztést intézett a királynőhöz, melyben kérte, hogy a tárnoki széktől való további fellebbezés ne a királyi táblához, hanem „régí szokás szerint” [!?] a hétszemélyes táblához történjék.⁸¹ Nádasdy ugyanis a királyi személyes jelenlet bíróságán nem a személynöki széket, hanem a hétszemélyes táblát értette, s ennek bizonyítására csatolta a hét tárnoki város 1453. évi, valamint Pozsony város 1459. évi privilégiumának másolatát. Ezzel egyébként csak annyit tudott bizonyítani, hogy a tárnoki szék ítéletével elégedetlen felek a királyi személyes jelenlethez fellebbezhetnek.⁸² Nádasdy a tárnoki szék küldötteivel együtt részletes felterjesztést is kidolgozott, melyben a királyi táblához való fellebbezés ellen együttesen újból tiltakoztak. E vitás kérdéssel kapcsolatban ugyancsak beküldte véleményes jelentését a kancelláriához a kir. curia, a kir. személynök és Esterházy Ferenc, az 1746. év augusztusában kinevezett új tárnokmester is.

A kancellária a beérkezett jelentéseket egyenként ismertetve 1746. szeptember 23-án előterjesztést tett a királynőhöz. Nádasdy Lipót kancellár — aki nem egészen két hónappal azelőtt (augusztus 2-ig) még tárnokmester volt — valójában az általa felterjesztett véleményes jelentést, vagyis a tárnoki szék álláspontját, most kancellári minőségben értékelte és továbbította a királynőhöz. Ez a kettősség — mint később látni fogjuk — meghatározta Nádasdy állásfoglalását is, aki e sokat vitatott kérdést kompromisszumos megoldással kívánta lezárni. Mint a hozzá legközelebb állót, felségelőterjesztésében a tárnoki szék álláspontját ismertette a leg részletesebben, mely szerint az e fórumtól fellebbvitett ügyek a városok kiváltságai és a törvények szerint csak egy magasabb bírósághoz mehetnek tovább, s így nem a királyi, hanem a hétszemélyes táblához kell azokat felküldeni. A tárnoki szék részletesen megindokolja azt is, hogy miért nem lenne ésszerű, ha e pereket a királyi táblára fellebbeznék. Mindenekelőtt megemlíti, hogy e fórum különben sem tudja az ilyen pereket megvizsgálni, mivel más ügyek intézésével igen el van foglaltva. S így ha a városi ügyeket is oda kellene fellebbezni, akkor vagy azok, vagy

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ O 93. Tárnoki It. Acta tav. A Fasc. № 12. — Lásd még: A 35. Kanc. It. Conceptus expeditionum 1744. január. № 31.

⁸¹ „... adeoque causarum ex Sede Tavernicali ad Sacram Majestatem Vestram provocatarum, aut in futurum provocandarum transmissiones more antiquitus solito, per Regium Septemviralem Judicium, tamquam supremum causarum ad Majestatem Vestram Regiam provocatarum superrevisorium forum assumi, et secundum consuetudinem earundem civitatum ac praescriptum juris tavernicalis finaliter decidi facere dignetur.” A 32. Kanc. It. Litterae privatorum 1744. № 209.

⁸² Uo.

egyéb perek hosszabb ideig megvizsgálatlanul maradnának, ami a perlekedő felek panaszait idézné elő. A tárnoki szék ezzel kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy bár a királynő az igazságszolgáltatás gyorsítására és a perlekedők költségeinek csökkentésére törekszik, ezzel az intencióval ellentétben állana az, ha a reform következtében a városi ügyekben illetékes fórumok száma növekednék. Ezenkívül megemlíti a jelentés, hogy a királyi táblához való fellebbezés a tárnokmestert mint az ország báróját és a városok rendes bíróját sérteni fogja. Végül a kancellária 1743. évi véleményére hivatkozva azt is megjegyzi a tárnoki szék, hogy az 1723. évi 27. tc. csak a báni tábla és nem a tárnoki szék felettes fórumáról intézkedik. A tárnoki széknek a jogszolgáltatási szervezetben elfoglalt fontosabb szerepét azzal indokolja, hogy míg a báni tábla bizonyos ügyek tekintetében első folyamodású fórum is, és csak öt bíróval ülészik, addig a tárnoki szék csak fellebbezett ügyekben jár el, s annak bírói személyzete a tárnokmesteren és annak helyettesén kívül 36 városi delegátusból áll. Ezen indokok alapján a tárnoki szék azt kéri, hogy ha a hétszemélyes táblához való fellebbevitel nem lenne lehetséges, akkor a kérdést eldöntés végett utalják az országgyűlés elé, s addig a tárnoki szék az eléje felvitt ügyekben végső fokon ítélkezhessek.

Mint a kancellária előterjesztéséből a továbbiakban kitűnik, a kir. curia nemcsak a királyi táblához — mint a tárnoki szék —, de a hétszemélyes táblához való fellebbezéssel sem értett egyet. 1745. március 5-én kelt felterjesztésében a Hármaskönyv 3. rész 10. és 11. címére, valamint Zsigmond 2. és 11. dekrétumára hivatkozik, melyek szerint a fellebbezések a királyi személyes jelenlétéhez mentek fel. Viszont arra is van egynéhány példa, hogy az ilyen ügyeket az általános és rövid törvényszakokon (judicium generale, octava brevis) 1560-ban és 1565-ben az ország rendes nagybírái, azok ítélőmesterei és a kir. curia ülnökei vizsgálták meg. Mivel pedig már egy évszázad lefolyása óta nem lehet példát találni arra, hogy ilyen [értsd: városi — V. M.] ügyeket a kir. curián vizsgáltak volna meg, jóllehet közben általános és rövid törvényszakokat is tartottak, azért a curia álláspontja az, hogy ezt a kérdést az országgyűlés nélkül nem lehet megoldani, mert a városok törvényszékei előtt mágnások és nemesek is szoktak pert indítani. Ugyancsak a főnemesi és a nemesi rend érdekében fejti ki a továbbiakban, hogy ha a curiát a városi ügyekkel is megterhelik, a két tábla egyéb pereinek intézése fog késedelmet szenvedni.

A curia — akárcsak a tárnoki szék — azért sem tartja ésszerűnek a városi perek eléje történő fellebbevitelét, mert azzal az ilyen ügyekben illetékes fórumok száma növekednék. Ez pedig az igazságszolgáltatás ütemét lassítaná és a perlekedők költségeit növelné, különösen a nemesek örökösödési [ósiségi — V. M.] pereiben, amelyeket a királyi táblán vesznek fel, és összesen csak két fórumot kell, hogy megjárjanak.

A curia a szakszerűség szempontjából sem tartja elfogadhatónak a városi ügyek hozzá való fellebbezését. Amint — helyesen — kifejti, ezeket az ügyeket a városok kiváltságai és szokásai szerint kell eldönteni, s ezek a kir. curia előtt nem ismeretesek. Ezért — akárcsak a tárnoki szék — azt javasolja, hogy a fellebbezés ügyének kérdését a következő országgyűlés elé kell vinni, s az ott hozandó döntésig mind a tárnoki, mind a személynöki székre fellebbevitt ügyekben e fórumokon végső fokon döntsének. Hasonlóan nyilatkozott Grassalkovich Antal királyi személynök is, aki 1745. március 4-én kelt felterjesztésében azt kérte, hogy a személynöki székhez felvitt és ott eldöntött ügyek ne legyenek tovább fellebbezhetőek. Esterházy Ferenc

tárnokmester hivatali elődjénél kisebb eréllyel ugyan, de annak álláspontját képviselte.

A kancellária — a felsorolt javaslatokat értékelve — említett felségelőterjesztésében nem értett egyet azzal, hogy a tárnoki székhez fellebbezett pereket további fellebbvitel kizárásával, végső fokon e fórumon döntsék el, mivel az a tárnoki jog előírásaival ellentétben áll. Ezzel kapcsolatban az 1659. évi 34. tc.-re is hivatkozik, mely a városi ügyeket mint a királyi curiához fellebbezetteket említi,⁸³ s így — véleménye szerint — mind a tárnoki széktől, mind a személynöki széktől történő további fellebbezéseket e fórumhoz kell felküldeni. Minthogy azonban a beérkezett vélemények egyéb kérdéseket is felvetnek (mint a királyi tábla túlterheltsége, a perköltségek megnövekedése, a jogszolgáltatás menetének lassúbbodása, a kompetens fórumok számának túltengése), a kancellária — addigi álláspontját megváltoztatva — szótöbbséggel egy áthidaló javaslatot terjeszt a királynő elé. Eszerint a tárnoki és személynöki széktől fellebbvitt perek megvizsgálására mindkét táblából (a királyi és a hétszemélyes táblából) egy, az elnökkel együtt hét tagból álló bíróságot kell delegálni. E testületben foglaljon helyet a tárnokmester és a személynök is. A bíróság a hétszemélyes tábla elnökének vezetése alatt üléseznek, és a városi ügyeket, amíg az országgyűlés e tárgyban másként nem határoz, vizsgálja meg. A megvizsgálás módját illetően a kancellária azt javasolja, hogy a tárnoki széktől fellebbezett perek revíziójánál a személynök legyen jelen és a tárnokmester legyen távol, a személynöki széktől felküldött ügyek megtárgyalásában pedig a tárnokmester vegyen részt és a személynök tartsa magát távol. Így a pereket végső fokon e fórum vizsgálja meg és döntse el, továbbá a személynöknél levő királyi bírósági pecsét alatt kiadományozzák.

A kancellária a perköltségek csökkentésére és a jogszolgáltatás meggyorsítására a továbbiakban azt javasolja, hogy — mivel az Ulászló király uralkodása idején megállapított s akkor igen nagy összeget képviselő 300 forintos fellebbezési alsó értékhatár az árak fokozatos emelkedése miatt azóta erősen leszállott — az 1000 forint perértékig terjedő ügyekben mind a tárnoki szék, mind pedig a személynöki szék végső fokon ítélkezzék.⁸⁴ Ez a kompromisszumos javaslat ésszerűnek tekinthető, mert annak megvalósítása esetén a városi bíróságok előtt indult perekben illetékes fórumok száma eggyel csökkent volna, és ez más vonatkozásban is javította volna a nehézkesen működő jogszolgáltatást.

A kancellária javaslatát azonban Mária Terézia nem fogadta el, hanem — az 1744. január 14-i rendelet alapján — 1746. november 14-én kiadott egy újabb rendelkezést, melynek értelmében az említett pereket a kir. curiához kell fellebbezni mindaddig, amíg az országgyűlés másként nem határoz. Az 1744. évihez hasonlóan ez a rendelet sem mondja ki, hogy a pereket a királyi táblához vagy a hétszemélyes táblához kell-e felküldeni; de a kir. curiához való fellebbezés — mint fentebb láttuk — azt jelentette, hogy először annak alsóbb fóruma, a királyi tábla volt illetékes. A perlekedő felek költségeinek csökkentésére is gondolt a királynő, elrendelte ugyanis, hogy a pereket taxa lefizetése nélkül kell a kir. curián felvenni, illetve megvizsgálni.⁸⁵

⁸³ „... transmissiones omnes . . . etiam liberis civitatibus . . . in curiam regiam appellatae.” A I. Kanc. lt. Originales referadae 1746. № 132.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. A Fasc. № 13. — Lásd még: A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1746. november. № 39. Meg kell jegyeznünk, hogy a rendeletben fog-

Mint fentebb láttuk, Esterházy Ferenc tárnokmester — hivatali elődeivel, Csáky Zsigmonddal és Nádasdy Lipóttal ellentétben — a királyi táblához való fellebbezés ellen csak formálisan tiltakozott. Így a tárnoki széktől fellebbvitt perek a királynő elképzelésének és a kancellária 1744. évi álláspontjának megfelelően először a királyi tábla ítéltetése alá kerültek, és a hétszemélyes tábláig csak további fellebbezés esetén jutottak el. A tárnoki városok pereinek a királyi táblára való áramlása a negyvenes évek vége felé meg is indul,⁸⁶ de a tárnoki városok már az ötvenes évek elején ismét tiltakoztak az e fórumhoz történő fellebbezés ellen. Sérelmüket, melyet az országgyűlés elé terjesztettek, a már fentebb ismertetett érvekkel indokolták. Kérték az országgyűlésen megjelent karokat és rendeket, hogy a királynővel egyetértésben alkossanak törvénycíkket arról, hogy a tárnoki szék a hozzá fellebbezett perekben utolsó fórumként ítéltetzzék.⁸⁷ A tárnoki városok kérését azonban sem az országgyűlés, sem a királynő nem tette magáévá, s új törvénycíkket nem alkottak. Így a fellebbezésnek már említett útját járták meg a tárnoki városok bíróságai előtt indult perek egészen 1807-ig.

A királynő 1746. évi rendelete tehát a kir. curiához (gyakorlatilag annak alsó tagjához, a királyi táblához) való fellebbezést addig kívánja fenntartani, amíg e tárgyban az országgyűlés másként nem intézkedik. E kérdésben azonban az országgyűlés sem Mária Terézia uralkodása alatt, sem utána, vagyis több mint egy fél évszázadon át semmiféle változtatást nem hozott, csak jóval később, 1807-ben került sor a vonatkozó törvénycikk megalkotására. Az 1807. évi 9. tc. 3. §-a kimondja, hogy a szabad királyi városok bíróságaitól a tárnoki székre fellebbezett pereket innen — további felülvizsgálás végett — egyenesen a hétszemélyes táblára kell felvinni. Az ilyen perek felvétele azonban a királyi táblán történik, és azokat a hétszemélyes táblán is a királyi tábla referens bírái adják elő, az ítéletvelel kiadása pedig az addigi gyakorlat szerint történik.⁸⁸ E törvénycikk tehát megvalósította Csáky Zsigmond tárnokmesternek és a tárnoki szék akkori delegátusainak a fellebbezés kérdésében hét évtizeddel azelőtt elfoglalt álláspontját: a tárnoki széktől továbbvitt pereket azóta a tárnoki szék további fennállásának egész ideje alatt a hétszemélyes tábla vizsgálta meg, a kir. tábla ezekben az ügyekben többé ítéletet nem hozott.

A magyarországi városokhoz hasonlóan a horvátországi városok is igyekeztek a nemesi bíróságok (megyei fórumok, báni tábla) joghatósága alól magukat kivonni, de polgári pereik felső szinten való intézése már a XVII. században is sok problémát vetett fel. A tárnoki szék mfiködésének helyétől (Pozsony stb.) való nagy távolságuk megnehezítette, hogy a törvényszakokra követeiket rendszeresen elküldhessék. Jogi helyzetük így lassan tisztázódott, lassan alakult ki, s még Zágráb is csak

altak ellenére, a bírósági gyakorlatban nem lehet nyomát találni annak, hogy a személynöki széktől a curiához fellebbezték volna a pereket. A személynöki szék a hozzá fellebbezett perekben továbbra is végső fórumként ítéltetett.

⁸⁶ Lásd a Curiai lt. Processus appellati (O 21) c. állagában.

⁸⁷ FL Pest város lt. Acta tav. 1751. Gravamina liberarum ac regiarum tavernicalium civitatum.

⁸⁸ Az említett változás a periratokban is tükröződik. A királyi curiához fellebbezett tárnokszéki perek jegyzőkönyve ezután gyakran így kezdődik: „Anno . . . die . . . Coram Inelyta Tabula Regia Judiciaria pro revisione ad Excelsam Tabulam Septemviraalem Inelyta est causa appellata”. Pl. O 21. Curiai lt. Processus appellati. 5—11 776, 13 396. A törvénycikk azért intézkedett így, mert a hétszemélyes táblának referens bírái nem voltak, hanem a pereket e fórumon is a királyi tábla előadó bírái referálták.

1703-ban került a tárnoki szék ítélkezése alá, noha Horvátország fővárosa volt. Fellebbezésre kerülő pereiket azonban már előbb is meg kellett valahol vizsgálni. Így azokat az uralkodók — városi kiváltságukat tiszteletben tartva — esetenként a tárnokmester joghatósága alá rendelték. Ilyenről már 1626-ból vannak adataink, amikor a zágrábi polgárok perét a tárnoki szék ítélkezése alá bocsátották.⁸⁹

A jogszolgáltatás megjavítására törekvő Mária Terézia a horvát rendek kérésére, a horvátországi városok fellebbezésének ügyét intézményesen kívánta megoldani. Azt akarta elérni ugyanis, hogy a fellebbvitelre kerülő pereket ne kelljen esetről esetre a tárnoki szék ítélkezése elé utalni. Ennek érdekében 1749. június 3-án Esterházy Ferenc tárnokmesterhez rendeletet adott ki, amely szerint Horvátországban is — mint Magyarországon — altárnokmesteri állást kell szervezni, és Zágrábban egy fellebbezési fórumot kell felállítani. E bíróság a Magyarországon alkalmazott gyakorlat és szokás szerint működne. Illetékessége — Zágráb, 1703 óta tárnoki és Varasd személynöki várost is beleértve — Kapronca, Kőrös és Zengg városokra, valamint Cirkvenica szabadalmas mezővárosra terjedne ki. A bíróság az említett városok senioraiból fog állani, akiket időnként az új altárnokmester hív össze, és az üléseken is ő elnököl. A bíróság a felterjesztett pereket megvizsgálja és azokat a tárnokmesterrel kivonatossan közli.

A királynő a rendelkezést azzal indokolta, hogy az említett városok perlekedő lakosai részint a nagy távolságok és az utak kedvezőtlen állapota, részint pedig szegény és siralmas helyzetük miatt nem képesek arra, hogy egyik vagy másik magyarországi fellebbviteli fórumon megjelenjenek. Nehogy ezekből kifolyólag a perlekedőket az igazságszolgáltatásból kizárják, Mária Terézia elrendeli a tárnokmesternek, hogy a horvátországi altárnokmestert minél előbb nevezze ki, arról küldjön jelentést, és e tényről az érdekelt városokat is értesítse.⁹⁰

A rendelet tehát a horvátországi városok közül Zágrábot és Varasdöt is az újonnan felállítandó horvátországi tárnoki fórum joghatósága alá rendelte. Ugyanígy járt el Zengg várossal is, amely addig a vármegye illetékessége alá tartozott. Ez utóbbi két város bevonásával a tárnoki joghatóság köre tovább szélesedett volna, Esterházy Ferenc tárnokmester a rendeletre mégis elutasító, illetve kitérő válasszal felelt. 1749. június 12-én kelt felterjesztésében ugyanis azt írta, hogy kötelezve érzi magát a királyi rendeletnek alávetni, de meg kell jegyeznie, hogy Varasd a királyi személynök, Zengg pedig a megye joghatósága alá tartozik, a többiek, Kapronca és Kőrös városok, nemkülönben Cirkvenica mezőváros miatt pedig új altárnokmestert kinevezni, sőt új fórumot felállítani nagyon költséges dolog lenne. Megállapítja továbbá, hogy ha ezek a városok, szegényes helyzetük miatt, majd a tárnoki szék ülészakain való részvétel alól magukat gyakrabban felmenteni kérik s azt nekik megengedik, ebből csak az igazságszolgáltatás késleltetése fog származni. Ezért azt javasolja, hogy az említett városok a magyarországi tárnoki szék törvényszakaira is küldjenek felváltva egy jogképes delegátust — ahogy két küldöttet az országgyűlésre is szoktak küldeni — s a költségeket együttesen, a rá-

⁸⁹ A 32. Kanc. lt. Litterae privatorum 1626, № 106. Bánffy Kristóf tárnokmester 1626. július 29-én jelenti a királynak, hogy elintézi a zágrábi polgárok ügyét, de az előzetes vizsgálat lefolytatására a zágrábi prépost és a báni ítélőmester kiküldését kéri.

⁹⁰ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. A Fasc. № 16—18. Vö. még: A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1749. június. № 19.

juk eső rész szerint viseljék. Végül megjegyzi, hogy ez a küldött referálná a magával hozott, fellebbezett ügyeket: azokból semmit elvenni vagy azokhoz hozzátenni úgysem szabad és nem is szokás, s így semmi szükség nincs a perlekedő felek személyes megjelenésére. Kéri tehát, hogy az igazságszolgáltatás mindenféle újítás bevezetése nélkül úgy maradjon érvényben Horvátországban is, ahogy az Magyarországon évszázadok óta szokásban van.⁹¹

A tárnokmester tiltakozásának az lett az eredménye, hogy a horvát altárnokmester kinevezése és az új tárnoki fórum felállítása két évvel későbbre maradt. A királynő azonban a rendeletben előírtak alapján Zengget is tárnoki városnak tekinti, és már 1750. június 2-án arra kötelezi Esterházyt, hogy a zenggi lakosoknak a tárnoki székhez felküldött pereit „suo modo” vizsgálja meg és a feleknek szolgáltatasson igazságot.⁹²

Mária Terézia eredeti tervét nem adta fel és a tárnokmester két év előtti tiltakozására újabb rendelettel felelt. 1751 októberében kiadott mandátumában — hivatkozva a már e tárgyban kiadott előbbi rendelkezésére — megróttá Esterházyt, hogy az ellen különböző kifogásokat emelt. A királynő hivatkozott a jogszolgáltatás terén fennálló fogyatékosokra, s megemlítette, hogy Zeng szabad királyi városban és másutt is több per függőben van. S nehogy azok intézése fellebbeviteli fórum hiánya miatt megakadjon, újból elrendelte a horvátországi altárnokmester kinevezését.⁹³ Esterházy most már engedelmeskedik a parancsnak, s 1752. január 18-án jelentette a királynőnek, hogy Raffay József Zágráb megyei alispánt, mint a jogban és a bírói gyakorlatban jártas, s neki a legtöbbször által ajánlott személyt erre a tisztségre kinevezte.⁹⁴

Az újonnan felállított tárnoki fórum működése azonban nem ment simán. Esterházy 1752. május 23-án — nyilván némi kárörömmel — azt jelentette a királynőnek, hogy Varasd város — mely továbbra is ragaszkodott személynöki városi kiváltságaihoz — a horvátországi altárnokmester illetékességét nem akarja elismerni.⁹⁵

A horvát tárnoki fórum súlyát maga Mária Terézia is csökkentette azzal, hogy Zeng szabad királyi várost 1752. december 18-án kivonta annak ítélkezése alól és a cs. kir. kereskedelmi igazgató joghatósága (jurisdictioni caesareo-regii in commercialibus directoris) alá helyezte.⁹⁶ Ez is hozzájárult ahhoz, hogy e tárnoki fórum fenntartása egyre célszerűtlenebbé, s a joghatósága alatt maradt városok számára egyre költségesebbé vált. Zágráb, Kapronca és Kőrös városok ezért 1753. július 22-én a fennálló helyzet megváltoztatásáért a királynőhöz folyamodtak s kérték, hogy fellebbezésre kerülő pereiket azontúl egyenesen a magyarországi tárnoki szék elé vihessék fel.⁹⁷ Kérésüket azzal indokolták, hogy Varasd és Zeng városok kiesésével négy városnak kell fizetnie az altárnokmester 150 forint és a tárnokszéki jegyző

⁹¹ Wágner i. m. 69—70. 1.

⁹² A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1750. június. № 26.

⁹³ Uo. 1751. október. № 6.

⁹⁴ Wágner i. m. 71. 1. A tárnokmester 1753. március 19-én mind az újonnan kinevezett altárnokmesternek, Raffay Józsefnek, mind a tárnoki szék jegyzőjének, Lukavszky Lászlónak, aki azelőtt Zágráb város tanácsosa volt, a szükséges utasításokat is megküldte.

⁹⁵ A 32. Kanc. lt. Litterae privatorum 1752. № 383.

⁹⁶ A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1752. december. № 69.

⁹⁷ A kérvényeket a kancellária véleményezés végett megküldte a tárnokmesternek. A 35. Kanc. lt. Conceptus expeditionum 1753. augusztus. № 12., 27.

50 forint honoráriumát, valamint a felmerülő napidíjakat is, ami rájuk nézve igen terhes.

Zágráb város magisztrátusa nemcsak anyagi okokra hivatkozott, de a tárnoki jog előírásával sem tartotta összeegyeztethetőnek a horvátországi tárnoki fórum további fenntartását. Az említett két város kiesésével ugyanis — mint írják — csak négy város maradt a fórum joghatósága alatt, holott a tárnoki jog II. cikkelye legalább öt város delegátusainak a részvételét írja elő. Sőt, ha e négy város közül egy — amelyikből a megvizsgálandó pert felterjesztették — távol marad az ülésről, csak három város küldöttei vehetnek részt az ítélkezésben.

Esterházy tárnokmester a városok folyamodványaira 1753. augusztus 14-én adott véleményes jelentésében — elfogadva a városok érvelését — arról számolt be Mária Teréziának, hogy a városok az altárnokmestert nem tudják fizetni. Ezért kérte, hogy vagy a királynő adjon neki fizetést, vagy engedje meg, hogy a horvát városok a magyarországi tárnoki szék elé fellebbezhessék ügyeiket, s küldötteikkel e fórumon képviseltethessék magukat.

A városok kérelmére és a tárnokmester javaslatára Mária Terézia 1753. szeptember 14-én kiadta újabb rendeletét, melyben megengedte, hogy a városok fellebbezett pereiket egyenesen a magyarországi tárnoki székre küldhessék fel. A rendelet a továbbiakban úgy intézkedett, hogy a törvényszakokra Zágráb önállóan delegál egy küldöttet, a többi város pedig felváltva közösen küld egyet. A királynő gondoskodott arról is, hogy az ideiglenes jelleggel kinevezett horvátországi altárnokmester ne maradjon fizetés nélkül. Ezért elrendelte, hogy a fellebbezett pereknél szokásos, s a tárnoki hivatal hatáskörébe tartozó mandátumok, mindenekelőtt átküldő parancsok kiadásáért járó taxát ő kapja meg. Az ilyen parancsok kiadását azért hagyta meg az altárnokmester hatáskörében, hogy a perlekedő felek költségei ezáltal is csökkenjenek.⁹⁸ Raffay altárnokmesternek rövidesen ez a hatásköre is elsvadt, s a horvátországi tárnoki városok ugyanúgy, mint a magyarországiak, a tárnoki szék fennállásának egész ideje alatt annak joghatósága alatt maradtak.

c) *A tárnoki intézmény fennállásának utolsó szakasza,
a tárnoki szék megszűntetése 1849-ben*

Mária Terézia uralkodásának további évtizedeiben a szabad királyi tárnoki városok jelentős fejlődésen mentek keresztül. Míg a század közepén a tízezres lélekszámot csak Pozsony, Buda, Debrecen és Szeged haladta meg,⁹⁹ addig 1777-re e városok közül egy erősen megközelítette a harmincezres lélekszámot, kettőnek a lakossága pedig a húszezret jelentősen túlhaladta.¹⁰⁰ Ekkorra 10 000 fölé emelkedett Pest, Győr, Sopron és Zombor városok lélekszáma is,¹⁰¹ melyek elsősorban

⁹⁸ Wágner i. m. 71—72. l. Vö. még: O 93. Tárnoki It. Acta tav. E Fasc. 13. fasc. Raffay József még 1754 áprilisában is levelez Esterházy tárnokmesterrel, de az aláírásnál a neve után tisztségét nem tünteti fel.

⁹⁹ Magyarország története a késői feudalizmus korszakában 1526—1790. Wellmann Imre: A felvilágosodott abszolutizmus kezdetei 1754—80. Bp. 1957. Egyet. tankönyv 1/1. 346. l.

¹⁰⁰ Thirring Gusztáv: Városaink népesedési viszonyai 1777-ben. Bp. 1898. (Földrajzi Közlemények XXVI.) Pozsonynak 1777-ben 28 737, Debrecennek 25 747, Budának pedig 22 019 volt a lélekszáma.

¹⁰¹ Uo.

annak köszönhetőek fejlődésüket, hogy a forgalom fő úttere már nagyjából a Duna vonalában haladt.¹⁰² A lélekszámemelkedés mellett némely város pénzügyi vonatkozásban is figyelemreméltó eredményeket könyvelhetett el.¹⁰³

E jelentős fejlődés szükségserű következménye volt, hogy a tárnoki hivatal és a tárnoki szék munkáján is javítani kellett. A királynő ennek megfelelően több olyan intézkedést is tett, amelyek pozitív hatást gyakoroltak a tárnoki ítélkezés menetére és az ezzel kapcsolatos ügyviteli munkára. Részben ezeknek az intézkedéseknek köszönhető, hogy a XVIII. század második felében megelénkült a tárnoki szék működése, s a törvénytörvényeszakokon egyre gyorsabban kerültek elintézésre a fellebbezett perek. A törvénytörvényeszakok rendszeres, évenként való megtartására azonban csak később került sor. Az 1749 és 1753 közötti időszakban ugyan minden évben összeült a tárnoki szék Pozsonyban, de a következő törvénytörvényeszakot már csak három éves szünet után, 1756-ban tartották meg ugyanott. Ezen a törvénytörvényeszakon iktattak be három horvát várost, Kaproncát, Kőröst és Cirkvenicát,¹⁰⁴ melyeket — mint fentebb láttuk — Mária Terézia már előzőleg a kísérletképpen felállított horvátországi tárnoki fórum, majd 1753-ban a Magyarország területére illetékes tárnoki szék joghatósága alá helyezte.

A következő törvénytörvényeszak megtartására 1757-ben került sor, majd újabb szünet után 1760-ban, utána pedig 1762-ben ült össze a tárnoki szék. Ezután egy újabb hároméves juristitium következett. E viszonylag hosszabb szünet, illetve az 1765. évi törvénytörvényeszak elmaradásának okát Batthyány Ádám tárnokmester 1765. december 6-án a tárnoki városokhoz intézett körlevelében abban jelölte meg, hogy a tárnoki székét betegsége, valamint a Fejér és Zala megyei parasztok zendülése miatt nem tudta összehívni.¹⁰⁵ Így csak a következő évben, 1766-ban került sor újabb törvénytörvényeszak összehívására, amikor a megvizsgálandó perek összetorlódása miatt csaknem három hónapig (február 17—május 9) üléseztek, majd újabb törvénytörvényeszakot 1768-ban tartottak.

A rendszeresebb ülésezés, illetőleg egy-egy törvénytörvényeszak hosszabb ideig való elhúzódása egyre több pénzkidrást jelentett. Mária Terézia éppen e költségek csökkentése céljából — a kancellárhoz 1770. április 1-én írt levelében — veti fel annak a lehetőségét, hogy a tárnoki jog 11. cikkelye által a legalább öt város részvételét előíró kötelezettséget a jövőben úgy kellene módosítani, — s ezt véleményezze a kancellária, — hogy ezután csak öt városból s felváltva, évenként mindig más városokból delegáljanak egy-egy küldöttet a tárnoki székre.¹⁰⁶ A királynő azonban ezt az elképzelését még az év július 23-án kelt rendeletével úgy módosította, hogy azontúl a tárnokmesteren és annak helyettesén kívül tíz szabad királyi városból felváltva, egy-egy alkalmas, jogilag jól felkészült egyént kell meghívni.¹⁰⁷ E rende-

¹⁰² Wellmann i. m. 346. l.

¹⁰³ Kállay István: Szabad királyi városaink gazdálkodása 1740—1780 között. Századok 1966. 2—3. sz. 299. l.

¹⁰⁴ O 92 Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 295, 314, 334, 351. fol., II. 4. fol. — Cirkvenica később nem szerepel a tárnoki városok között, mert sem fellebbeztek innen a tárnoki székre.

¹⁰⁵ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. C Fasc. 5. fasc.

¹⁰⁶ A 1. Kanc. lt. Originales referadae 1770 : 131. „... nur von fünf Städten wechselweise, nämlich ein Jahr nach den andern allerzeit von andern Städten ein Deputatus abgesendet, und dadurch die überflüssige Unkosten erspart werden mögen.”

¹⁰⁷ O 93. Acta tav. Prot. off. tav. IV. 17—18. l. A tárnokszéki delegátusok számának tízre való csökkentésével is jelentős költségmegtakarítást lehetett elérni. A rendelke-

lettel Mária Terézia a tárnoki fórum irányítását egyébként is kézbe veszi, s megfelelő működését biztosítani kívánja. Ezért azt is megparancsolja a tárnokmestereknek, hogy a tárnoki széket minden évben össze kell hívnia, ha az elintézendő ügyek száma azt megkívánja. Ha valamelyik esztendőben kevés ügy érkezne be a tárnokmesterhez, arról a királynő feltétlenül jelentést kér.¹⁰⁸

Az 1770. évi ülészakot még ugyan Pozsonyban tartották meg, de Mária Terézia ez év március 23-án e tekintetben is intézkedett. Elrendelte ugyanis, hogy a tárnokszéki üléseket azontúl Budán kell tartani. A rendelet megemlíti, hogy az intézkedés a szabad királyi városok „nagyobb kényelmére” fog szolgálni, és egyébként a tárnoki jog is ezt írja elő.¹⁰⁹ Ez az indokolás teljesen elfogadható, mert Buda, központi fekvésénél fogva, a városok többsége számára könnyebben megközelíthető volt, mint az ország nyugati szélén fekvő Pozsony. A királynő rendelkezésének megfelelően, az 1772. évi törvényszakot már Budán tartották meg. Ettől kezdve a tárnoki szék egész fennállása alatt, néhány kivételtől eltekintve, legtöbbször itt ülésezett.¹¹⁰

Az 1772 és 1782 közötti időszakban már rendszeresen, minden évben tartottak törvényszakot, s mindegyik alkalommal jelentős számú pert vizsgáltak meg. II. József 1781-ben — de már a törvényszak befejezése után — október 5-én Károlyvárost, december 21-én pedig Temesvárt helyezte a tárnokmester joghatósága alá.¹¹¹ E városokból azonban csak 1784-ben fellebbeztek két-két pert a tárnoki szék elé. Pécs város polgárai ellenben már az előző évben éltek ezzel a lehetőséggel, ugyancsak két pernek első alkalommal történő felküldésével.

A már rendszeressé vált évi ülésezést az 1786—1790 években hosszabb szünet váltotta fel. A régi rendi hagyományokkal szakító II. József ugyanis a Habsburg-birodalom, s azon belül Magyarország államapparátusának átszervezése során a magyar jogrendszer elavult, de szívós szövevényének felbontását is programjába vette. A jogi reform teendői közül a bírósági szervezet átszakítása volt a legkönnyebben megfogható s az államszervezés keretében egyébként is ez volt a leg sürgetőbb feladat.¹¹² A császár ennek megfelelően 1785. december 12-én kelt *Novus ordo judicarius c.* rendeletével megszüntette mindazokat a rendi jellegű jogszolgáltatási szerveket — köztük a tárnoki széket és a tárnoki hivatalt is —, amelyeknek fenntartása nem illett bele államszervezési koncepciójába. A több, mint négy évig tartó szünetelés alatt a városok törvényszékei előtt első fokon elintézték polgári pereket másodfokon a királyi táblára kellett fellebbezni. (Mint a III. részben látni fogjuk, a tárnoki székeknek a *Novus ordo* előtt és után is csak polgári hatásköre volt, büntető perekben nem ítélkezett.)

II. József uralkodásának végén, 1790. január 28-án kelt rendeletével, az országot 1780. évi állapotába helyezte vissza, s a régi jogszolgáltatás visszaállításának

zésnek megfelelően 1772-ben már valóban 10 városból jelent meg 1—1 küldött, az 1766-ban résztvett 29 delegátussal szemben, akik 18 tárnoki várost képviseltek.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo. 2—3. l.

¹¹⁰ Pozsonyban ülésezett még a tárnoki szék 1783-ban, 1784-ben, 1833-ban s az 1840. évi kongresszus alatt. Pesten tartották az üléseket 1792-ben, 1793-ban, 1794-ben s 1795-ben.

¹¹¹ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. B Fasc. № 16—126., 16—128.

¹¹² Varga Endre: A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában. Századok 1960. 5—6. sz. 738. l.

időpontjául 1790. május elsejét tűzte ki. E rendelkezésnek megfelelően már 1790. február 12-én összeült egy curiai bizottság, melynek feladata a jogszolgáltatás restaurálásához szükséges intézkedések kidolgozása volt. A bizottságban a hétszemélyes tábla elnöke, Végh Péter tárnokmester elnökkölt, s helyet foglalt benne rajta kívül a hétszemélyes tábla részéről még hat tanácsos, a királyi tábla részéről pedig Ürményi József királyi személynök, mint e fórum elnöke, valamint Skerlecz Miklós királyi táblai alelnök és négy tanácsos.

A bizottság sorra tárgyalás alá vette az egész magyar jogszolgáltatási szervezet visszaállításával kapcsolatos kérdéseket. A városokra nézve úgy határozott, hogy mivel azok fellebbezési fórumait, a tárnoki széket és a személynöki széket a fenti rendelet értelmében visszaállították, a szabad királyi és bányavárosokat értesíteni kell, hogy fellebbezett polgári pereiket ismét e fórumokhoz küldjék.¹¹³

A szabad királyi városok a XVI—XVII. században, a rendi dualizmus küzdelmében a három nemesi renddel szemben a királyt támogatták. II. József uralkodása alatt azonban a polgárságnak az uralkodóhoz való viszonya megváltozott. József ugyanis nemcsak felsőbbíróságukat szüntette meg, de a céhrendszert korlátozó s az ipar és kereskedelem szabadságát pártoló politikája sértette anyagi érdekeiket is. Ezért 1790-ben örömmel vettek tudomást a császár reformjainak visszavonásáról. A városi polgárság középső rétege belenyugodott a városokat irányító nemesi csoport uralmába és a legnagyobb egyetértésben szemlélte a rendiség győzelmét a királlyal szemben.¹¹⁴

Az abszolút uralkodó és a nemesi rendek közötti ellentét József halálával sem szűnt meg. II. Lipót különösen a köznemességgel került szembe, melynek ügyes taktikával mind a mágnásokat, mind a kisnemeseket, sőt közvetve a jobbágyságot is sikerült megnyernie.¹¹⁵ Lipót e kényszerhelyzetben, egyéb erők felhasználása mellett, a városok középső rétegének szolgálatait is igénybe vette, akiket titkosrendőrei útján, a vezető nemesi réteg ellen hangolt.¹¹⁶ A polgárságnak azonban csakhamar rá kellett eszmélnie, hogy a király csupán eszközként használta fel a nemesség ellen, mert amikor arra lehetősége nyílt, az erősebb féllel, a nemességgel lépett kompromisszumra. A polgárság csalódásának szavakban is kifejezést adott, amit Lipót azzal viszonzott, hogy e réteggel szemben az adiginál még tartózkodóbb és közömbösebb lett.¹¹⁷

A városi polgárság azonban, ha az uralkodó részéről mellőzés érte is, régi felsőbbíróságát visszakapta, amit az 1790—1791. évi országgyűlés törvénybe is iktatott.¹¹⁸ Így a tárnoki szék 1791-ben működését újból megkezdhette. Az öt éves szünetelés

¹¹³ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1790 : 2583. A bizottság a városokra vonatkozólag még a következőket rendelte: Minthogy az új rendben (ti. II. József „Novus ordo”-ja alatt) a szabad királyi városok polgárainak is meg volt engedve, hogy pereikben oppozícióval éljenek — ami őket a törvény szerint nem illeti meg —, e városokban ki kell hirdetni, hogy ezentúl, úgy mint azelőtt, a végrehajtással szemben oppozíciót nem alkalmazhatnak.

¹¹⁴ Mályusz Elemér: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. (A bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. I. évf.) Bp. 1931. 235. l.

¹¹⁵ Uo. 238. l.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo. 268. l.

¹¹⁸ 1790 : 24. tc.

alatt a királyi tábla a városi törvényszékektől hozzá fellebbezett polgári pereket csak részben tudta megvizsgálni. Így az ügyek ott összetorlódtak, s az elintézetleneket a visszaállított tárnoki székeknek kellett megvizsgálnia. Az 1791-ben Budán megtartott, szünet utáni első törvényszakon pl. 146 per vizsgáltak meg, de bőven maradt megvizsgálandó ügy a következő három év törvényszakaira is. 1792-ben pl. 126, 1793-ban 141 és 1794-ben 138 per került megvizsgálásra a Pesten tartott tárnoki széken. Az 1795. évi ülészakon — amit ugyancsak Pesten rendeztek meg — a megvizsgált perek száma már 71-re csökkent.

Az 1796. évi törvényszakot megint Budán tartották, s ettől kezdve a tárnoki szék — az 1833. évi rendes és az 1840. évi rendkívüli ülészakot (kongresszust) kivéve — fennállásának további 53 éve alatt itt ülésezett. 1797-ben a tárnokmester — a királyi leirat alapján — elhalasztotta a tárnoki szék összehívását, mivel az előző országgyűlés a francia veszély miatt nemesi felkelést ajánlott meg.¹¹⁹ A XVIII. század utolsó három évében a tárnoki szék rendszeresen megtartotta üléseit, s a XIX. század első felében csaknem minden esztendőben (a 48 év alatt 42 alkalommal) volt törvényszak. Közülük az 1834-ben és az 1846-ban kezdett törvényszakok a következő évbe is átnyúltak,¹²⁰ s így a tárnoki szék ítélkezése csupán négy esztendőben (1807-ben, 1826-ban, 1827-ben és 1839-ben) szünetelt.

A XIX. század első felében, vagyis a tárnoki szék működésének utolsó szakaszában a tárnoki városok száma — Arad város 1836-ban történt csatlakozásával — csupán eggyel emelkedett. A 28 tárnoki város rangsora, illetőleg a tárnoki széken való ülésrendje a korszak utolsó évtizedére így alakult ki: Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes, Modor, Szokolca, Debrecen, Szatmárnémeti, Szeged, Kőszeg, Kismarton, Korpona, Győr, Komárom, Újvidék, Zombor, Szabadka, Temesvár, Pécs, Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Kapronca, Arad.¹²¹

A tárnoki ítélkezés rendszeressé válását és egyre nagyobb ügyforgalmát 1790 után már nem a tárnoki városok szaporodásának, hanem egyes városok gyors fejlődésének köszönhetjük. A városok közül némelyek lélekszáma rohamosan megnőtt, másoké viszont alig gyarapodott valamivel. Az 1777 és 1828 közötti időszakban a legnagyobb mértékben Pest városa fejlődött, melynek lélekszáma több mint a négyeszeresére emelkedett, Sopron ezzel szemben csupán 10,4 %-kal növelte lakói-

¹¹⁹ O 95. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Majláth. Fasc. 2. № 31.

¹²⁰ O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabriellis Keglevich. № 4688. A felszaporodott perek megvizsgálásával járó teendők más alkalommal is szükségessé tették a tárnoki szék ülészakának meghosszabbítását. Keglevich Gábor tárnokmester pl. 1846-ban leiratban közölte a tárnoki városokkal, hogy az október 25-én kezdődött ülészakot, az ünnepek alatti szünet után, ugyanazon bírák részvételével 1847. január 20. napjától tovább folytatják.

¹²¹ Az összes tárnoki város részvételével 1840-ben tartott kongresszus jegyzőkönyvében a városok ebben a sorrendben szerepelnek. — O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1840. február 27-i ülés. (NB. A tárnoki szék jegyzőkönyveiből vett adatok szöveghelyeit nem egységesen közöltem. Az állag első kötete ugyanis két évszázad, a második és harmadik kötet pedig két-két évtized anyagát foglalja magában. Ezeknél a kötet-szám és a lapszám megadása látszott helyesebbnek. Az 1795. évtől kezdődően viszont a jegyzőkönyveket általában évenként külön kötetbe kötötték, majd később a kötetek lapszámozása elmaradt. Így a XIX. századi köteteknél a korábbi „I... fol.” helyett alkalmasabbnak látszott a kötet évszámának és az ülés dátumának, mint szöveghelynek a megadása.)

nak számát.¹²² A lélekszámát csak közepes mértékben (75 %-kal) növelő Debrecen-nél meg kell említenünk, hogy bár a XVIII. század nyolcvanas éveiben lényegében paraszt-mezőváros volt¹²³ — s ezt a jellegét később is megőrizte —, a XIX. század elején már hatalmas kézművesiparral és kereskedelemmel rendelkezett.¹²⁴

A tárnoki szék többévszázados működésének a polgári forradalom vetett véget. Megszüntetésére 1849-ben, a királyi curia (hétszemélyes tábla, királyi tábla, váltófeltörvényszék) feloszlásával kapcsolatban került sor. E bíróságok ugyanis a forradalom és a szabadságharc ügyének árulói lettek.

Ezért a debreceni kormány igazságügyminisztere, Vukovics Sebő 1849. május 26-án Kossuth kormányzóelnökhöz intézett előterjesztésében javaslatot tett a főtörvényszékek működésének megszüntetésére.¹²⁵ Előadta, hogy azok 1849. január elején a kiadott utasítás ellenére Pesten maradtak, s az ellenség szolgálatában működésüket tovább folytatták. Az ellenséges fővezérnél tisztelgő látogatást tettek,¹²⁶ annak parancsait törvényesnek ismerték el, s tanácskozásaik alapjául elfogadták. Bűnüket azzal tetézték, hogy Pest felszabadítása után a függetlenség kimondásával kapcsolatban hűségnyilatkozatot sem tettek. Így a nemzettel való kapcsolatukat elvesztették, s ha a kormány a bírói intézmény iránti bizalmat helyre akarja állítani, szükséges, hogy a bíróságokat a „jog és a szabadság” alapján

¹²² 17 tárnoki város 1777 és 1828 közötti lélekszámmelkedését a következő felsorolás mutatja (a többi város lélekszámáról nincsenek megbízható adataink):

Város neve	1777. évi lélekszám	1828. évi lélekszám	Növekedés % -ban
Pest	13 021	56 577	334,0
Szatmárnémeti	5 126	14 279	178,5
Újvidék	7 930	20 231	155,0
Kassa	6 397	13 606	113,6
Szeged	16 708	32 209	92,7
Komárom	9 831	17 782	80,8
Debrecen	25 747	45 375	76,2
Bártfa	3 096	5 097	64,6
Kőszeg	4 158	5 782	39,0
Buda	22 019	30 001	36,2
Eperjes	5 743	7 656	33,3
Pozsony	28 737	37 180	29,3
Győr	11 574	14 472	25,0
Korpona	2 847	3 461	21,5
Szokolca	5 126	6 092	18,8
Nagyszombat	5 631	6 626	17,6
Sopron	11 318	12 501	10,4

(A fenti kimutatást Thirring i. m. és Nagy, Ludovicus: Notitia politico-geographico-statisticae in clyti regni Hungariae . . . Buda 1828. c. művek adatai alapján állítottam össze.)

¹²³ Wellmann i. m. 346. l.

¹²⁴ Schwartzner, Martin: Statistik des Königreichs Ungarn. Buda 1809—1811. I. 85. 355. l.

¹²⁵ H 2. Az 1848/49-i minisztérium levéltára. OHB Általános iratok. 1849 : 7474. sz. L. még: Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Bp. 1959. 251. l.

¹²⁶ Az idézett OHB irat szerint „Midőn a berohant ellenséges sereg hadvezére dolyfős fenyegetéseivel a hazát leginkább elárasztá, s ingerlő sértései a kétségbe nem eső nemzetet lelkesült ellenállásra serkenték, azon időben, január 11^{kén}, a főtörvényszékek nála hivatalosan tiszteltek.” Uo.

újjaalakítsa.¹²⁷ Az előterjesztést Kossuth elfogadta s még aznap, május 26-án a fő-törvényszékek működését rendeleti úton megszüntette, s helyettük új országos bíróságokat állított fel. A rendelet — melynek végrehajtásával Kossuth Vukovics igazságügyminisztert bízta meg — többek között intézkedett a tárnoki szék megszüntetéséről is (mely szintén nem követte a kormányt Debrecenbe), mivel annak további fenntartása célszerűtlenné vált, s a volt tárnoki városok törvényszékétől fellebbezésre kerülő pereket a megszüntetett királyi tábla helyébe lépő, újonnan felállított országos törvényszék hatáskörébe utalta.¹²⁸

Az 1849-ben megszüntetett tárnoki széket többé nem állították vissza. Az abszolutizmus egész ideje alatt szünetelő tárnoki hivatalt ugyan az 1860. október 20-án kelt ún. Októberi diploma visszaállította, tényleges működést azonban az sem fejtett ki. A polgári korszak államszervezetének kiépülésével azután a feudális kori tárnoki intézmény véglegesen megszűnt. A dualizmus korában továbbélő (az 1885. évi főrendiházi törvényben is említett) tárnokmesteri cím puszta formaság, amivel közhivatali funkció ekkor már nem járt együtt.

¹²⁷ Barta István: Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Bp. 1955. 399—400. l.

¹²⁸ Közlöny 1849. május 29. A rendelet 9. pontjának szövege a következő: „A nádori bíróság s a tárnoki és személynöki székek további megtartása célszerűtlen lévén, e megszüntetendő bíróságok elébe tartozott ügyek ezentúl az országos törvényszék körébe tartozzanak.”

II. A TÁRNOKI HIVATAL ÉS A TÁRNOKI SZÉK SZERVEZETE

A tárnoki hivatal, mint fentebb láttuk, a tárnoki hatóság apparátusa volt. Vezetője a mindenkori tárnokmester, helyettese az altárnokmester. A rendelkezésünkre álló források szerint a XVIII. század közepétől, pontosabban 1756-tól már egy titkárt is alkalmaztak a tárnoki hivatalban. Erre nyilvánvalóan azért került sor, mert a tárnoki városok számának növekedésével megszorodtak a hivatal teendői is. A hivatal ezzel a személyzettel látta el az egyre növekvő feladatokat egészen 1840-ig, amikor a szervezeti keretet jelentősen kibővítették. Ugyanis csak ekkor került sor egy kiadói (expeditor) és egy írónoki (cancellista) állás rendszeresítésére, bár az ügyek zavartalan intézése érdekében erre már előbb is szükség lett volna.

A tárnoki szék — ellentétben a tárnoki hivatallal, mely állandó jellegű intézménynek tekinthető — csupán „ad hoc” jellegű bíróság volt, melynek ilyenformán a teljes személyzete sem lehetett állandó. Az általunk tárgyalt korszak nagyobb részében csak a tárnoki széken elnöklő tárnokmester és az őt helyettesítő altárnokmester tisztsége volt állandó jellegű. Hivatalos teendőiket az évek nagyobb részét kitöltő törvényszünetek alatt a tárnoki hivatalban látták el. A XIX. század elejéig a tárnoki szék jegyzői (notarii sedis tavernicalis) is — akiket általában a városok delegátusai közül választottak meg — csak a törvényszakok ideje alatt vettek részt a tárnoki intézmény munkájában, ezentúl azonban e tisztség a tárnoki hivatali titkári állással fonódott össze s ilyenformán állandósult.

A tárnoki szék bírói tagjainak többségét a városok küldöttei adták, akiket alkalmilag egy-egy törvényszakon való részvétellel bíztak meg a városok tanácsai. Korszakunk folyamán a küldöttek létszámát — mint később látni fogjuk — a mindenkori szükséglethez igazították. A továbbiakban a tárnoki intézmény állandó és ideiglenes tagjaival részletesebben foglalkozunk.

1. A TÁRNOKMESTER

A tárnokmesteri tisztség az ország legmagasabb közjogi méltóságai közé tartozott. A három országos nagybíró (nádor, országbíró, királyi személynök) után a magyar bírósági szervezetben ő volt a legjelentősebb funkcionárius, sőt — ha a király a hétszemélyes táblán az elnökléssel valami okból őt bízta meg — a jogszolgáltatás terén időnként a személynöknél is magasabb fokon járt el. Előkelő helye volt az országgyűlés ülésrendjében is, ahol a főrendek között a nádor, az országbíró és a horvát bán után a negyedik helyen következett.¹

¹ 1687. évi. 10. tc.

A tárnokmestert az udvari kancellária javaslata alapján az uralkodó nevezte ki. E tisztség elnyerése általában úgy történt, hogy az előző tárnokmester halála vagy magasabb közbizalmi méltóságba való kinevezése² következtében megüresedett állásra a folyamodók az uralkodóhoz kérelmet nyújtottak be. Ebben felsorolták addigi hivatalos működésüket, a király szolgálatában szerzett „érdemeiket”³ és öt további hűségükről biztosították. A felterjesztett pályázatok, illetőleg folyamodványok a kancelláriához kerültek, mely azokat — értékelés után — véleményes jelentés kíséretében döntés végett az uralkodó elé terjesztette.

Az uralkodó által kinevezett tárnokmester részére a kancellárián királyi adománylevelet (*litterae collationales*) szerkesztettek, amit aláírás és megpecsételést követően neki kézbesítettek. A kancellária ugyanakkor a kinevezés tényéről értesítette a nádort,⁴ továbbá a helytartótanácsot, a hétszemélyes táblát,⁵ a megyéket és a szabad királyi városokat⁶ stb.

Az újonnan kinevezett tárnokmestert — a kinevező levél csatolása mellett — a kancellária felszólította, hogy a király színe előtti eskü letételére minél előbb jelenjék meg.⁷ A többi országos főméltósághoz hasonlóan tehát a hivatali esküt a tárnokmesternek is az uralkodó kezébe kellett letennie.

A tárnokmesteri tisztségnek a magyar feudális méltóságok hierarchiájában elfoglalt előkelő helyéből következett, hogy azt általában a főnemesi rend tagjai nyerték el. A feudális nagybirtokos családok némelyikében a tárnokmesteri tisztség úgyiszlán „öröklődött”. Így volt ez pl. ifj. Báthory András és Zrínyi György esetében. Mindkettőjüknek atyja is viselte a tárnokmesterséget, sőt Zrínyi György közvetlenül atyja, Zrínyi Miklós után következett e méltóságban. Ezen kívül voltak olyan családok is, melyeknek több tagja viselte ezt a tisztséget. Így pl. a Nádasdyak és Forgáchok közül ketten-ketten, a Csákyak közül hárman, az Erdődyek közül pedig négyen (köztük egy, Erdődy Tamás két alkalommal is) voltak tárnokmesterek. Az általunk vizsgált korszak 33 tárnokmesterének túlnyomó többsége gróf volt, közöttük még báró is alig akadt egy-kettő, mint pl. Perényi Gábor és Eötvös Ignác. Perényi ugyan tárnokmesterré történt kinevezésekor (1554. november 5-én)⁸ még nem volt tagja a főnemesi rendnek, de I. Ferdinánd később, 1556. január 27-én, a tárnokmesterség mellé bárói címet adományozott neki.⁹ A tárnokmesterek között csupán néhány olyan személyt

² Így pl. gr. Forgách Ádámot I. Lipót 1679. aug. 21-én, gr. Erdődy Györgyöt I. József 1706. nov. 7-én, gr. Illésházy Józsefet Mária Terézia 1759. aug. 21-én tárnokmesterből országbíróvá, gr. Nádasdy Lipótot pedig ugyancsak Mária Terézia 1746. aug. 3-án kancellárrá nevezte ki. (A 57. Kanc. It. Libri regii. 16. 535. l., 27. 162–164. l., 45. 170. l., 40. 359–360. l.) A tárnokmesterek e tisztségéből általában az országbírói méltóságba kerültek. Egyébként a tárnokmesterséget halálukig viselték.

³ Gr. Csáky Zsigmond pl. folyamodványában arra hivatkozik, hogy a Thököly-féle szabadságharcban (6 zavargást, „turbatio”-t ír) hűségesen kitartott az uralkodó mellett. I. József ki is nevezte tárnokmesterévé. A 35. Kanc. It. Conceptus expeditionum 1706. december. № 13.

⁴ L. pl. A 45. Kanc. It. Acta praesidialia 1842. № 19. (Gr. Keglevich Gábor tárnokmesterré való kinevezéséről szóló kancelláriai leirat a nádornak.)

⁵ A 39. Kanc. It. Acta generalia 1795. № 10 060.

⁶ A 35. Kanc. It. Conceptus expeditionum 1693. április. № 60.

⁷ A 39. Kanc. It. Acta generalia 1797. № 9570. és 1802. № 3578. A tárnokmester ilyen módon történő felesketését az 1486. évi 73. tc. írja elő.

⁸ A 57. Kanc. It. Libri regii. 3. 249–250. l.

⁹ Uo. 270. l.

találunk, akik nem tartoztak a főnemesi rendhez. Ilyen volt pl. Végh Péter és Szentiványi Ferenc, akiket magas színvonalú jogi ismereteik, valamint politikai érdemeik miatt emeltek az uralkodók a magas méltóságra. Előbbi pl. mint kinestári ügyész, majd mint királyi jogügyigazgató és kancelláriai tanácsos képviselte nagy ügybuzgalommal az udvar érdekeit,¹⁰ utóbbi pedig a helytartótanácsnál végzett munkájával tüntette ki magát.¹¹

A tárnokmesternek a kor színvonalának megfelelő kiváló jogi ismeretekkel és nagy bírói gyakorlattal rendelkező egyénnek kellett lennie, aki bírótársaival nemcsak a joghatósága alá rendelt városok polgárainak fellebbezett ügyeiben ítélkezett, hanem hivatalból tagja volt az ország legfelsőbb bírói fórumának, a hétszemélyes táblának is. Mint láttuk, a nádor vagy állandó helyettese, az ország-bíró akadályoztatása esetén a király e fórumon olykor az elnöki tisztség ellátásával is megbízta.¹² (Az utóbbi a mondott esetekben elég gyakran előfordult.) Ily megbízatásáról királyi leiratban, a kancellária útján kapott értesítést.¹³

A bírói funkciókon kívül, korszakunkban csaknem minden tárnokmester valamelyik vármegye főispáni tisztségét is viselte. Emellett részt vettek a királyi tanácsban, s 1724-től, a helytartótanács felállításától kezdve, rendszerint annak a tanácsosai is voltak. Azonkívül az országgyűlés által rájuk ruházott, s törvénybe foglalt joguknál fogva, bizonyos esetekben — a törvény betűje szerint — még országgyűlést is összehívhattak.¹⁴

Az uralkodók a tárnokmestereket időnként kisebb-nagyobb gazdasági, köz-igazgatási és egyéb természetű feladatok ellátásával is megbízták. Így pl. Erdődy György a XVII. század végén a morva határmegállapító bizottságban vett részt.¹⁵ Esterházy Ferenc tárnokmester főispáni beiktatásokat is intézett. 1747. október 8-án azt jelentette Mária Teréziának, hogy Csáky Miklós kalocsai érseket Bács megye főispánjává beiktatta,¹⁶ négy évvel később pedig ugyancsak Csákynek — aki akkor már esztergomi érsek volt — Esztergom megye főispáni székébe való beiktatásáról számolt be.¹⁷ Brunsvik József tárnokmesternek I. Ferenc 1803-ban azt rendelte el, hogy a nádor távollétében a vármegyék által a lovasság részére beszolgáltatandó 12 000 mérő kenyérgabona és 7000 mérő zab adminisztrálásával kapcsolatban a trieszti kormányzóval értekezzen.¹⁸

¹⁰ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1789 : 10 344.

¹¹ Uo. 1797 : 9750.

¹² A Novus ordo korszakában — a tárnoki szék szüneteltetése idején — Jankovich Antal, majd Végh Péter tárnokmesterek hivatalból látták el a hétszemélyes tábla elnöki tisztségét. Ezt ugyanis az tette szükségessé, hogy a nádori méltóság ekkor nem volt betöltve s így a helytartótanács vezetése az országbíróra hárult, aki emellett a hétszemélyes táblán az elnöki teendőket nem tudta ellátni.

¹³ Pl. A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1799. № 874. Ez iratban a kancellária 1799. febr. 1-én értesíti Szentiványi Ferenc tárnokmestert, hogy az uralkodó őt bízta meg az elnökléssel a hétszemélyes táblán.

¹⁴ Az 1608. évi 3. tc. pl. felhatalmazza az országbíró, illetve annak nem létében vagy akadályoztatása esetén a tárnokmestert, hogy ha a nádor halála után a király egy éven belül nem akar nádorválasztó országgyűlést összehívni, akkor e törvénycikk erejénél fogva ezt ő megteheti.

¹⁵ A 32. Kanc. lt. Litterae privatorum 1699. № 282.

¹⁶ Uo. 1747. № 309.

¹⁷ Uo. 1751. № 365.

¹⁸ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1803. № 4063.

A tárnokmestereket bizalmas jellegű feladatokkal is megbízták. V. Ferdinánd pl. Pálffy Fidél kancellárhoz intézett leiratában nagybátyja, József nádor betegségének állapotáról kért jelentést. Minthogy a kancellária Bécsben székelt, az utasítást továbbadta a tárnokmesternek. A jelentéseket így Eötvös Ignác tárnokmester készítette el, s ő küldte meg Pálffynak az uralkodóhoz való továbbítás végett.¹⁹ (1842-ben Eötvös Ignácot, aki akkor már nem volt tárnokmester, jelölték az élelmezési bizottság elnökévé, e tisztségre a kancelláriánál József nádor javasolta.²⁰)

Rendkívül érdekes és ellentmondásos volt a tárnokmestereknek az a szerepe, amely a jurisdictiójuk alá rendelt városok jogainak és kiváltságainak védelmében rájuk hárult. A tárnokmesterek túlnyomó többsége ugyanis — mint fentebb láttuk — főnemes és magas méltóságot viselő állami funkcionárius volt, de hivatali kötelességei közé tartozott a fő- és köznemességgel, valamint az állami hatóságokkal legtöbbször szembenálló városi polgárság érdekeinek a megvédelmezése.

A városok — korszakunk folyamán — éltek is ezzel a lehetőséggel, s a rajtuk esett sérelmek orvoslását patrónusuknál, a tárnokmesternél keresték. Buda város magisztrátusa pl. 1707. június 11-én amiatt emelt panaszt Csáky Zsigmondnál, hogy — bár a város privilégiumát megújították — a kamarai adminisztráció a polgárok között élő zsidókat és más kereskedőket a város joghatósága alól kivonja, holott kiváltságlevelük az ezek felett gyakorlandó jogot is biztosítja. Arra kérték a tárnokmestert, hogy jogaik védelmében az uralkodónál járjon közbe. Csáky a panasznak helyt adva válaszában részletes jelentést kért az ügyben, különös tekintettel a város privilégiumában foglaltakra.²¹

A tárnokmester beavatkozására volt szükség az udvar egyéb magyarországi szerveinek és tisztségviselőinek túlkapásai ellen is. Ezek ugyanis a tárnoki városok polgárságát mindenféle jogtalan követelésekkel zaklatták. Emiatti panaszukat a városok delegátusai a tárnoki szék 1725. szeptember 30-i ülésén nemcsak a maguk, hanem az egész negyedik rend sérelmeként terjesztették elő. Kérték a tárnokmestert, hogy a királynál pártfogolja őket, kérelmüket juttassa el hozzá, és régi privilégiumokból folyó szabadságukat védelmezze meg. A kerületi biztosok (districtuales commissarii) ugyanis törvényellenesen előfogatok kiállítására kötelezték őket.²² Emiatt, valamint a katonai beszállások miatt a városok a tárnokmesternél külön-külön is panaszt emeltek. Szatmárnémeti magisztrátusa 22 pontban sorolta fel a város sérelmeit,²³ a debreceniek pedig arról panaszkodtak Csáky tárnokmesternek, hogy az előfogatok követelésén kívül azt a jogtalan-ságot is elkövették a város polgáraival, hogy privilégiumuk és az ország törvényei ellenére a pocsjai és nagyváradai hídon tőlük a vámot behajtották.²⁴ Jászó mezőváros, mely ugyan nem tartozott a tárnoki városok közé, a földesúr által való szabálytalan terhelhetése miatti panaszát ugyancsak a tárnokmesterhez nyújtotta be.²⁵

¹⁹ A 45. Kanc. lt. Acta praesidialia 1837. № 672.

²⁰ Uo. 1842. № 185.

²¹ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. C Fasc. 2. fasc.

²² O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 254. fol.

²³ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. D Fasc. 1. fasc.

²⁴ Uo. C Fasc. 1. fasc.

²⁵ Uo. D Fasc. 14. fasc.

A városi polgárság a tisztújítások alkalmával a kamara túlkapasáival szemben is a tárnokmester támogatását kérte. A kamara — úgy látszik — elsősorban azokban a városokban folyamodott önkényes eszközökhöz, ahol a polgárság több nemzetiségű elemekből tevődött össze s így a „divide et impera” elvét alkalmazva szította a nemzetiségi ellentéteket. Szeged polgárai között pl. a XVIII. század első felében a magyarokon kívül németek, dalmátok és szerbek is éltek. A város magisztrátusa 1729-ben amiatt fordult panasszal Csáky Zsigmond tárnokmesterhez, hogy a kamara a város privilégiumát megsértve, jogtalanul a saját tisztviselőjének (perceptorának) ellenőrzése alá rendelte a bíróválasztás lefolytatását. Az ő gyámkodása alatt megválasztott új bíró a választással egyet nem értő magyarok és dalmátok közül több polgárt elfogatott és börtönbe záratott.²⁶

A tárnokmesterekre nemcsak jogvédő szerep hárult a joghatóságuk alá helyezett városok érdekében, hanem azok fogyatékos jogszolgáltatásának és ügyintézésének megjavításával is sok dolguk akadt. Mindezen teendők ellátásáért rendszeres évi honoráriumot kaptak. Jövedelmük két forrásból származott. Kapták az országos főméltóságoknak kijáró állami fizetést, ami a vizsgált korszakban részint a pénz értékének megfelelően alakult, részint pedig azt az uralkodók „ad personam” állapították meg. A jövedelem másik részét a tárnoki városoktól kapták, éspedig 1725 előtt a tárnoki jog 18. cikkelye által előírt összegben (l. a Függelékben), azontúl évi 1000 forintban, amit a városok portaszámuknak megfelelően, arányosan fizettek. A tárnokmesterek állami fizetése még változóbb képet mutat. Így pl. Nádasdy Tamásnak kézpénzben 500 forint évi illetményt adott a kincstár és ugyanannyit sóban.²⁷

Egy másik forrás szerint Nádasdyt az uralkodó 1000 magyar forint évi fizetéssel nevezte ki 1536-ban, ami nem mond ellent annak, hogy az összeg felét sóban kapta meg. Ifj. Báthory Andrásnak — aki 1544 és 1554 között volt tárnokmester — 1545-ben 250, 1549-ben pedig 500 magyar forint volt az illetménye.²⁸

A pénz értékének változásával és a tárnokmesteri teendők szaporodásával később a fizetések is emelkedtek. Szentiványi Ferenc pl. 1797-ben már 6000 forintot kapott évente a kincstártól, beleértve ebbe a helytartótanácsnál viselt tanácsosság és a hétszemélyes táblai ülnökség után járó 2500 forintot is.²⁹ Brunsvik Józsefnek 1802-ben történt tárnokmesteri kinevezésekor I. Ferenc az addigi 4500 forintos fizetését változatlanul hagyta (ebben a hétszemélyes táblai ülnökségért és alelnökségért járó 1500 forint is benne volt),³⁰ majd illetményét még ugyanabban az évben 8000 forintra emelte fel.³¹

²⁶ Uo. C Fasc. 3. fasc. — A kancelláriai levéltárban található adatokból lehet következtetni, hogy a kamara különféle háborgatásainak nemcsak a tárnoki városok, hanem korábban maguk a tárnokmesterek is ki voltak téve. Így pl. az 1693-ban elhunyt Zichy István tárnokmester helyébe lépő Erdődy György kérésére a kancellária felhívja a magyar kamarát, hogy nevezettet hivatali működésében a kamarák ne háborgassák. A 32. Kanc. lt. Litterae privatorum 1747. № 297.

²⁷ Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 30. fol. („... cum salario in pecuniis 500 f., in sale totidem.”)

²⁸ Kam. lt. Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber. 109. 1.

²⁹ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1797. № 9969.

³⁰ Uo. 1802. № 3578.

³¹ Uo. 1802. № 4262.

2. AZ ALTÁRNOKMESTER S A TÁRNOKI INTÉZMÉNY EGYÉB ÁLLANDÓ ALKALMAZOTTAI

Az altárnokmester a tárnoki szék és a tárnoki hivatal rangban következő második embere, s egyben a tárnokmester mindenkori helyettese volt. Az altárnokmestereket a tárnokmesterek nevezték ki, mégpedig — Szentpétery Imre szerint — familiáris alapon. Szentpétery megállapítja, hogy „néhol ez szószerint ki is van mondva, de hogy a kevés pozitív adaton kívül máskor is így volt, azt bizonyítja az is, hogy sohasem volt senki két egymásután következő tárnokmesternek az altárnokmestere, azaz az új tárnokmester mindjárt a saját emberét nevezte ki segédjének”.³² Bár a familiaritás elvének érvényesülését nem vitatjuk, e megállapítás helyességét legalábbis a Szentpétery által vizsgált 1526 előtti korszakra, illetve arra s a XVI. századra kell korlátoznunk, korszakunkban ugyanis az adatok mást bizonyítanak. A XVII—XIX. században nyolc olyan altárnokmestert találunk, akik közül heten 2—2 tárnokmester mellett szolgáltak, a nyolcadik pedig háromnak volt a helyettese.³³ Ez is azt bizonyítja, hogy a familiaritás szerepe — mint ismeretes — Mohács után már háttérbe szorult, és elsősorban a szakmai szempontok érvényesültek az altárnokmester személyének megválasztásában. Korszakunkban előre haladva egyre több olyan tárnokmestert találunk, aki hivatali elődjének helyettesét maga mellett megtartotta, mivel annak szakmai ismereteit és gyakorlati tapasztalatait a maga számára kívánta hasznosítani.

A tárnoki szék gyakorlatában előfordultak olyan esetek, amikor a tárnokmester hivatali helyettesét a törvényszak alatt, az ülésen jelölte ki.³⁴ Ilyenkor nem volt feltétlenül szükség a városok írásbeli tájékoztatására. Ha azonban az altárnokmester kinevezése a törvényszakon kívül vagy később történt, amikor már a tárnoki szék egy-egy törvényszakán nem minden városnak kellett magát delegátussal képviseltetnie, a tárnokmester a kinevezés vagy a megerősítés tényéről a városokat írásban értesítette.³⁵

A tárnoki városok a tárnokmester kinevezési jogkörét korlátozni akarták, s arra törekedtek, hogy az altárnokmester személyének megválasztásába ők is beleszólhassanak. Részükről olyan igények is felmerültek, hogy e tisztséget a tárnoki szék tagjai által történő választás útján töltsék be. Ezek a próbálkozások számukra semmilyen pozitív eredményt nem hoztak. Csupán annyit értek el 1607-ben, hogy a tárnokmester által kinevezett altárnokmestert kettős eskü letételére kötelezték. A határozat szerint az altárnokmesternek az egyik esküt a tárnokmester kezébe, a másikat pedig a városok küldöttei előtt kellett letennie, az országgyűlésen vagy a tárnoki széken.³⁶ Bende Miklós altárnokmester — e határozatnak meg-

³² Szentpétery i. m. 527. l.

³³ Így pl. Borkovich Lukács Draskovich Jánosnak és Erdődy Tamásnak, Paluska Antal Csáky Zsigmondnak és Nádasdy Lipótnak, Barinyai László Esterházy Ferencnek és Illésházy Józsefnek, Balogh László Illésházy Józsefnek és Batthyány Ádámnak, Batta Bálint Csáky Jánosnak és Niezky Kristófnak, Beöthy Imre Majláth Józsefnek, Szentiványi Ferencnek és Brunsvik Józsefnek, Berzeviczy Pál Brunsvik Józsefnek és Cziráky Antalnak, végül Gyurtsányi Gábor Eötvös Ignácnak és Keglevich Gábornak volt az altárnokmestere.

³⁴ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 201. fol.

³⁵ Így pl. Pálffy Fidélt tárnokmester 1830. május 7-én kelt körlevelében értesíti a városokat, hogy Kárász Miklóst altárnokmesterré kinevezte. O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy № 3346.

³⁶ „1607. Vice tavernicus per tavernicum denomitus duplex debuit deponere

felelően — hivatali esküjét 1625. december 13-án a tárnoki városok országgyűlésre delegált követei előtt tette le. Úgy látszik azonban, hogy az eskü letételének ez a módja a tárnoki szék delegátusainak nem felelt meg, mert az 1626. évi törvényszakon a fenti határozatot módosítva újabb statutumot alkottak, mely szerint azontúl a következő altárnokmesterektől a tárnoki szék törvényszakain kívül letett esküt csak akkor fogadják el, ha ezt sürgős szükségesség indokolja, egyébként hivatalát nem foglalhatja el. Erre a tárnokmester megígérte, hogy a városok törvényeit figyelembe fogja venni, s az esküt azontúl az altárnokmesterek a tárnoki szék előtt fogják letenni.³⁷ Ezt az ígéretet Bánffy tárnokmester hivatali utódai nem mindig tartották meg, mert egy hasonló eset a tárnoki széknek az 1681. évi soproni országgyűlés alatt tartott ülészakán is előfordult. Itt ugyanis az országgyűlés kezdetén, áprilisban az addig megjelent Somogyi György pozsonyi, Weber Frigyes eperjesi és Thedy Ferenc modori küldött együttesen tiltakozott az ellen, hogy Kürtössy Mihály altárnokmester a tárnoki városokat képviselje, mivel a határozatok által előírt esküt a tárnoki szék előtt nem tette le.³⁸ Hogy a jövőre nézve példát szolgáltsanak, Kürtössy altárnokmesterségét tárnokszéki határozattal elutasították. Erre Erdődy Imre tárnokmester levélben szólította fel a később már több tag részvételével összeült tárnoki szék, hogy Kürtössy Mihályt mint az ő teljhatalmú megbízottját kötelesek altárnokmesternek elfogadni.³⁹

A tárnoki városok küldöttei az 1633. évi törvényszakon határozatot hoztak arról, hogy az altárnokmester ne az ország távolabbi részein, hanem vagy Pozsonyban, vagy Nagyszombatban lakjék.⁴⁰ A tárnoki jog ugyanis előírta, hogy a városi törvényeséktől a tárnoki székre történő fellebbezéshez a tárnokmestertől vagy az altárnokmestertől kell átküldő parancsot kieszközölni. Így e határozattal azt a célt kívánták szolgálni, hogy a perlekedő városi polgárok az altárnokmestert ilyen esetekben, illetve egyéb ügyes-bajos dolgaik intézése alkalmával könnyebben elérhessék.

A tárnokmesterekhez hasonlóan az altárnokmestereknek is jogot ismerő, s a bírói gyakorlatban jártas egyéneknek kellett lenniük. Ezeket az ismereteket úgy hasznosították, hogy főleg a XVI—XVII. században — amikor még a tárnoki szék ritkán ülésezett és a törvényszakok időtartama is rövid volt — az itt viselt bírói funkciójuk mellett egyéb feladatokat is vállaltak. Azt viszont sem a tárnokmesterek, sem a tárnoki városok nem vették szívesen, ha az altárnokmesterek a

juramentum officii, unum ad manus tavernici et aliud coram nunciis civitatum, vel in diaeta, vel in sede tavernicali.” Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 19. fol.

³⁷ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 151. fol.

³⁸ Serpilius János 1681. évi országgyűlési naplójából. Baranyai Béla által készített másolat, máj. 8-i ülés. (P 1568. OL Baranyai Béla irathagyatéka.)

³⁹ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. Raptura actorum thavernicalium in prothocollum inserendorum Anni 1681. sub diaeta Soproniensi. Bár Erdődy az új altárnokmestert a városokra ráoktrojálta, azt elismerte, hogy az eskü letételénél szabálytalanságok fordultak elő, de azok hivatali elődje, Forgách Ádám idejében történtek. Kürtössy — mint írja — ugyanis nemcsak hogy nem a teljes tárnoki szék előtt tette le az esküt, hanem ez aktusnál még a szokásos formulát sem tartották meg (ti. nem tartotta meg Forgách tárnokmester). Ez azonban semmi másnak, mint az idők jogbizonytalanságának tulajdonítható. Hogy pedig az ilyen visszaélések a gyakorlatba át ne menjenek, a tárnokmesterhez kell fordulni, zárja le végül is az ügyet Erdődy.

⁴⁰ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 201. fol.

városi polgárok perbeli ellenfeleinek jogi képviselőjét látták el. Ilyen értelemben nyilatkozott pl. Erdődy Tamás tárnokmester 1616-ban, amikor azt írta a városoknak, kívánja, hogy az altárnokmester a tárnoki jog előírásaihoz tartsa magát, mondjon le azokról az évi stipendiumokról, melyeket a mágnásoktól és a nemesektől kap, s főleg azokat ne szolgálja mint ügyvéd, akikről megtudja, hogy a városokkal perlekednek.⁴¹

III. Károly 1723. évi reformjáig az altárnokmesterek a curiai ítélkezésben — a forrásokból megállapíthatóan — nem vettek részt, de azontúl rendszeressé vált, hogy a tárnoki széken viselt bírói funkciójuk mellett az ország legfelsőbb jogszolgáltatási és közigazgatási munkájában is jelentős szerepet töltöttek be. Közülük néhányan (pl. Tahy Imre, Luby Imre, Gyurtsányi Gábor) egyidejűleg a királyi tábla, mások (pl. Paluska Antal, Ürményi Bernát, Beöthy Imre, Kárász Miklós) a hétszemélyes tábla tagjai voltak, egyesek pedig (pl. Balogh László, Kvassay József, Berzeviczy Pál) a helytartótanács tanácsosi tisztségét viselték.

Az altárnokmesterek jövedelméről csak 1725-től kezdve vannak pontos adataink, amikor a tárnoki szék részükre évi 150 forint honorariumot állapított meg. Ezenkívül a tárnoki székéről a személynöki székre, illetőleg később a királyi curiára fellebbezett minden egyes per után fizetendő 20 forint taxa (fellebbezési díj) fele része őket illette meg. További jövedelemforrásuk volt a tárnoki szék törvényszakairól igazolatlanul távolmaradt s emiatt elmarasztalt városok által fizetett bírságpénzből való részesedés, melynek felét vagy ők, vagy a tárnokmesterek kapták.⁴²

Az altárnokmesteri tisztséggel kapcsolatban meg kell még említenünk, hogy az 1559. évi törvényszak ülésjegyzőkönyvének bevezetésében Nagyváthy Antal ítélőmesternek is említik (protonotarius et vicemagister tavernicorum).⁴³ A további altárnokmestereknél a protonotarius megjelölés már nem szerepel, az azonban gyakran előfordul, hogy a tárnokmester helyettesének (vices-gerens magistri tavernicorum) nevezik.

A törvényszünetek idején is működő tárnoki hivatalnak szüksége volt állandó alkalmazottakra, akik a tárnoki intézmény ügyviteli jellegű feladatait látták el. Közülük mint legfontosabbat, a tárnokmester titkárát vagy más szóval a tárnoki hivatali titkárt⁴⁴ kell megemlítenünk. A rendelkezésünkre álló adatok alapján ennek a tisztségnek először a XVIII. század ötvenes éveiben találjuk nyomát, mely időponttól kezdve a XIX. század elejéig egymás után kilenc személy vi-

⁴¹ Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 135. fol. Erdődy azonban megjegyzi, hogy mégsem tilthatják meg teljesen az altárnokmesternek, hogy egyéb munkát is végezzen.

⁴² O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. Praefatio. № 6.

⁴³ Uo. 1. fol. Szentpétery szerint (i. m. 526. l.) a protonotárius kifejezés semmi külön funkciót nem jelentett, hanem azt az altárnokmester jelölésére használták. Altárnokmester és ítélőmester a tárnokmester mellett egyidejűleg sohasem volt, mint azt Hajnik állítja. Nagyváthy Antalnál azért szerepel a protonotárius megjelölés, mert előzőleg személynöki ítélőmester volt. Szentpétery fenti megállapítása nem helytálló, mert a XIV. század végéig forrásainkban esetenként a tárnokmester protonotárius és altárnokmester is előfordul egyidejűleg. A protonotárius elnevezés azonban 1400 után már csak kivételesen fordul elő. — Dr. Bónis György kandidátus, levéltári osztályvezető szíves közlése.

⁴⁴ Limp Ferenc 1797-ben a tárnokmester titkárának nevezte magát („per me Franciscum Limp m. p. Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Josephi Mailáth de Székely Secretarium”), de a legtöbb titkár a „Secretarius officii tavernicalis” címet használta. O 95. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Majláth. Prot. off. tav. 103. l.

selte ezt a hivatalt. A XIX. század első felében viszont az akkor működő utolsó négy tárnokszéki jegyző (Kövesdy Ferenc, Steinbach Károly, Wágner Sándor és Csáky József) együtt a tárnoki hivatal titkári funkcióit is ellátta, s így e két tisztség a tárnoki intézmény fennállásának utolsó fél évszázadában teljesen összefonódott.

Ez az összefonódás is azt mutatja, hogy a tárnoki intézmény működésében jelentős szerepe volt a tárnoki szék jegyzőjének is, aki kezdetben — s később is elsősorban — a törvényszakok alatt látott el fontos feladatokat. Ő vette fel („leválta”), készítette elő tárgyalásra és referálta a tárnoki székhez fellebbezett pereket, vezette az ülésjegyzőkönyveket, megszövegezte és kihirdette az ítéleteket stb. A tárnokszéki jegyzőt a törvényszakokon résztvevő összes szavazati jogal rendelkező személyek (tárnokmester, altárnokmester és a városok delegátusai) általában a városok küldöttei közül választották meg. Előfordult olyan eset is, pl. 1681-ben, amikor a jegyzőt három jelölt közül választották meg,⁴⁵ vagy pedig e tisztséget átmenetileg helyettesül töltötték be. Az utóbbi megoldásra azonban csak olyan esetben került sor, ha a tárnoki szék hites jegyzője betegség vagy valamilyen más ok miatt a törvényszakon nem tudott megjelenni.⁴⁶ A megválasztott tárnokszéki jegyzők hivatali esküjüket — a jegyzőkönyvbe bejegyzett formula szerint — az altárnokmester és rendszerint három városi delegátus előtt tették le, akik közül az utóbbiakat a tárnoki szék jelölte ki.

A tárnokszéki jegyzőkönyvek tanúsága szerint a jegyzői tisztséget a XVI. század végén rendszeresítették. E hivatalra elsőnek bejegyezve — 1599. január 25-én — Marthius Mihálynak, Pozsony város hites jegyzőjének és tárnokszéki delegátusának a nevét találjuk.⁴⁷ Ettől kezdve a jegyzői hivatalt minden törvényszak alatt betöltötték. Ugyanis ha az összeülő tárnoki széknek — általában kihalás következtében — nem volt jegyzője, az első teendőik közé vették fel e tisztség választás útján történő betöltését.

A tárnokszéki jegyzőség — a törvényszakok jellegének megfelelően — kezdetben csak időszakos állás volt. A megválasztott jegyzők a XIX. század elejéig a városoknál viselt főjegyzői, jegyzői vagy tanácsnoki tisztségüket is megtartották. Ekkor kezd kialakulni az a gyakorlat, hogy a tárnokszéki jegyző látja el egy személyben a tárnoki hivatal titkári teendőit is, s így állandó alkalmazottá válik,⁴⁸ s csupán a tárnoki intézmény alkalmazottjává.

A tárnoki városok a jegyzői tisztség betöltésének jogát mindvégig a városi polgárság számára igyekeztek megtartani s a jelölésbe is bele kívántak szólni. Ezt a törekvésüket azonban a tárnoki szék működésének utolsó évtizedében nem tudták valóra váltani, bár érdekükben állott, hogy a tárnoki törvényszakokon

⁴⁵ „... tres personae candidatae exmissi fuerunt, ... eorum numero Fridericus Weber, alias civitatis Eperjesiensis notarius communibus votis denominatus fuerat. . .” Raptura actorum thavernicalium in prothocollum inserendorum anni 1681 sub diaeta Soproniensis. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I.

⁴⁶ Így pl. az 1756. évi törvényszakon a megbetegedett Szvetics József tárnokszéki jegyző helyett a jegyzői teendőik ellátásával Neuhold Jánost, Pozsony város ügyészét bízták meg. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. II. 3. fol.

⁴⁷ „Michael Marthius specialis notarius istius sedis tavernicalis deputatus, alias juratus notarius civitatis Poseniensis primus omnium notarius sedis tavernicalis . . .” O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 71. fol.

⁴⁸ Így pl. a tárnoki szék utolsó négy jegyzője, mint láttuk, egy személyben tárnoki hivatali titkár is volt. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1806 és 1840, 1845 stb.

fontos szerepet betöltő jegyző városi polgár legyen, aki törvényeiket és szokás-jogaikat jól ismeri. Egyébként is szívesebben láttak maguk között soraikból kikerült városi polgárt, mint nemeset vagy más társadalmi osztályhoz tartozó személyt. Ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy ezt a kialakult gyakorlatot tárnokszéki statutummal kodifikálják. Úgy látszik, a városok vezetői előre „megéreztek”, hogy ezen a téren sérelem érheti őket, s így nem elégedtek meg a tárnokmester ígéretével. 1840-ben ugyanis 11 város (Győr, Kassa, Modor, Pest, Pécs, Sopron, Szabadka, Szatmárnémeti, Szeged, Temesvár, Zombor) magisztrátusa kérte felterjesztésében Eötvös Ignác tárnokmestert, hogy a tárnokszéki jegyzői, valamint az újonnan szervezendő kiadói és írnoki állás választás, illetve kinevezés útján kizárólag a tárnoki városok polgáraiból legyen betölthető. Megemlítik, hogy a tárnokmestertől — aki hivatali utódai nevében is nyilatkozott — az év februárjában erre ígéretet is kaptak, de ennek ellenére ragaszkodtak hozzá, hogy ezt a jogukat statutumban rögzítsék. Szatmárnémeti város magisztrátusa pl. ezt az igényt a tárnoki jog 3. cikkelyével is alátámasztotta, mely szerint a tárnoki városok ügyeiben való ítélkezésből és a tárnokszéki üléseken való részvételből e városok polgárain kívül mindenki ki van zárva.⁴⁹ A városok jogos kívánsága ellenére e tárgyban statutumot mégsem alkottak, mivel Eötvös tárnokmester ilyen „újítás” bevezetését nem látta indokoltnak.

A városok aggodalmaskodása azonban nem volt alaptalan, mert Eötvös Ignác ígéretét hivatali utóda, Keglevich Gábor tárnokmester nem váltotta valóra, hanem — a városok megkérdezése nélkül — az önkényes kinevezés módszeréhez folyamodott. 1842. március 5-én kelt körlevelében ugyanis arról értesítette a városokat, hogy a naponként szaporodó fellebbezett perek, valamint a tárnoki hivatal ügyforgalmának növekedése miatt Wágner Sándort titoknoki és tárnokszéki jegyzői hivatalában megerősítette, Csáky József hites ügyvédet pedig tisztelbeli titoknoknak és tárnokszéki jegyzőnek nevezte ki.⁵⁰ Erre a körlevélre a tárnoki városok részéről a tiltakozások sorozata indult meg. Szatmárnémeti tanácsa azt írta, hogy a tárnokmester e mellőzéssel a szabad királyi városokat jogukban sértette meg, holott a tárnoki szék jegyzőjének állandó fizetését azoknak kell fedezniük. Győr város tanácsa tiltakozó leveléhez csatolta a tárnoki szék 1840. szeptember 24-i ülésének jegyzőkönyvmásolatát, mely szerint a tárnokszéki állásokra a városok tisztviselői jelentkezhetnek és más, hasonló tulajdonságokkal rendelkező pályázókkal szemben előnyben kell őket részesíteni. Szokolca város vezetői — meglehetősen bátorul hangú levelükben — annak az aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy a városok polgárait azontúl még a tárnoki székre fellebbezett perek előadására sem fogják alkalmazni. Tiltakozó levelet küldött ez ügyben még Sopron és Szabadka város tanácsa is.⁵¹ A tiltakozások azonban a tárnokmester döntését nem érintették, s azt maguk a városok is tudták, hogy e befejezett tény megváltoztatására nem képesek. Így megelégedtek annyival, hogy a tárnokmestertől a jövőre vonatkozóan kérték jogaik figyelembe vételét.

A tárnoki hivatalban és a tárnoki széken egyre szaporodó feladatok elvégzése érdekében — korszakunk vége felé — szükségessé vált a státus kibővítése, illetve a tárnokszéki jegyző mellé kiegészítő személyek beállítása. Az erre vonatkozó javas-

⁴⁹ O 100. Tárnoki lt. Acta tav. Ignatii Eötvös. № 5295.

⁵⁰ O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 84.

⁵¹ Uo. № 742.

latot az összes tárnoki város részvételével megrendezett kongresszus 1840. április 13-i ülésén Eötvös Ignác tárnokmester terjesztette elő. Javasolta a városok küldötteinek, hogy a jegyző évdíjának 211 forintról 400 forintra való felemeléséhez járuljanak hozzá, továbbá új tárnoki hivatali állások, nevezetesen egy kiadói és egy írnoki státusz rendszeresítését szavazzák meg.

A tárnokmesteri előterjesztésre Sopron város delegátusa azt az észrevételt tette, hogy egyik javaslatot sem tartja indokoltnak, mert a csődperек felülvizsgálatának az újonnan felállítandó váltófeltörvénysszékhez való áttételével a tárnoki szék egyik legterheesebb feladatától meg fog szabadulni, továbbá a sommás eljárásnak 200 pengő forint perértékig való kiterjesztésével a városoktól fellebbvitelre kerülő perek számának jelentős csökkenése remélhető.⁵² A városok delegátusainak többsége azonban a tárnokmester mindkét javaslatát megszavazta. Így a tárnokszéki jegyző évi illetményét 400 forintra emelték, s az újonnan létesítendő kiadói státuszra 240 forintot, az írnokira pedig 160 forint évi illetményt állapítottak meg.

Meg kell említenünk, hogy a tárnokszéki jegyzők fizetése korszakunk folyamán többször változott, s azt olykor személyekre szabták. Így pl. Paxy János illetményét 1702-ben — a többletmunkákra való tekintettel — arra az esztendőre 150, a következő évekre pedig 100 forintban határozta meg a tárnoki szék.⁵³ Az 1725. évi törvényszak alkalmával a jegyző rendszeres évi illetményét megszüntették, s részére a törvényszakok időtartamára három forint napidíjat szavaztak meg. Ugyanúgy határozott a tárnoki szék 1741. szeptember 19-én tartott ülésén is.

A tárnokszéki jegyzők a XIX. század első felében rendszeres évi illetményt kaptak, amit a jegyzői és titkári hivatal összefonódása is indokoltta tett. A teendők fokozatos növekedésével azonban ez is egyre kevesebbnek bizonyult, s így e két funkciót betöltő hivatalnokok illetményük felemeléséért folyamodtak. Kövesdy Ferenc pl. a tárnoki szék 1810. május 4-i ülése elé írásbeli kérelmet terjesztett be, melyben arra hivatkozott, hogy a növekvő drágaság miatt abból a 194 Ft 34½ krajcárnyi fizetésből, amit évente kapni szokott, nem tud megélni. Különben is ez a honorárium sem az elvégzendő teendők tömegével, sem az eltöltött idő mennyiségével nem áll arányban. Ezért kéri, hogy addig is, amíg más intézkedés nem történik, honoráriumát emeljék fel. Kéri továbbá, hogy ebben az ügyben a tárnoki szék egy elaborátumot készítsen.⁵⁴ A jegyzői illetmény felemelésének ügye ekkor nem nyert végleges megoldást, arra csak 1840-ben került sor.

⁵² Uo.

⁵³ O 92. Prot. sed. tav. I. 213. fol. „... cui pro salario annuali, pro primo quidem, ex quo in concinnando extractu statutorum Inelytae Sedis Thavernicalis majorem impensuram esset laborem, fatigiumque subiturus Rf. 150. pro sequentibus autem continuis annis Rf. 100. per ipsas civitates thavernicales aequaliter sibi quotannis exsolvendi deputati sunt et ordinati.”

⁵⁴ Uo. 1840. május 4-i ülés. A tárnoki szék az ügyben elkészítendő jelentés megszerkesztésére egy, Buda, Pest, Kassa és Szokolca városok delegátusaiból álló bizottságot küldött ki. Ennek jelentése alapján a tárnoki szék úgy határozott, hogy mivel a meg nem hívott városok nincsenek képviselve a törvényszakon, az ügyvel kapcsolatos jelentést a tárnokmester az uralkodóhoz terjessze fel.

3. A VÁROSOK DELEGÁTUSAI A TÁRNOKI SZÉKEN

Mint e tanulmány elején már említettük, a XV. század közepére, amikor a tárnoki szék állandósul, a papi és nemesi tagok teljesen kiszorulnak a tárnokmester bírótársai sorából, s helyüket a tárnoki városok delegátusai foglalják el. Az általunk vizsgált korszakban tehát a tárnoki szék bírái mindvégig a városi polgárságból kerülnek ki. A XVI. és XVII. században, amikor a tárnoki városok száma még elég alacsony volt, a törvényszakokra általában minden városnak két-két küldöttet kellett delegálnia. Időnként azonban az is előfordult, hogy némelyik város, mint pl. Eperjes, 1662-ben három delegátussal képviseltette magát.

A tárnoki szék 1639. évi ülészakán olyan határozatot hoztak, hogy a felső-magyarországi városok: Kassa, Bártfa és Eperjes, csak egy-egy küldöttet kötelesek delegálni.⁵⁵ Ezt azzal indokolták, hogy a nagy távolság és az utak veszélyessége miatt a követek nem tudnak mindig megjelenni.⁵⁶ Bár ez a határozat az említett városoknak kedvezményt jelentett, ezzel a lehetőséggel mégsem igen éltek. Nyilvánvalóan azért nem, mert a perek megvizsgálásában ők is két taggal kívántak részt venni.⁵⁷ A hosszú szünet után első alkalommal 1695-ben összeült tárnoki széken e városok közül Kassáról és Eperjesről ugyancsak két-két küldött jelent meg, csak Bártfáról jött egy delegátus.

A XVIII. század elején már előfordult, hogy egyes városok vagy távolmardtak a tárnoki szék ülészakáról, vagy csak egy delegátussal képviseltették magukat. A század húszas éveitől kezdve rendszeressé vált az, hogy a városok csak egy-egy küldöttet delegáltak a tárnoki székre. 1722-ben pl. Pozsony kivételével, amely ekkor is két küldöttet delegált — a tárnoki szék ülészakán résztvevő minden város csak egy-egy delegátussal képviseltette magát.

A tárnoki törvényszakokra delegált küldöttek számának kettőről egyre való csökkentését a tárnoki városok számszerű növekedése tette lehetővé. Másrészt a török kiűzése folytán felszabadult távolabbi országrészekről igen költséges lett volna a városoknak két delegátust küldeniük. Ennek ellenére azonban később is előfordult, hogy egyes városokból két küldött jelent meg a tárnoki széken.⁵⁸

A tárnoki városok számának további növekedésével már nem mindegyiknek kellett a törvényszakokra bírótársat delegálnia, hanem a tárnokmester a városokból egy-egy küldöttet felváltva hívott meg. A legbefolyásosabb városok azonban, mint Buda és Pozsony csaknem minden ülészakon képviseltették magukat.

Mint fentebb láttuk, Mária Terézia 1770-ben a tárnoki székre meghívandó delegátusok számát 10 főben határozta meg. Ezt a létszámot a királynő úgy kí-

⁵⁵ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 207. fol. — „Ideo statuitur, ut ex eisdem tres ablegati imposterum expediantur, ex singulis scilicet unus.”

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ E városok 1649-ben is két-két taggal vettek részt a tárnoki széken. 1662-ben is Kassa és Bártfa ugyancsak két-két küldöttel, Eperjes pedig — mint láttuk — hárommal képviseltette magát.

⁵⁸ Így pl. az 1748. évi ülészakra Buda, Pest, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Kőszeg és Komárom városok két-két küldöttet delegáltak, Újvidékről pedig a két delegátuson kívül egy ügyvéd is megjelent. P 217 Esterházy cs. lt.-a. Esterházy Ferenc tárnokmester iratai. Acta tav. 1748. évi jegyzőkönyv.

vánja biztosítani, hogy — mivel egyes szabad királyi városok házi pénztárak szegénysége, mások pedig alkalmas egyének hiánya miatt csaknem minden törvénytől felmentést kérnek — a tárnokmester és hivatali utódai belátására bízva, hogy amíg egyes városok a saját tehetségükből nem tudnak alkalmas egyéneket delegálni, addig ezek helyett megfelelő küldötteket más városokból hívjanak be.⁵⁹

A XVIII. század végére a tárnoki törvénytisztaokra való követküldés rendje véglegesen kialakult. Majláth József tárnokmester ugyanis Limp Ferenc tárnoki hivatali titkárnak utasítást adott egy 1796-tól hatályba lépő, végleges részvételi rend tervezetének a kidolgozására. Limp a tárnoki városokat — gazdasági és egyéb jelentőségüknek megfelelően — 11 osztályba sorolta. A tervezet szerint az 1. osztályba sorolt városok évenként, a 2—7. osztályba tartozók minden második évben, a 8—11. osztályba soroltak pedig csak minden harmadik esztendőben — egymást évente váltogatva — lesznek meghívandók a törvénytisztaokra az alábbiak szerint:

		1	
	Buda	Pest	Kassa
2	3	4	5
Bártfa	Komárom	Pozsony	Debrecen
Eperjes	Győr	Sopron	Szatmárnémeti
	6	7	
	Kőszeg	Nagyszombat	
	Zágráb	Szokolca	
8	9	10	11
Kőrös	Korpona	Pécs	Szeged
Kapronca	Kismarton	Újvidék	Zombor
Károlyváros	Modor	Temesvár	Szabadka ⁶⁰

A tárnoki szék működésének vizsgálata azt mutatja, hogy nem minden tárnoki város rendelkezett olyan jogilag képzett, a bírói gyakorlatban jártas, s egyébként is alkalmas személyekkel, akiket a tárnoki szék ülészakaira elküldhetett volna. Korszakunk folyamán többször találkozunk olyan tárnokszéki határozattal, valamint a tárnokmester által kiküldött meghívólevéllel, amelyek újra és újra hangsúlyozzák azokat a követelményeket, amikkel a küldötteknek rendelkezniük kell. 1553-ban pl. Sopron városnak két olyan küldöttet kellett a tárnoki székre

⁵⁹ Komárom város magisztrátusa pl. 1828-ban távolmaradási kérését azzal indokolta, hogy a 7 tagú tanácsból egy meghalt, egy az országos összeírásoknál dolgozik Székesfehérvárott, a harmadik a Komárom megyei regnicolaris conscriptio munkálataiban részt vevő helyi összeírók számára külső munkát végez, a negyedik és ötödik pedig az összeírók mellé kisegítőül van delegálva. O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy. № 151. — Eperjes város arra hivatkozva kérte felmentését 1842-ben, hogy a város pénztára kiürült, mert az előző évi tűzkárokat helyre kellett, illetőleg kell állítani. O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 473. — Korpona város Eperjeshez hasonló okokra hivatkozott 1828-ban. O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy. № 335.

⁶⁰ O 95. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Majláth. Fasc. 2. № 1.

delegálnia, akik vagy a magyar, vagy a latin nyelvet ismerték.⁶¹ A küldöttekkel szemben támasztott szakmai követelmények azonban tovább nőttek. 1628-ban pl. már nem volt elegendő a vagylagos nyelvismeret, ekkor megkövetelték, hogy azok a magyar és a latin nyelvet is ismerjék, továbbá, hogy a szenátorok sorából kikerülő tekintélyes és a jogi ismeretekből felkészült férfiak legyenek.⁶²

A szakmai kívánivalókon kívül a delegátusok számára egyéb feltételeket is előírtak. A követküldésnél ugyanis a vagyoni census elvét is érvényesítették. Így pl. Bánffy Kristóf tárnokmester 1629. évi meghívólevelében a tárnoki városokat arra figyelmezteti, hogy aljegyzőik (vice-notarius) és olyan személyek, akik a polgárok sorában semmiféle örökségi joggal nem rendelkeznek, a tárnoki székre nem küldhetők el.⁶³

A tárnoki széken részt vevő delegátustól megkivánták, hogy a város magisztrátusának tagja legyen, tanácsnoki rangot viseljen. Némely város azonban — az érvényes rendelkezések ellenére — a törvényszakokra mégis a város jegyzőjét küldte el. Kismarton város magisztrátusa pl. a tárnoki szék 1842. évi ülészakára Lichtenstern Antal nevű hites jegyzőjét delegálta, akit tanácsnoki ranggal csupán arra az egy alkalomra ruházott fel. A küldött megbízólevelét a törvényszak első (augusztus 1-i) ülésén felolvasták, és annak alapján megállapították, hogy a tárnoki szék tekintélye is megkívánja, hogy azok, akik a városi törvényszékektől érettebb vizsgálat végett feljebbvitte perekben mint tárnokszéki bírák ítéleznek, állandó tanácsnoki ranggal legyenek felruházva. A városi tanácsok pedig felsőbb kormányzások tudomása és legfelsőbb jóváhagyás nélkül sem tiszteletbeli, sem ideiglenes tanácsnoki kinevezési jogot nem gyakorolhatnak; így a nevezett követ a tárnoki szék bírának sorában sem ülést, sem szavazatot nem kaphat. Az ülésen résztvevők felkérték a tárnokmestert, hogy az említett várost minden törvényes követelményekkel felruházott követ kiküldésére szólítsa fel.⁶⁴ Ő ezt még ugyanazon a napon meg is tette.⁶⁵ A tárnoki szék hasonló módon utasította el 1846-ban Modor város követét, Prikkel Antal városi főjegyzőt is, s helyette más delegátus kiküldését rendelte el.⁶⁶

A tárnoki szék rendszeres működését nemcsak alkalmatlan delegátusok küldése akadályozta, de számos alkalommal az is előfordult, hogy egyes városok követküldési kötelezettségüket elmulasztották. A tárnoki levéltárban sok olyan ügy iratai találhatóak, melyekben a városok különféle okokra való hivatkozással az ülészakokon való részvétel alól felmentésüket kérték. Indokolt esetben a tárnokmester a felmentést általában megadta. Ha a város a felmentést nem kapta meg, akkor delegátusát a törvényszakra el kellett küldenie. Előfordult olyan eset is, hogy a már előzőleg, a törvényszak kezdete előtt felmentett várost a tárnokmester mégis behívta a tárnoki székre.⁶⁷ A törvényszakon részt venni nem tudó vagy nem

⁶¹ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 2. fol.

⁶² Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 20. fol.

⁶³ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 46. fol.

⁶⁴ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1842. augusztus 1-i ülés.

⁶⁵ O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 520.

⁶⁶ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1846. október 25-i ülés.

⁶⁷ Pl. Keglevich Gábor tárnokmester 1842. június 25-én kelt leiratában Pozsony, Eperjes, Nagyszombat és Győr városokat arra szólítja fel, hogy — bár őket a követküldés kötelezettsége alól június 4-én felmentette — mégis küldjék el delegátusukat, mert a körülmények úgy alakultak. O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 336.

akaró városok olykor úgy segítettek magukon, hogy más városok delegátusait kérték fel, illetőleg bízták meg, hogy őket a tárnoki széken képviseljék.⁶⁸ Olyan esetek is gyakran előfordultak, hogy némely városok delegátusai engedély nélkül távolmaradtak. Ilyenkor a tárnoki jog idevonatkozó (34., illetve 36.) cikkelyei értelmében a tárnoki szék a bírságbüntetés alkalmazásához folyamodott.⁶⁹ A városokat azonban nemcsak akkor bírságolta meg, ha azok a követküldést elmulasztották, hanem akkor is, ha delegátusai az ülészakokra késve, a kitűzött határidő nyolcadik napja után érkeztek meg.⁷⁰

A pénzbüntetésre ítélt városok a rájuk kiszabott bírságot ha húzódozva is, de általában megfizették. Előfordultak azonban olyan esetek is, amikor a bírság behajtását, illetve megfizetését a város megtagadta. Ilyenkor a bírságpénz összegét — a tárnoki jog 38. cikkelye értelmében — kétszeresen lehetett behajtani.⁷¹ Így pl. 1727-ben Pozsonyt és Kőszegét, egyenként 204 forint bírság megfizetésében marasztalta el a tárnoki szék, mert e városok küldöttei az ülészak nyolcadik napjától számítva 17 napot hiányoztak, s minden napra 12 forint büntetést számított fel. Kőszeg város meg is fizette a reá kirótt bírságpénzt. Pozsony magisztrátusa azonban nemcsak hogy nem volt hajlandó fizetni, de az uralkodó főnemesi és nemesi osztályok „jogszokásaihoz” való alkalmazkodásának is tanújelét adta azzal, ahogyan a végrehajtás eszközlése végett kiszállt Sigray János altárnokmestert fogadta. A város vezetése ugyanis Sigrayt kötelessége teljesítésében fegyverrel akadályozta meg.⁷²

A tárnoki székre delegált követek a törvényszakokon eltöltött napok után a maguk városától napidíjban részesültek. Azonkívül a tárnoki széktől fellebbevtt perek fellebbezési díjának (perenként 20 forintnak) a fele is őket illette meg. Ugyancsak részesültek a tárnoki törvényszakokról igazolatlanul távol maradó városok által fizetett bírságpénzből is. A fellebbezési díjából származó jövedelem nem volt túlságosan jelentős, mert egyrészt nem minden fellebbezett per

⁶⁸ Bártfa város pl. 1725-ben a saját képviselőjével Eperjes küldötteit bízta meg O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 251. fol.

⁶⁹ Így pl. 1702-ben Bártfa és Szokolca városokat a követküldés elmulasztása miatt elmarasztalták, mivel megfelelő indokkal nem tudták magukat kimenteni, s így a rájuk kiszabott büntetést a tárnoki szék következő ülészakán meg kellett fizetniük. A még ugyanazon évben tartott második törvényszakon ugyan Szokolca delegátusa a büntetés elengedését kérte, de a tárnoki szék úgy döntött, hogy az alól nem adhat felmentést. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 214., 227. fol.

⁷⁰ A tárnoki szék 1723-ban Budát 15, Pestet 2, Sopront 12, Szokolcát 14, Kőszegét 11 és Szegedet 14 ülésről való indokolatlan hiányzásáért megbüntette, s a végrehajtás lebonyolítását az altárnokmesterre bízta. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 249. fol. — A büntetést azonban a tárnoki szék 1725. szeptember 30-i ülésén elengedték. Uo. 254. fol.

⁷¹ Uo. 258. fol.

⁷² O 93. Tárnoki lt. Acta tav. D Fasc. 15. fasc. — Sigray János altárnokmester 1728. augusztus 9-én Pozsonyból jelenti Csáky Zsigmond tárnokmesternek, hogy amikor a a büntetés behajtása végett a város javaira kiszállt, hogy a bírságot kétszeresen megvegye, a városiak őt ettől a penge több mint fele részéig kivont karddal, hatalmaskodva eltöltötták (ultra dimidium evaginato gladio... oppositione usi... violente manu, vi et potentia mediante inhihuerunt). — A város magisztrátusa egyébként a kancelláriához és az uralkodóhoz folyamodott a büntetés elengedtetése miatt. Kérésüket azzal indokolták, hogy azelőtt még sohasem hiányoztak a tárnoki szék ülészakairól.

után fizették le a 20 forintos taxát — ugyanis aki szegényjogon perelt, annak perét a város díjmentesen tartozott a tárnoki székre felküldeni —, másrészt pedig a jelenlevők meglehetősen magas száma miatt egy-egy delegátusra akár ebből, akár a bírságpénzekből elég kevés jutott.

A küldöttek — különösen a XIX. század első felében — jövedelmük csekélysége miatt igen sokat panaszkodtak, s több alkalommal napidíjuk felemelését kérték. A napidíj kérdésének rendezése különösen a devalvációt követő években vált égetővé, amivel a m. kir. udvari kamara is egyetértett. A kamara ugyanis a kancelláriához küldött véleményében kifejtette, hogy az utolsó országgyűlés alkalmával — a létfenntartási költségek állandó emelkedése miatt — a városi szenátorok napidíját 6 forintban állapították meg. Ennek alapján javasolta, hogy ezt az összeget a tárnoki szék 1833. évi ülészakára, Budára rendelt delegátusok is kapják meg. A javaslatnál kapcsolatban a kancellária megjegyezte, hogy ahhoz az uralkodó legfelsőbb hozzájárulását kell kieszközölni. Ez a következő esztendőben, 1814. március 18-án meg is történt, de I. Ferenc a napidíjak felemelését azzal a kikötéssel engedélyezte, hogy rendelkezése erre az egy alkalomra szól, s a kellő összeget az érintett szabad királyi városok pénztárából kell kifizetni. Az uralkodó a továbbiakban annak a lehetőségét is felveti, hogy a delegátusok napidíját a tárnoki joghatóság alá rendelt városok együttesen, arányosan elosztva fizessék.⁷³

Az uralkodó átmenetileg e számára olcsó megoldással elégitette ki a tárnokszéki delegátusok igényeit, de azok a következő években napidíjuk megjavítására irányuló kérésüket Brunsvik József tárnokmesterhez felterjesztették, aki azt 1818. április 26-án, a kamara elnökéhez el is juttatta.⁷⁴

A városi delegátusok napidíjának kérdése a negyvenes években újból napirendre került. A kancellária, 1840. november 5-én kelt leiratában, Eötvös Ignác tárnokmesternek a delegátusok folyamodványáról véleményes jelentés felterjesztését rendelte el. Azt kérték ugyanis a folyamodók, hogy napidíjukat három forintról — a városok országgyűlési követeivel egyenlővé téve — négy forintra emeljék fel. A tárnokmester december 12-i jelentésében hivatkozott a küldöttek munkájának megnövekedésére, valamint az élelmezési költségek emelkedésére, s ennek alapján kérésük jogosságát elismerte és azt támogatta.⁷⁵

A napidíjak megjavításának kérdése akut probléma maradt, s ez a tárnoki szék napirendjén még korszakunk utolsó éveiben is szerepelt. Ez ügyben Keglevich Gábor tárnokmester a kancellárhoz két felterjesztést is intézett (1846. december 8-án, és 1847. február 27-én). Indokolásában hangsúlyozta, hogy a napidíj nagyon csekély, s hogy a tárnoki szék ülései nagy szorgalmat követelnek, másrészt pedig a delegátusok a fellebbezési díjakból rájuk eső csekély részen kívül egyéb jövedelemre nem tarthatnak számot. Ennek alapján kérte a kancellárt, hogy kérelem teljesítését az uralkodónál eszközölje ki.⁷⁶ Az ügy azonban már 1848-ig

⁷³ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1813 : 13 835, 1814 : 3420.

⁷⁴ O 97. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Brunsvik. № 6166.

⁷⁵ O 100. Tárnoki lt. Acta tav. Ignatii Eötvös. № 5358.

⁷⁶ O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 4674. és 4955. — Az 1846. dec. 8-i felterjesztés szerint „... munkájuk és szorgalmuk nem jutalmaztatik, hanem napidíjaik csekélysége miatt, — főleg a jelenleg uralkodó drágaság idején — mindennapi szükségleteiket tulajdon pénzekből pótolni kénytelenítettnek”.

nem került elintézésre. (Megemlíthető, hogy a kamara viszont a városi delegátusok amúgy is alacsonyapidíját még külön kiadással — az eddig nem fizetett szállásköltséggel — is meg akarta terhelni.⁷⁷)

4. A TÁRNOKI VÁROSOK ANYAGI HOZZÁJÁRULÁSA A TÁRNOKI SZÉK ÉS A TÁRNOKI HIVATAL KÖLTSÉGEIHEZ

A tárnoki városoknak tehát jogszabályaik, szokásaik, valamint Zsigmond királytól nyert kiváltságlevelük értelmében, a tárnokmester és az altárnokmester részére évente bizonyos cenzust kellett fizetniük.⁷⁸ Mint fentebb említettük, a városok 1725-től kezdve az előbbi részére évi 1000 forint, utóbbinak pedig évi 150 forint honoráriumot fizettek. Ezenkívül nekik kellett fedezniük a tárnoki szék jegyzőjénekapidíját, illetve később az évi fizetését, 1840 óta pedig a kiadó és írások illetményét is. E kiadásokat a városokra általában a porták számának arányában osztották el és vetették ki.

A városok terhesnek találták a rájuk kivetett fenti taxa megfizetését, és annak sokszor csak húzódozva tettek eleget. Fizetési kötelezettségüket különösen akkor hanyagolták el, amikor a tárnoki szék hosszabb ideig nem ülésezett. Így pl. a XVIII. század első két évtizedében több városnak volt hátraléka. Ezért 1725-ben felmérték és megállapították, hogy melyiknek mennyit kell fizetnie. Ez sem járt azonban sok eredménnyel, mert a városok a következő évtized alatt is alig fizettek valamit. Így Csáky Zsigmond tárnokmester 1737-ben az addig felgyülemlett tetemes hátralék kétharmad részét kénytelen volt elengedni. Az ekkor készült, s a Függetlenségben közölt 12. sz. kimutatás szemléltetően bizonyítja, hogy a városok hátraléka a 11 000 forintot meghaladta.

A kimutatás egyben új kivetést is jelentett, amit a városok portaszámának arányában készítettek el. A kimutatás első rovatában a városok nevét, a másodikban a kivetés alapjául szolgáló nádori porták számát tüntették fel. A harmadik rovatban a tárnokmester 1737. évi 1000 forint honoráriumából az egyes városokra eső részösszegek szerepelnek, portánként 3 forint 56 dénárt számítva. A negyedik rubrika az altárnokmester részére 1737-re fizetendő 150 forintból a városokra kivetett összeget tartalmazza, az ötödik pedig a tárnoki szék jegyzőjének 41 napra előirányzottapidíjából a megfelelő részösszeget foglalja magában. A hatodik rovatban az az összeg szerepel, amit a tárnokmester évi 1000 forintjából, a régi portaszámok szerint, 1725-ben kellett a városoknak fizetniük. A hetedik rovat az 1726—1736 közötti tizenegy év hátralékát tünteti fel, a nyolcadik pedig azt az egyharmadnyi összeget, ami a kétharmad rész elengedése után hátralékként továbbra is fennállt. A kilencedik rovatban olyan összegek szerepelnek, amelyeket

⁷⁷ A kamara 1823. július 9-i tanácsüléséből körrendeletet intézett a tárnoki városokhoz. A rendelet — arra hivatkozva, hogy Buda város pénztárát jelentősen megterheli a tárnoki székre odaérkezett városi küldöttek ingyenes elszállásolása — kimondja, hogy azontúl a delegátusokapidíjaikból kötelesek magukat szállással ellátni. A városok emiatt panasszal fordultak a tárnokmesterhez, előadván, hogy ezt a terhetapidíjaikból képtelenség vállalni. Egyes városok azt javasolták, hogy a tárnoki széket Budáról Pestre helyezték át, mások azt kérték, hogy a törvényszakokat felváltva, más és más városokban rendezzék meg. Olyan javaslat is volt, hogy a delegátusok szállásköltségét — a nádori porták arányában — a tárnoki városok fedezzék. O 97. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Brunsvik. № 9617 és 9619.

⁷⁸ Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 40. fol.

a városok időközben vagy újabban befizettek. Végül a tizedik rovat azt a tényleges hátralékot tünteti fel, ami a 11 évi hátralék egyharmadából, valamint az 1737. évi teljes honoráriumából, az addig teljesített befizetések levonása után továbbra is fennmaradt.⁷⁹

A tárnoki városok a taxa-hátralékok jelentős csökkentése ellenére sem szívesen fizették a rájuk kivetett további összegeket. Ezzel kapcsolatos sérelmüket 1751-ben az országgyűlés elé terjesztették. Ebben elpanaszolták, hogy a fellebbezett perek nagy száma miatt, valamint a tárnoki törvény és a királynő rendelkezése értelmében a tárnoki szék minden évben legalább egyszer össze kell hívni. De a peres felek kérésére olykor rendkívüli törvényszakok tartását is elrendelik. A városoknak napidíjjal kell ellátniuk a maguk delegátusait, a tárnokmester és altárnokmester honoráriumát, továbbá minden egyes ülészak alkalmával a tárnokszéki jegyző napidíjait is tartoznak megfizetni. Mindez rájuk nézve igen terhes és költséges. Ezért kéri az ország főrendeit s karait és rendeit, járjanak közbe, hogy a tárnokmester, az altárnokmester és a tárnokszéki jegyző illetményét a királynő vállalja magára, és annak a királyi kincstárból évenként történő kifizetését rendelje el. A rendkívüli törvényszakok költségeit ugyancsak a királynő fizesse vagy pedig annak összehívását a kérvényező felek költségére rendelje el.⁸⁰ Ennek a kérelemnek semmi eredménye nem lett. A kincstár nem vállalta magára, sem a felekre nem hárította át a költségeket, hanem azokat a tárnoki szék fennállásának egész ideje alatt a városoknak kellett fizetniük.

A tárnoki városok számának növekedésével a tárnokmesternek és helyettesének fizetendő honoráriumából az egy-egy városra eső összeg csökkent ugyan, de ezzel párhuzamosan a fellebbezett perek száma is megszorodott, ami a tárnoki szék évenkénti összehívását és a törvényszakok időtartamának meghosszabbítását vonta maga után. Ez pedig — az eltöltött napok számának megfelelően — a tárnoki szék jegyzőjének illetményét (és a delegátusok napidíjainak összegét is) emelte, de emelkedett közben az egy napra fizetendő napidíj összege is. A perek számának növekedésével pedig megszorodtak a különféle hivatalos utazások költségei és egyéb kiadások.⁸¹

A városok többsége a befizetéseket a XIX. században sem teljesítette pontosan. A tárnoki hivatalnak többször fel kellett szólítania őket, hogy e kötelezettségüknek tegyenek eleget, de az épp oly kevés eredménnyel járt, mint Brunsvik tárnokmesternek az a próbálkozása, hogy a városokat a befizetések évenkénti teljesítésére ösztönözze.⁸²

⁷⁹ A régi hátralékok jelentős csökkentésére valószínűleg az készítette Csáky tárnokmestert, hogy a városok nem akartak minden évben fizetni. Így pl. 1733-ban több város delegátusa úgy nyilatkozott, hogy azokra az évekre, amelyekben a tárnoki szék nem ül össze, a tárnokmester által követelt sallárium fizetését — a városaik által nekik ez ügyben adandó utasításig — megtagadják. O 93. Tárnoki lt. Acta tav. D Fasc. 16. fasc.

⁸⁰ FL. Pest város levéltára. Acta tav. 1751. Gravamina Liberarum ac Regiarum Tavernicalium Civitatum.

⁸¹ 1833-ban pl. a jegyzőnek már 6 forint napidíjat fizettek a régebbi 3 forintra szemben, továbbá felszámították a különböző hivatalos utak költségét is. — O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy. № 7649.

⁸² O 97. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Brunsvik. № 4403. Brunsvik tárnokmester 1813. március 27-én kelt leiratában arra szólítja fel a hátralékban levő városokat,

A tárnoki szék határozatainak értelmében a befizetendő honoráriumok összegét a városok között mindig a portaszámok arányában kellett volna elosztani. E téren azonban szabálytalanságok is történtek. A városok ugyanis nem egyenlően fejlődtek, és ennek ellenére a kivetésnek a tényleges portaszámok szerint való újbóli módosítását elmulasztották. Az aránytalanságok kiküszöbölésének szükségére Sopron város magisztrátusa hívta fel a figyelmet. 1837. március 22-én kelt felterjesztésében joggal tette azt a kifogást a tárnokmesternél, hogy a városra kivetett összeget soknak találja, és az elosztást igazságtalannak tartja. Panaszában előadta, hogy — a kivetés szerint — a Sopronra kirótt összegnek Kassa, Győr, Zombor, Újvidék és Temesvár városok csak az egyharmadát, s Pécs az 1/10 részét fizeti, a Zágrábra kivetett taxa pedig annak még az 1/30 részét sem éri el. Továbbá Szabadka és Szeged városokat említi, amelyek háromszorta nagyobbak és tehetősebbek Sopronnál („videmus item civitates Maria Theresiopolitanam et Szegediensem, quae triplo majores et potentiores sunt . . .”), és ezek alig fizetnek többet az ő taxájának egyharmadánál, s végül Pest, amely Sopron várost mindent tekintetben ötszörösen múlja felül, kevesebbet fizet.⁸³

Eötvös Ignác tárnokmester a Sopron által felvetett ügyet elfektette, s abban két és fél évig semmit sem intézkedett. Ezért a város tanácsa 1839. október 30-án újabb beadványt intézett hozzá, melyben panaszát megismételte.⁸⁴ Így Eötvös 1840. február 27-ére kénytelen volt összehívni a tárnoki városok plénumát, mivel a terhek porták szerinti elosztásában mindannyian érdekeltek voltak. Az ülés első napján azonnal Sopron panaszát vették tárgyalás alá, ahol a tárnokmester a város sérelmének alaptalanságát különféle kifogásokkal igyekezett bebizonyítani. Többek között indokolatlanul az 1725. évi kulcs szerinti kivetésre hivatkozott, ami Sopron anyagi erejét nem haladta meg, és azt a város nem is sérelmezte. A vitában több város delegátusa felszólalt, majd az ülés úgy határozott, hogy az akkori porták száma alapján egy elaborátumot kell készíteni, mely szerint a horvátországi városok is annak megfelelően fizessenek. A tárnoki szék jegyzője által elkészített tervezetet a február 29-i ülésen a küldöttek szótöbbséggel elfogadták. Az új tervezet szerint — mely Sopron város panaszának jogosságát igazolta — a városok által fizendő honorárium elosztása az alábbiak szerint módosult:

hogy azontúl évenként fizessék a honoráriumot, mivel az úgy nem fog nehézséget okozni, mert annak összege különben is igen csekély. A befizetés ennek ellenére folyton elintezetlenül marad, állapítja meg a tárnokmester.

⁸³ O 100. Tárnoki lt. Acta tav. Ignatii Eötvös. № 4341.

⁸⁴ Uo.

Rectificata annui honorarii per liberas regiasque civitates tavernicales dependendi consignatio⁸⁵

Nomen civitatis	Quantum juxta antiqua repartitionem solvebat			Actualis portarum numerus	Rectificata obtinentia actualis		NB.
	Fl.	xr.	den.		Fl.	xr.	
1. Aradinum	100	—	—	10	33	54	Obtingentia unius portae 3 Fl. 23 xr. et 318/1000 seu 1/3 xr.
2. Debreczinum	217	21	1	41	138	57	
3. Buda	216	18	2	38	128	47	
4. Posonium	166	24	—	40	135	33	
5. Sopronium	151	50	—	24	81	20	
6. Pestinum	116	27	3	80	271	6	
7. Szegedinum	98	48	—	46	155	53	
8. Jaurinum	44	48	2	16	61	—	
9. Temesvarinum	72	15	3	24	81	20	
10. Maria Theresiopolis	66	10	2	46	155	53	
11. Tyrnavia	62	24	—	14	47	27	
12. Cassovia	57	52	4	18	61	—	
13. Zomborinum	54	3	3	30	101	40	
14. Comaromium	41	24	—	8	27	7	
15. Ginsium	41	24	—	6 4/8	22	2	
16. Neoplanta	41	24	—	22	74	33	
17. Modra	39	30	2	6	20	20	
18. Eperjesinum	37	24	4	8	27	7	
19. Szathmár Németh	33	15	3	12 4/8	42	22	
20. Kis Márton	22	51	3	5	16	57	
21. Szakolcza	20	48	—	5	16	57	
22. Carpona	19	45	1	3	10	10	
23. Bartpha	16	36	4	5	16	57	
24. Quinque Ecclesiis [1]	13	30	2	12	40	40	
25. Carolostadium	4	48	—	4	13	34	
26. Zagrabia	13	30	—	3	10	10	
27. Crisium				7/8	2	58	
28. Caproncza				2	6	47	

Mint látjuk, az új kivetés szerint Sopron és még jó néhány város kevesebbet fizetett, mint amennyit tőlük azelőtt követeltek. Ugyanakkor Pest, Szeged, Szabadka, Zombor és Pécs városok taxája jelentősen emelkedett. Ez az elosztás a városok akkori fejlettségének és teherbíróképességének jobban megfelelt, mint a régi repartitio, s ez a tárnoki szék még hátralevő kilenc éve alatt érvényben is maradt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a városok egy része a továbbiakban sem fizette rendesen a reá eső összeget s így a tárnokmesternek újabb rendeletekkel kellett őket kötelezettségük teljesítésére rákényszeríteni.⁸⁶

⁸⁵ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1840.

⁸⁶ Így pl. Keglevich tárnokmester 1843. ápr. 17-én az érdekelt városoknak az előző évi hátralékok beküldését rendelte el. O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 1231.

III. A TÁRNOKI HIVATAL ÉS A TÁRNOKI SZÉK ÜGYVITELE

1. A TÁRNOKI HIVATAL ÜGYVITELE ÉS IRATKEZELÉSE

A tárnoki hivatalhoz beérkezett ügyviteli és peres iratokat a tárnokmesterhez címezték. Minthogy e hivatal működésének csaknem az egész (1840 előtti) ideje alatt egyetlen előadója a titkár, illetőleg jegyző volt, az ügyek kiszignálására nem volt szükség. Így az elintézés-tervezetet — az iratokból megállapíthatóan — ő készítette el. Az 1840 utáni, utolsó évtizedben azonban — mint fentebb láttuk — a tárnoki hivatalnak tiszteletbeli, díjtalan titkára is volt, s a kiadói, valamint az írónoki állás szervezésével az írásbeli feladatokat már többen látták el, amit a fogalmazványok eltérő kézírása is bizonyít.

Az elkészített elintézés-fogalmazványokat a tárnokmester kiadmányozás előtt átnézte, s — ha jónak látta — a szövegben bizonyos változtatásokat eszközölt, majd maga kiadmányozta. 1840 után azonban már olyan fogalmazványok is találhatók az iratok között, amelyeket nem a tárnokmester, hanem az expeditor kiadmányozott. A kiadmányozott tiszttárat a tárnokmester írta alá, de az általa kibocsátott bírói parancsokon (elsősorban átküldő parancsokon) az ő neve mellett olykor a tárnoki hivatal titkárának az aláírása is szerepel.

A tárnoki hivatal titkárának — az említett ügyintézési munkákon kívül — jelentős szerepe volt az iratkezelésben is. Az iratkezelés az általunk vizsgált korszak utolsó két évszázadában többször változott (korszakunk előbbi szakaszával, minthogy az 1650 előtti időből iratok nem maradtak fenn, ily szempontból nem foglalkozhatunk). A mai tárnoki levéltár legrégebb anyaga a tárnokszéki üléseken 1559-től vezetett ülésjegyzőkönyvekből és az 1650—1785 között keletkezett „Acta tavernicalia” c. állag irataiból áll. (Mielőtt a tárnoki hivatal iratkezelésének változásait ismertetnénk, röviden foglalkoznunk kell a tárnoki szék jegyzőkönyveinek szerkezetével is.)

Az ülésjegyzőkönyvek I. kötete korban a legtávolabbi időig (1559-ig) nyúlik vissza, de annál jóval korábbi adatokat is megörökít. Ebbe vezették be a Mohács előtti, elsősorban a Zsigmond kori tárnoki joggyakorlatra, a Laki Thuz János tárnokmester által összeállított tárnoki cikkelyekre és II. Ulászló 1499. évi cikkelyeire stb. vonatkozó adatokat. E bejegyzések után következik a tulajdonképeni jegyzőkönyv, mely a szokásos formulával (ülés helye, ideje, a tárnokmester, az altárnokmester és a városi delegátusok neve stb.) kezdődik, majd a megvizsgált perekre vonatkozó bejegyzésekkel folytatódik. Itt még részletesen, összefüggő szövegben ismerteti a per lényegét: tárgyát, lefolyását s abba belefoglalva adja a tárnoki szék ítéletét. Ez a részletesség a század folyamán, sőt a XVII. században is megmaradt, csupán annyi a különbség, hogy a perszövegek elejére címszóként odaírták, hogy a pert melyik városból küldték fel (pl. *causa civitatis Tyrnaviensis* vagy *Cassoviensis* stb.).

Az ülésjegyzőkönyvek szerkezetében a XVIII. század húszas éveitől annyiban történt változás, hogy a fellebbezett pereknek csupán a rövid tartalmát jegyezték be, s az ügyekben hozott tárnokszéki ítéleteket a szokásos „Deliberatum est” címszó alatt a per többi részétől elkülönítették. A tárnoki székre fellebbvitelt peres számának növekedésével az egyes ügyekre vonatkozó bejegyzéseket még tovább szűkítették. 1744-ben pl. a per lényegének leírása már elmarad, csupán a perbenálló felek nevét és azt tüntették fel, hogy az ügy első fokon melyik város törvényszéke előtt indult. A század közepén a jegyzőkönyvekben már a tárnoki széken kihirdetett ítéletek sorjegyzéke is megtalálható. A jegyzőkönyvek szerkezetén korszakunk végéig már nemigen változtattak, s csupán azt kell megemlítenünk, hogy 1818-tól kezdve egy-egy törvényszak jegyzőkönyvének végére a további fellebbvitelre kerülő perek sorjegyzékét is bevezették. Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a jegyzőkönyvekhez csak 1799-től kezdve készítettek segédletet.

Míg a tárnokszéki jegyzőkönyvek szerkezete az időben előrehaladva sematizálódik, szövege leszűkül, addig a tárnoki hivatal iratkezelésében jelentős fejlődés tapasztalható. Így pl. az 1770-ig beérkezett királyi rendeletekre a „perceptum” vagy „praesentatum” szó rájegyzésével csupán a beérkezés vagy a bemutatás dátumát vezették rá. E szavak előfordulása teljesen esetleges, váltakozásuk sem az időrenddel, sem más szemponttal nincs összefüggésben. Némely irat hátlapján egykorú szám vagy betű is található, ezek azonban eredetileg sem lehettek jelzetek, a legtöbb iraton ilyen nincs. Az iratokra rávezetett, ma is érvényes jelzetek a II. József rendelete alapján végrehajtott, s később ismertető átrendezés idejéből származnak.

A tárnoki hivatal iratkezelésében Mária Terézia 1770. július 6-án kiadott rendelkezése jelentős fejlődést hozott. Ez ugyanis előírta, hogy a tárnokmesterhez azontúl beérkező királyi leiratok számát a felküldendő válaszokban gondosan idézni kell; továbbá mind ezeknek, mind az egyéb felterjesztéseknek a hátlapjára a tartalmi kivonatot rá kell vezetni. A rendelkezés indokolása szerint erre azért van szükség, hogy az ügyintézés ezáltal meggyorsítsák.¹ Ettől kezdve a tárnoki hivatalhoz beérkező királyi rescriptumokra is rávezették a tartalmi kivonatot, mégpedig első alkalommal egy 1770. július 23-án kelt (praesentatum: augusztus 14.) rendeletre.² Rávezették azt is a leiratok hátlapjára, hogy a leveleskönyv (Protocollum officii tavernicalis) melyik lapjára, illetve abban milyen folyószám alatt jegyezték be a mandátum szövegét (pl. Improtocollatum pag. 16^a vagy Improtocollatum N° 443). Emellett azonban az is gyakran előfordult, hogy az iratok hátlapján csak a bejegyzés tényét rögzítették a „Protocollatum” szó ráírásával, de sem a folyószámra, sem a lapszámra nem utaltak. Megkezdődött továbbá az egy ügyre vonatkozó iratok összevonása is. Így a konkrét peres ügyekre vonatkozó királyi rendeletek mellett általában megtalálhatók a felek felségfolyamodványai is. Az általános elvi rendelkezéseket tartalmazó leiratok mellett is gyakran megtalálhatók a tárnokmesterek válaszfogalmazványai. (Azt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy az ügyirat fogalmát ismerve, már eredetileg is így helyezték el az iratokat vagy erre csak — a később említendő — József kori átrendezés alkalmával került sor.)

¹ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. Prot. off. tav. IV. 19. l.

² O 93. Tárnoki lt. Acta tav. A Fasc. № 16—45.

Az egykorú iratkezelést tanulmányozhatjuk a — szintén e levéltár legrégebbi fennmaradt részéhez tartozó — *Protocollum officii tavernicalis* című (10 kötetből álló) könyvanyagban is. Ennek I—VIII. számú kötetei leveleskönyvek Illésházy József és Batthyány Ádám tárnokmesterek idejéből (1755—1782). Ezekbe a királyi rendeleteket s a rájuk vonatkozó tárnokmesterei jelentéseket és információkat, valamint a tárnoki bírói parancsokat (*mandata tavernicalia*) vezették be. A tárnoki hivatalhoz beérkezett, valamint az ott kiadmányozásra került egyéb iratokról azonban a *protocollumok* ebből az időből semmiféle bejegyzést nem tartalmaznak.

A *protocollumok* IX—X. számú, Csáky János és Niczky Kristóf tárnokmesterek idejében (1782—1785) keletkezett kötetei — *lajstromkönyvek* — már fejlettebb iratkezelésre utalnak. A IX., Csáky-féle kötetbe már nem vezették be a *mandátumok* szövegét, de bejegyezték (*lajstromoztak*) minden beérkezett és kiadmányozott iratot, dátum szerinti sorrendben. A könyv rovatai feltüntetik az irat keltét, a *praesentatum* napját (ha beérkezett iratról van szó), megadják az ügy tartalmi kivonatát és azt a számot, mely alatt az iratok a *fascikulusok*ban megtalálhatók. Végül az utolsó rovat az ügyhöz kapcsolódó irat számát és rövid tartalmi kivonatát tünteti fel. Az utolsó, Niczky tárnokmester idejében keletkezett kötetben a *lajstromszám*, az ügy tartalmi kivonata és a kiadmányozás napja található meg. (E kötetek közül azonban — az említett József kori átrendezés miatt — az iratokhoz ma már egyik sem használható,³ bizonyos érdekességük csak az iratkezelés története szempontjából van.)

A tárnoki intézmény régi, 1785 előtti iratai közül (II. József alatt) külön sorozatba foglalták az elsőfokú (városi) bíróság eljárását rögzítő *perkiadmányokat* (*processus expediti*). Ezeket az *ülésjegyzőkönyvben* található sorszámmal meg egyező számozással látták el. Az ugyancsak e sorozatba osztott *perkivonatokat* (*extractus causarum*) hátlapjára — melyeket részben a vonatkozó *perkiadmányokkal* együtt, részben pedig külön, önmagukban helyeztek el — a „*diktálás*” (ti. *diktálás* mellett kellő példányszámban való leírás) évét jegyezték rá, később pedig a *per* fajtáját (pl. *computualis*, *concurualis*, *divisionalis*, *liquidum debitum* stb.) is feltüntették. Meg kell még említenünk, hogy külön sorozatot alkottak az *ülésjegyzőkönyv-fogalmazványokból* is, amit „*Prot. m.*” (*protocollorum minutae*) megjelöléssel láttak el.

A tárnoki hivatal iratkezelése Végh Péter és Majláth József tárnokmesterek idejében (1791—1797) volt a legfejlettebb. Ekkor az iratokat 4 tárgyi kútfőbe sorolták, ami feltétlenül II. József alatt a közhivatalokban általánosan bevezetett kútfő-tételes iratkezelési rendszer továbbélésének tekinthető. Az iratokhoz készített *elenchusok* feltüntetik a *lajstromszámot*, az ügy érdemét, tárgyát, a kiadmányozás, elintézés módját és keltét, s végül az irat helyét és irattári jelzetét. A *lajstromszámok* egyik tárnokmesternél sem kezdődnek évenként újra, hanem azok az esztendőkön átfutnak. Az iratok elhelyezésénél azonban van némi eltérés. Végh tárnokmester levéltárában az egy ügyre vonatkozó iratok (beérkezett irat és *fogalmazvány*) ugyanis egy jelzet alatt található, Majláth tárnokmestersége alatt pedig a kimenő iratok *fogalmazványai* a velük kapcsolatos beérkezett irat jelzete után következő *szignatúrá*t kapták pl. *Repositum: in fasciulo II. Sub N° 16., utána 17.*), de az irattározásnál mindkét iratot együtt,

³ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. Prot. off. tav. I—X.

egymásba téve helyezték el. Az ügyirat fogalma tehát a tárnoki hivatalnál II. József óta már nem volt ismeretlen. Az egykorú iratkezelés fejlettségét mutatja az is, hogy az elenchesok végén betűrendes index van,⁴ melynek segítségével a keresett irat jelzete könnyen megtalálható.

A tárnoki hivatal iratkezelése 1797 után egyre inkább elsekélyesedett, sematizálódott. Az ezután következő tárnokmesterek ügyviteli iratai már nem tagolódnak tárgyi kútfőkre, hanem tárnokmesterenként újrakezdődő, s az éveken keresztül futó folyószámokkal vannak ellátva. Szentiványi, Brunsvik és Cziráky tárnokmesterek irataihoz (1797—1827)⁵ még elenchesok is készültek, megfelelő mutatóval. Az elenchesok feltüntetik a jegyzőkönyvi (folyó) számot, a rövid tárgyi kivonatot, s az elintézés módját és keltét. Pálffy Fidél, Eötvös Ignác és Keglevich Gábor tárnokmesterek irataihoz (1828—1849)⁶ azonban már elenchest sem készítettek, csupán indexeket. Ez az anyagban való tájékozódást megnehezíti, mert az iratok tartalmának megismeréséhez minden esetben magukat az iratokat kell kiemelni, ami az elenchesok tartalmi kivonatainak áttekintésénél sokkal hosszadalmasabb.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a tárnoki hivatal 1790 utáni iratkezelésének módszerei 1797 után sem javultak, inkább visszafejlődtek. Ennek oka nyilvánvalóan az volt, hogy az évek előrehaladásával a teendők egyre növekedtek (pl. míg Végh és Majláth tárnokmesterek idejében egy esztendőre alig több mint egy csomó ügyviteli irat esik, addig Pálffy, Eötvös és Keglevich tárnokmestersége alatt ez a mennyiség csaknem megháromszorozódott), s így a kevésbé munkaigényes, de kezdetlegesebb módszerhez folyamodtak. Ezzel a II. József alatt bevezetett fejlettebb módszereket (akárcsak a királyi curián) a tárnoki hivatalban is feladták.

2. A TÁRNOKI SZÉK ÜGYMENETE ÉS PERES ELJÁRÁSA

A tárnoki szék alább ismertetendő ügymenete a XVI. század második felében alakult ki, s az lényegében a későbbi századokban sem változott. Egy-egy törvényszak cselekményei a meghívólevél (litterae invitatoriae) kiküldésével kezdődtek, amit a tárnokmester vagy akadályoztatása esetén az altárnokmester intézett a meghívandó városokhoz. Az ily módon meghívott városok közül azok, melyek az ülészakon való részvétel alól felmentést nem kértek, illetőleg nem kaptak, delegátusaik részére megbízólevelet (litterae credentiales) állítottak ki, akik ezzel a kijelölt városban általában időben meg is jelentek, de késve érkezések is előfordultak. A delegátusok megérkezésük után a tárnokmesternél jelentkeztek, s annak megbízólevelüket bemutatták. Ennek megtörténte után az altárnokmester előtt esküt tettek, majd annak vagy a tárnokszéki jegyzőnek, illetve valamelyik város delegátusának vezetése alatt egy küldöttség a tárnokmester házához

⁴ O 94. Tárnoki lt. Acta tav. Petri Végh.

O 95. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Majláth.

⁵ O 96. Tárnoki lt. Acta tav. Francisci Szentiványi

O 97. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Brunsvik.

O 98. Tárnoki lt. Acta tav. Antonii Cziráky.

⁶ O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy.

O 100. Tárnoki lt. Acta tav. Ignatii Eötvös.

O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich.

(amennyiben a tárnokmester az ülésszak helyén lakott), vagy a tárnoki szék épületébe ment, ahol a kölcsönös üdvözléseket bonyolították le. Utána a tárnokmester vezetése alatt a delegátusok templomba mentek. Az ülésezést még aznap vagy másnap elkezdték, de előfordult, hogy arra csak harmadnap került sor.⁷ A tárnoki szék napi üléseit általában reggel 8 órakor (néha 9— $\frac{1}{2}$ 10 órakor) kezdték meg.

A tárnoki szék az ülésszak megnyitása után először általában nem pereket, hanem egyéb ügyeket tárgyalt: megvitatták a városok ülésrendje körül felmerült ellentéteket, döntöttek — ha volt ilyen — a királyi privilégiummal jelentkező újabb városok felvétele ügyében, szükség esetén statutumokat alkottak a városok, illetve a tárnoki szék ügyvitelére, peres eljárására stb. vonatkozólag. Csak ezután került sor a felküldött perek megvizsgálására.

Az 1602-ben kiadott, illetőleg megerősített tárnoki jog 40. cikkelye értelmében a városi törvényszékek ítélete ellen a tárnoki székhez fellebbező feleknek először a tárnokmestertől átküldő bírói parancsot (*litterae praeceptoriae* vagy *mandatum transmissionale*) kellett szerezniük. Ezt az előírást a tárnoki szék 1611-ben úgy módosította, hogy ilyen mandátumot a tárnokmesteren kívül az altárnokmester is kiadhat.⁸ Úgy látszik a felek ezeket a rendelkezéseket nemigen tartották meg, mert újabb tárnokszéki határozatokkal kellett azoknak érvényt szerezni. Az 1628. február 17-i ülésen újból elrendelték, hogy bírói parancsot a tárnokmesteren kívül az ország más bírától (ti. az országos nagybírától) a felek bírságbüntetés terhe alatt ne szerezhessenek; azok az ügyvédek pedig, akik mégis ezt tették, hivatalukat veszítsék el, sőt ismétlődés esetén még polgárjogukat is.⁹ A városi jogszolgáltatásnak a nemesítől való elkülönítését célzó említett rendelkezéseket azonban később is meg kellett ismételni. Így 1748-ban a tárnoki parancsok kizárólagossága érdekében a tárnoki szék újabb határozatot hozott. Ezt az tette szükségessé, hogy egynéhány fellebbező polgár még akkor is más bírótól szerzett átküldő parancsot s ezzel a törvény előírásait megszegték, a tárnokmester tekintélyét megsértették. Ezért a tárnoki szék olyan határozatot hozott, hogy aki azontúl ezt a rendelkezést megszegi, azt három márka (12 forint) pénzbüntetéssel kell sújtani.¹⁰ A tárnoki bírászkodás menetét azonban nemcsak a peres felek által elkövetett hibák és mulasztások hátráltatták, hanem a tárnoki városok ügyintézésében is előfordultak különféle hasonló szabálytalanságok, pl. hogy a fellebbezett pereket átküldő parancs nélkül terjesztették fel a tárnoki székre.¹¹

A fellebbvitelhez szükséges tárnoki parancsot a városi törvényszék ítélethozatala után 15 napon belül kellett kieszközölni, s azt 6 héten belül kellett (a fellebbezéshez csatolva) a város tanácsához benyújtani. A parancslevél felmutatásának nap-

⁷ FL Pest város levéltára. Acta tav. 1747.

⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 110. fol. — Az altárnokmester parancskiadási jogát azonban az 1628. évi statutumok 7. cikkelye úgy szabályozta, hogy a bírói parancsokat ne a felek pusztá magyarázata alapján adja ki, hanem előbb levélben keresse meg az illető város magisztrátusát és attól kérjen tájékoztatást.

⁹ Kovachich i. m. (1803.) 271. l.

¹⁰ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 346. fol.

¹¹ O 97. Tárnoki lt. Acta tav. Josephi Brunsvik. № 8623. — Brunsvik József tárnokmester ezért 1822. június 16-án kelt leiratában a városoknak a mandátum csatolását rendelte el.

jától számított újabb 6 héten belül pedig a városi törvényszékkel el kellett készíttetni a perkiadmányt. A perkiadmány kikérésének elmulasztása esetén a parancs felmutatásától számított 6 hét elteltével a fellebbezett ügy elsőfokú ítélete jogerőre emelkedett, s azt a nyertes fél kérésére a város bírása és esküdtjei végrehajtották.¹²

A tárnokmester vagy helyettese által kiadott bírói parancsokért a feleknek meghatározott díjat (taxát) kellett fizetniük. Az összeg nagyságát a kiadandó parancs jellege szabta meg. A rendes bírói parancsokért, azok fajtájára való tekintet nélkül előbb egy arany forintot, később két forintot, a rendkívüliekért azonban ennek többszörösét kellett fizetni. A tárnoki parancsok kiállításáért a XVIII. század közepén, Illésházy József tárnokmester idejében szedett díjakat az alábbi táblázat mutatja.

Series mandatorum tavernicalium cum specificatione regulatae taxae ab eorundem expeditionibus desumendae stb.¹³

Mandata ordinaria:	Taxa
Compulsorium (vallató)	2 Flor.
Ordinarium transmissionale (rendes átküldő)	2 „
Plenipotentiale (meghatalmazottat rendelő)	2 „
Procuratorium seu constitutionis procuratoriae (ügyvédet állító)	2 „
Requisitorium (oklevélkerestető)	2 „

Mandata extraordinaria:	Taxa
Acceleratorium (sürgető)	6 Flor.
Dilatorium (halasztó)	6 „
Extraordinarium transmissionale (rendkívüli átküldő)	6 „
Inhibitorium (eltiltó)	6 „
Praeceptorium (valamire utasító)	6 „
Promotorium (előmozdító)	6 „
Relaxatorium (feloldó)	6 „
Repositorium (visszahelyeztető)	6 „
Repositorio-dilatorium (visszahelyezést elhalasztó)	6 „
Repositorio-introductorium (visszahelyezést bevezető)	6 „
Repositorio-relegatorium (visszahelyezést elutasító)	6 „
Sequestratorium (zárt elrendelő)	6 „
Superabundans (előbbi parancs teljesítését sürgető)	6 „
Suspensorium (felfüggesztő)	6 „
Novi iudicii (perújító)	6 „
Correctorium (végrehajtást „megigazító”, helyesbítő)	12 „
Executorium (végrehajtó)	12 „
Reexecutorium (végrehajtást megmásító, visszafoglaló)	12 „
Superabundans admonitorium (intést sürgető)	12 „
Cassatorium (megsemmisítő)	12 „
Prorogatorium (halasztó)	24 „

¹² O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. Praefatio 5. pont.

¹³ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. C Fasc.

A fellebbezésre elfogadott perről készült perkiadmányt a városi magisztrátus kíséreléssel terjesztette fel a tárnokmesterhez, melyben az átküldő parancs számára és keltére is hivatkozott. Csak a szegényjogon folytatott perek és esőd-perek esetén kellett az iratokat eredetiben felküldeni,¹⁴ egyébként az ügy mindig perkiadmány formájában került a tárnoki szék elé. (A tárnoki hivatal általában nem közvetlenül érintkezett a felekkel, hanem ügyükben az illetékes városi magisztrátussal levelezett.¹⁵)

A városi törvényszék által lepecsételt s tárnoki paranccsal felküldött pert — az 1602. évi tárnokszéki határozat szerint — az altárnokmester és a városok delegátusai előtt kellett felmutatni és ugyanott felnyitni. (Rendszerint azonban, mint láttuk, a fellebbezett perek másolatát — a perkiadmányt, amit a felek kérelmére a város pecsétje alatt részükre ki kellett adni — terjesztették a tárnoki szék elé.¹⁶)

A tárnoki szék 1723. június 28-án tartott ülésén a perek zártan történő felküldésére vonatkozó addigi előírásokat határozatban erősítették meg. Erre az okot az szolgálhatta, hogy Buda, Pest és Debrecen városok — a szabályoktól eltérően — a fellebbezett pereket nyitott formában küldték fel. Az ülésen részt vevő városi delegátusok ezért arra kérték a tárnokmestert, hogy az említett városokat levélben szólítsa fel és intse meg, hogy a pereket azontúl nemcsak hogy zártan, hanem büntetés terhe alatt, latin nyelven megszerkesztve küldjék fel.¹⁷ A fellebbezett perekre vonatkozóan 1725-ben újabb határozatot hoztak, majd e kérdést a tárnoki szék 1737. évi ülészakán tovább szabályozták. Az utóbbi határozat értelmében a fellebbezett pereket a tárnokszéki jegyzőnek a meghirdetett törvényszak kezdete előtt (ante terminum promulgatae sedis) kell átadni.¹⁸

A tárnoki székre felküldött pereket beérkezésük sorrendjében vették fel (leválták) és tárgyalták meg. A tárgyalás előtt azonban a bírák számára perkivonatokat kellett készíteni, hogy az ügyek lényegét mindannyian megismerjék. Ezt a munkát eleinte általában a tárnokszéki jegyző végezte,¹⁹ de a fellebbezett ügyek számának növekedésével ebbe (elsősorban a perkivonat diktálásába) a városok delegátusait is bevonták.²⁰ A kivonatolással járó munkák azonban még így is nagyon elhúzódtak, ami a perek megvizsgálásának folyamatos menetét gátolta. Az elhúzóds oka rendszerint az volt, hogy a városok magisztrátusai a fellebbezéseket későn küldték fel, s így azokat nem lehetett előre kivonatolni, hanem e munkák a már folyó törvényszak idejére torlódtak össze. Ezeket a hibákat legfelsőbb helyen is látták, s azok kiküszöbölésére 1771-ben lépések is történtek,²¹

¹⁴ O 99. Tárnoki lt. Acta tav. Fidelis Pálffy. № 2062. és 2386. Legfelsőbb rendelkezésre az olyan pereket, melyek szegényjogon a városi ügyész támogatása mellett indultak, 1829-től az ország minden fellebbezési fórumához eredetiben kellett felterjeszteni.

¹⁵ Így pl. a feleknek a tárnokmesterhez címzett kérelmeit is általában a város terjesztette fel, s a tárnoki hivatal az illetékes város tanácsának küldte meg a felek beadványára adott válaszát.

¹⁶ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 80. fol.

¹⁷ Uo. 248. fol.

¹⁸ Uo. 282. fol.

¹⁹ Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 20. fol.

²⁰ „... 25ta die Julii... eadem die post prandium dictabantur extractus processuum qui et 26. die ante, et post meridiem continuabantur.” FL Pest város levéltára, Acta tav. 1747. évi kötet.

²¹ Mária Terézia 1771. augusztus 14-én rendeletben utasította Batthyány Ádám tárnokmestert, hogy a tárnoki városokat szólítsa fel a perek időben történő felküldésére.

de a helyzeten ez sem sokat változtatott, mivel a fellebbezett perek száma tovább növekedett. Így pl. az 1789. évi törvényszak alatt a felküldött 140 perből csak 69-et tudtak megvizsgálni. Ennek egyik fő okát a szeptember 28-i ülésen abban látták, hogy a kivonatolási munkák nem megfelelő ütemben haladtak. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a nagy többletmunkák nem is annyira a kivonatolás, mint a már elkészített kivonatoknak sok példányban, kézírással történő letisztázása jelentette. Elsősorban ez indíthatta a tárnoki széklet olyan határozat meghozatalára, hogy a perkivonatokat ki kell nyomtatni,²² aminek a költségeihez mind a perlekedő feleknek, mind a tárnoki városoknak hozzá kell járulniuk. Így annak érdekében, hogy a következő törvényszak alkalmával az ügyek megvizsgálása valamennyire is meggyorsuljon, a tárnoki szék elrendelte, hogy addig is, amíg a kinyomtatás ügyében a távollevő városokat is meghallgatják, azok a perlekedők, akik ügyeiket meg akarják vizsgáltatni, a saját költségükön készíttessenek nyomtatott perkivonatokat, kivéve a szegényeket, akik e kötelezettség alól mentesek.²³

A tárnoki szék ülésein a tárnokmester, akadályoztatása esetén az altárnokmester elnökölt. Utóbbinak az üléseken mindig jelen kellett lennie. Az üléseken sorra kerülő perek felvételénél a feleknek vagy személyesen kellett megjelenniük, vagy törvényes ügyvédek által kellett magukat képviseltetniük.²⁴ Ezek azonban csak a tárnokmester külön felhívása esetén szólalhattak fel. A tárnoki városok meghívott delegátusai teljes számban megjelenhettek az üléseken, de a saját városuk által felterjesztett perek megvizsgálásánál és az azokban való ítélet meghozatalánál nem vehettek részt.

A fellebbezett és kivonatolt pereket a tárnoki szék ülésein a jegyző vagy valamelyik város delegátusa adta elő.²⁵ A referált ügyet a jelenlevő bírák megvizsgálták és abban szótöbbséggel ítéletet hoztak, amit a felek előtt kihirdettek. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava volt a döntő. Az ítélet vagy közben szóló (deliberatum interlocutorium), vagy végleges (deliberatum definitivum) volt. Mind az ítéletet, mind a per lényegének rövid összefoglalását (illetve — mint fentebb láttuk — korábban a per részleteit is) a tárnokszéki jegyző két városi delegátus jelenlétében a jegyzőkönyvbe bevezette, amit a következő ülés elején az összes részt vevő bírák előtt felolvasott. A jegyző feladata volt továbbá, hogy a megvizsgált perekben hozott ítéletekről — ha azt a felek kérték — ítéletlevelet

Amikor azokat megkapja — folytatta a rendelet —, adja át a tárnoki szék jegyzőjének, hogy ez az extractusokat az ülésszakon kívül el tudja készíteni, s az ülésekre már kész munkát legyen köteles magával vinni. A királynő ugyanekkor azt is elrendelte, hogy a perek kivonatolásában a városok delegátusai is kötelesek közreműködni. — O 93. Tárnoki lt. Acta tav. Prot. off. tav. IV. 31—32. l.

²² O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1798. — A perkivonatok kinyomtatásával kapcsolatban már az 1796. évi törvényszak alatt is tárgyaltak egy tervezetet, amit 1798-ban újra elövtettek. A tervezet megállapítása szerint a perkivonatok leírását a delegátusok írnokei nem képesek elvégezni, s az azoknak fejenként fizetendő 50 forintot is a nyomtatási költségekre lehetne fordítani.

²³ A tárnoki szék 1798. évi határozatát — úgy látszik — tett is követte, mert Szentiványi Ferenc tárnokmester (1797—1802) levéltárának Extractus c. sorozatában már nyomtatott perkivonatok is vannak.

²⁴ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. № 4. 1564. évi határozat.

²⁵ Kelemen Imre—Czövek István: Magyar hazai polgári magános törvényről frott tanítások. Pest 1822. I. 219. l.

(litterae adjudicatoriae, litterae sententiales) szerkesszen, illetve azt kiadmányozásra előkészítse.

A tárnoki széken megvizsgált és ítélettel lezárt perek közül azokat, amelyek 300 forint értékhatár alatt voltak, tehát nem lehetett tovább fellebbezni, visszaküldték a felterjesztő város magisztrátusának, hogy az ítéletet végrehajtsák. A visszaküldés vagy postával történt, vagy a városok küldöttei a pert személyesen vitték magukkal.²⁶ A 300 forint értékhatárt meghaladó olyan pereket, amelyekben valamelyik fél a tárnokszéki ítéletben nem nyugodott meg — mint láttuk — eredetileg a személynöki székre, 1744 óta a királyi curiára tovább lehetett fellebbezni. Az ilyen fellebbezéseket — a tárnoki szék 1799. szeptember 30-i határozata szerint — az ítélethozatal napjától számított 3 napon belül kellett a tárnoki szék jegyzőjének átadni, azontúl már nem fogadták el.²⁷ A fellebbező levél időben történő benyújtása után a tárnokszéki jegyző a fellebbezés tényét a perjegyzőkönyvbe bevezette,²⁸ s a tárnoki hivatal kiadta a fellebbvitelhez szükséges ítéletlevelet is. A továbbvitel kérdésében a tárnoki szék a törvényszakra felvitt összes per megvizsgálása után határozott, s ha a fellebbvitelt megengedte, a perkiadmányt és a perrel kapcsolatos egyéb iratokat a fellebbviteli fórumhoz a fellebbező félnek kellett benyújtania.²⁹

A fellebbezések formulájára nézve is megvoltak a szükséges előírások, melyek szerint a kísérőlevelet „a királyi felség személyes jelenlétéhez” vagy annak távollétében „az ő helytartójához” (értsd a személynöki székhez), később pedig a királyi táblához kellett címezni.³⁰

A tárnoki szék ülésein megvizsgált perekről — mind az e fórumon befejezettek-ről, mind a tovább fellebbezettekről — III. Károly 1737. évi rendelete értelmében sorjegyzéket (series causarum) kellett összeállítani, és a kancellárián keresztül az uralkodóhoz felterjeszteni.³¹ A sorjegyzék elkészítése a tárnokszéki jegyző feladata volt, aki ennek megtörténtéről szóló jelentését mindig a törvényszak utolsó ülésén adta elő. Ezen az ülésen a tárnoki szék jegyzőkönyvébe bejegyzett

²⁶ Így pl. 1838-ban Telix Ignác temesvári delegátus a tárnoki széken megvizsgált pereket személyesen vitte haza magával. O 100. Tárnoki lt. Acta tav. Ignatii Eötvös. № 3058—3082.

²⁷ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1799.

²⁸ Kelemen—Czövek i. m. I. 219. l. — A egykorú más bíróságoknál szokásos gyakorlattal ellentétben a tárnoki széken a fellebbezést nem a fellebbező fél (helyesebben annak jogi képviselője) írta be a perjegyzőkönyvbe, hanem azt külön fellebbező levélben kellett bejelentenie, melynek alapján a bejegyzést a tárnokszéki jegyző eszközölte.

²⁹ Olyan esetekben, ha a fellebbező fél az előírt díjat nem fizette meg vagy a pertárgy az előírt minimális értékhatárt nem érte el, illetve a perrend egyéb előírásával ellentétben állt, a tárnoki szék a fellebbviteli kérést elutasította, egyébként a perorvoslatnak ezt az útját a felek számára járhatóvá tette.

³⁰ A tárnokmester javaslatára 1723-ban a tárnoki szék olyan határozatot hozott, hogy a fellebbezendő pereket a tárnokmester papírpecsétjével (sigillo chartae) kell ellátni, s kívülről az altárnokmester pecsétjével megerősíteni és az uralkodónak címezni. — Kovachich i. m. (1803.) 77. l. — A kir. curiához való fellebbvitel ügyében benyújtott folyamodványt a fellebbező félnek 1807 után is — amikor a pert közvetlenül a hétszemélyes táblán vizsgálták meg — a kir. táblához kellett címeznie, mivel a perfelvétel — mint láttuk — azontúl is e fórumon történt.

³¹ A seriesek felküldésére a kancelláriának több alkalommal fel kellett hívnia a tárnoki széket, illetve tárnoki hivatalt, holott azokat minden ülősszak után, felszólítás bevárása nélkül fel kellett volna terjeszteni. — O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 289. fol.

ítéleteket az összes jelenlevő delegátusok (bírák) előtt újra felolvasták, majd a jegyzőkönyvet őrzési helyére visszahelyezték. Ezzel az aktussal a törvényt is befejezték.

A tárnoki szék tárgyalási nyelve — csaknem az egész vizsgált korszakon keresztül — a latin volt. 1784. május 11-én II. József 5105. sz. leiratában elrendelte ugyan, hogy három év letelte után a német nyelv használatát a bíraskodásban is be kell vezetni,³² de ez — a már említett (átmeneti) megszüntetés miatt — a tárnoki szék gyakorlatában nem valósult meg. Az országos nyelvújítási mozgalom a tárnoki széken sem maradt hatás nélkül. A tárnoki városok 1840-ben tartott kongresszusán Szatmárnémeti delegátusa vetette fel azt a javaslatot, hogy az első fokon magyar nyelven előadott és magyar nyelvű ítélettel elintéztett ügyeket a tárnoki széken is magyarul tárgyalják, s azokban magyar nyelvű ítéleteket hozzanak. Eötvös Ignác tárnokmester ennek bevezetését az ez ügyben kiadandó királyi rendeletről tette függővé,³³ de Keglevich Gábor tárnokmesterségének első évében, 1842-ben a tárnoki hivatal a magyarországi tárnoki városokkal már magyarul levelezett.³⁴ Ettől kezdve a tárnoki szék jegyzőkönyveit is magyar nyelven vezették.

A tárnoki szék törvénytörvényes ügyforgalma a vizsgált korszak egyes szakaszaiban igen nagy eltéréseket mutat. Az ide fellebbezett perek számának alakulását ugyanis több tényező befolyásolta. Az ügyforgalom emelkedésére kedvezően hatott a tárnoki városok számának, azok lakosságának és gazdasági erejének növekedése, pénzgazdálkodásuk fejlődése stb. Ezzel szemben csökkentették a felküldött perek számát a XVI—XVII. században állandósuló háborúk, az ezekből következő szegényes pénzügyi viszonyok (a 60 forint perértéken aluli ügyeket ugyanis — mint fentebb láttuk — nem lehetett ide fellebbezni) és a közlekedés bizonytalan állapota. Ennek megfelelően a XVI. század második felében és a XVII. században, sőt még a XVIII. század első évtizedeiben is, a megvizsgálás végett felküldött perek száma igen alacsony szinten mozgott. A tárnoki szék jegyzőkönyveiből megállapíthatóan pl. 1559-ben mindössze 4 (Kassáról 2 és Nagyszombatból 2) felküldött ügyet vizsgáltak meg a törvénytörvényes, 1560-ban pedig csupán egy kassai pert tárgyaltak. A perek száma a század további éveiben tartott ülésszakokon is csupán 7—14 között mozgott, annak ellenére, hogy a tárnoki szék általában csak 3—5 évenként ülésezett.

Mind a törvénytörvényes megtartását, mind az oda felhozott perek számát tekintve a XVII. század és a XVIII. század első negyede még kedvezőtlenebb képet mutat. A törvénytörvényes megvizsgált perek száma 1602 és 1727 között csupán két törvénytörvényes (az 1609. és 1626. évin) emelkedett 10 fölé, a többieknek annak mélyen alatta maradt. E két törvénytörvényesre felvitt perek viszonylagosan „magas” számát is az magyarázza, hogy azokat megelőzően a tárnoki széken határozottan törvénytörvényes volt.

³² O 93. Tárnoki lt. Acta tav. Prot. off. tav. X. № 91.

³³ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1840. — Eötvös tárnokmester a szatmárnémeti delegátus javaslatára adott válaszában kifejtette, hogy a perek tárgyalásánál addig azért ragaszkodtak állhatatosan a latin nyelvhez, mert Horvátország és Szlavónia tárnoki városainak delegátusai még nem tudják teljesen a magyar nyelvet, s az ítélekeztésből azokat semmiképpen nem lehet kizárni.

³⁴ O 101. Tárnoki lt. Acta tav. Gabrielis Keglevich. № 39. — Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a tárnoki hivatal a horvátországi városokkal továbbra is, egészen a tárnoki intézmény megszüntetéséig latin nyelven levelezett.

Újabb tárnoki városok bekapcsolódásának, valamint Buda és Pest régi jogi helyzete visszaállításának eredményeként 1728-tól kezdődően a fellebbezett perek száma ülésszakonként 10, sőt 20 fölé emelkedett, s a negyvenes évek egyes törvénytörvényeségei a 30-at (1744-ben) és 40-et (1746-ban) is meghaladta. Ezek az emelkedések azonban csak esetlegesek voltak, s annak tulajdoníthatók, hogy e törvénytörvényeségeket megelőző években (1742—1743-ban, illetve 1745-ben) a tárnoki szék nem ülésezett. Jelentős és állandóbb jellegű emelkedés csak a század második felében látható, bár kisebb hullámzások ekkor is előfordulnak. Ebben az időszakban már több alkalommal vizsgáltak meg hatvanon, sőt hetvenen felüli ügyet is, de azok száma 1785-ig, a tárnoki szék átmeneti megszüntetésének időpontjáig, a század nem érte el. Az öt évig tartó (1786—1790) szünetelés alatt a megvizsgálandó perek összetorlódtak, minthogy azok egy részét a királyi táblán nem intézték el. Így a visszaállítás utáni évek négy törvénytörvényeségei mindegyikén (az 1791—1794. években) száznál több per került megvizsgálásra (146, 126, 141, illetve 138), annak ellenére, hogy a tárnoki szék ekkor minden évben összeült. 1795-re — úgy látszik — a királyi táblának a Novus ordo korában összegyűlt restanciáját felszámolták, mert a megvizsgált perek száma ettől kezdve néhány évig a száz alatt maradt, de a XIX. század első felében sokszor újból meghaladta azt, sőt 1829-ben és 1845-ben a kétszáz fölé emelkedett.

A tárnoki szék az általunk vizsgált csaknem három évszázados (1559—1848) működése alatt összesen 7359 fellebbezett pert intézett el. Mint a fentiekből látjuk, ezeknek nagyobb része a fórum fennállásának utolsó évszázadára esik, amikor a tárnoki városok mind számban, mind lélekszámban megnövekedtek, gazdasági erejük egyre gyarapodott, pénzgazdálkodásuk és hiteléletük fejlődött és az ország belső helyzete is konszolidálódott.

3. A TÁRNOKI SZÉK HATÁSKÖRE ÉS ILLETÉKESÉGE

Magyarország feudális kori bírósági szervezetében a tárnoki szék előkelő helyet foglalt el. Működésének egész ideje alatt kizárólag fellebbezett ügyekben ítélezett, tehát előtte perek nem voltak indíthatók. A jogszolgáltatási hierarchiában azonban mégiscsak a középső helyen állott, minthogy az ide fellebbezett és megvizsgált pereket 300 forint értékhatáron felül harmad-, sőt 1744 és 1807 között negyedfokra feljebb lehetett vinni.

A tárnoki szék a joghatósága alá rendelt városok polgári pereiben kizárólag másodfokon ítélezett. Ezt a hatáskört — mely már a XV. század végére kialakult — a 60—300 forint perértékű ügyekben utolsó fórumként gyakorolta, és ez fennállásának egész ideje alatt általában érvényben is maradt.³⁵

³⁵ Wágner i. m. 26. l.

Wágner Sándor tárnokszéki jegyző a tárnoki szék tevékenységét 1834-ben a következőkben foglalta össze:

1. A fellebbezett perek megvizsgálása.
2. Szükség esetén határozatok (statutumok) alkotása.
3. A tárnokszéki hivatalnokok, úm. a tárnokmester, altárnokmester és tárnokszéki jegyző fizetésének megállapítása.
4. A 34. és 37. tárnoki törvénycikknek különös esetekben való alkalmazása.

A XV. század végére meghonosodott szokás és joggyakorlat, valamint II. Ulászló ekkor (1499-ben) kiadott rendelkezése és a tárnoki szék els és csak 60 forint értékét meghaladó ingatlanokra vagy ingóságokra vonatkozó örökösödési és osztályos perek, továbbá ugyanilyen értékű adósság ügyében indított perek mehettek fel.³⁶ Ugyancsak e fórum hatáskörébe tartoztak a 60 forint értékhatáron felüli, s az egyházat nem érintő (extra pias causas) végrendeleti ügyek is.³⁷ A tárnoki széken mind az értékhatárra, mind a perek kategóriáira vonatkozó előírásokat szigorúan megtartották, s ha valamely város magisztrátusa e követelményeknek meg nem felelő pert terjesztett fel, azt megvizsgálatlanul visszaküldték.

A tárnoki székre fellebbezhető perek köre a tárgyalt korszak folyamán némileg bővült. Egy 1725. évi tárnokszéki határozat szerint pl. — a már felsorolt ügyeken kívül — bizonyos esetekben a városi szolgalmi joggal kapcsolatos pereket is ide, illetve a tárnoki szék kebeléből kikülönített 3 tagú tanács elé lehetett fellebbezni, ha az ügyben annak a városnak törvényszéke, ahol a tárnoki szék ülészakát tartották, hozott elsőfokú ítéletet.³⁸ A tárnoki szék hatásköre felsőbb rendelkezéssel átmenetileg eléje utalt egyéb ügyekkel (mint később látni fogjuk, 1784—1785-ben a bányaperekkel) is szélesedett, de alapvető feladata továbbra is az említett polgári perek megvizsgálása volt.

³⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a XIX—XX. századi jogtörténeti irodalom szerzői a 60 forintos értékhatár tekintetében nem voltak egyező állásponton. A tárnoki jog 10. cikkelyének „... nulla causa praeterquam haereditates tangens, et debita ultra florenorum sexaginta auri, et non infra se extendentia...” szövegrészét pl. Wágner Sándor (i. m. 29. l.) így értelmezte: „solas causas debitorum ultra florenos 60. et haereditatum, seu successionales in Sede Tavernicali revideri posse innuit”. Ugyancsak hasonló értelmezést ad a szövegnek Timon Ákos (Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1917. 679. l.) is, aki ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Az ingatlanok örökjogára vonatkozó perek azonban minden esetben, az adóssági perek pedig csak hatvan forinton felül voltak fellebbezhetőek.” Ezzel szemben Kelemen Imre (Institutiones juris hungarici privati. Buda 1818. II. 268. l.) a 60 forintos értékhatárt nemcsak az adóssági, hanem egyéb ügyekre is vonatkoztatja („a magistratu civico ad sedem appellatio non admittitur, nisi objectum litis florenos 60... valore suo superet”). Az idézett szöveghely értelmét II. Ulászló 1499-ben kelt 1. cikkelyének, mint hiteles jogszabálynak a szövege dönti el, mely a következőképpen hangzik: „quod cum libertate civitates nostrae ab antiquo semper ea libertate usae sunt, ut nulli litigantium causam suam infra sexaginta florenos motam, a sede dictarum civitatum in sedem magistris tavernicorum, iuxta tenorem libri eiusdem appellare potest”. Ez a szöveg azt bizonyítja, hogy Kelemennek volt igaza, vagyis a 60 forintos alsó értékhatár nemcsak az adóssági, hanem egyéb ügyekre is vonatkozott.

³⁷ Werbőczy i. m. III. 10. — Werbőczy a tárnoki szék hatáskörét pontatlanul határozza meg. Az idézett helyen ugyanis azt írja, hogy a városi bíróság ítéletével meg nem elégedő fél hivatkozására a pert a tárnokmester ítélőszéke elé küldik fel. A 60 forintos értékhatárt nem említi.

³⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 253. fol. — E határozatot a tárnoki szék egy konkrét ügy kapcsán hozta. Brentano Monticelli János budai polgár ugyanis 1725-ben a tárnoki széken bepanaszolta Buda városát, mert Bolauff József, ugyancsak budai polgár elleni, városi szolgalmi joggal kapcsolatos perét nem küldte fel a tárnoki székre. A szeptember 28-i ülésen ez ügygel kapcsolatban általános érvényű határozatot hoztak, mely szerint az ilyen ügyeket először a városi tanács elé kell terjeszteni és ott kell megvizsgálni. Ha valamelyik fél nem nyugszik meg az ítéletben, akkor a szomszédos városból kell legalább három tanácsost meghívni, és azok közreműködésével kell ítékezni. E konkrét ügyben végül is a tárnoki szék hozott ítéletet, amiről Csáky Zsigmond tárnokmester 1727. március 11-én a királynak jelentésben számolt be. A 32. Kanc. lt. Litterae privatorum 1727. № 98.

A tárnoki szék elé kerülő perek jelentős része végrendelettel kapcsolatos, örökösödési vagy osztályos per. Ennek megfelelően nagy számban található végrendelet teljesítése, megsemmisítése, hagyaték felosztása, a felosztás helyesbítése, valamint özvegyi jog megállapítása, hitbér és jegyajándék megítélése, gyermek-tartási költségek megállapítása stb. tárgyú ügyek. Igen sok az olyan per is, melyeknek tárgya ingatlanok különböző módon történő elidegenítésével kapcsolatos: adás-vétel körüli viták, vételár meg nem fizetése miatt, szerződés teljesítése vagy ellenkezőleg az ügylet megsemmisítése iránt indított ingatlan elzálogosításával, visszaváltásával, bérbeadásával kapcsolatban indult vagy ezekből eredő különféle haszonkövetelési, kártérítési stb. ügyek.

A pénzgazdálkodás és hitelélet fejlődésével a tárnoki székre fellebbezett adóssági perek is egyre szaporodnak. Ezek között igen sok az ún. világos adóssági per (processus liquidi debiti), amelyben a követelés jogossága vitán felül áll. E perek tárgya is különféle: hitelezőnek tőke vagy kamat iránti követelése, kereskedők vagy kereskedőtársaságok, iparosok és más üzletemberek közötti elszámolási különbözet, számlakövetelés, különféle hitelügyletek, szerződés feltételeinek meg nem tartása, fizetéseképtelenség stb. Itt említhetők a csőd- és váltóperek, alkalmazottaknak a munkáltatóval szembeni munkabér meg nem fizetése miatt indított perei stb.

A tárnoki székre fellebbezett perek között előfordulnak még gyám elszámoltatására irányuló, ingó javak bérbeadásával vagy visszaszolgáltatásával kapcsolatos stb. perek, továbbá a feudális joggyakorlatban akkor a polgári perekhez számított, ún. delictum privatumok címén indult perek, mint kisebb hatalmaskodási (causa violentialis), becsületsértési (causa dehonestatoria) és károkozási (causa damnificationis) ügyek is.

A polgári perek legkülönbözőbb fajtáin kívül esetenként a tárnoki szék előtt egyéb perek is megfordultak. Így pl. Mária Terézia 1767. november 18-án kelt rendeletével egy — a maga idején feltétlenül bűnüggynek számító — pert utalt e fórum ítélkezése alá.³⁹ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez csupán kivételes eset volt, a tárnoki szék, mint mondtuk, egyébként csak polgári pernek tekintett ügyekben járt el.

Mária Terézia uralkodása alatt, 1766-ban, az államtanács többek között a váltóbíráskodás megszervezésével is foglalkozott. Ekkor felmerült annak a lehetősége, hogy a váltóperekben felsőbb szinten a tárnoki szék ítélkezzék.⁴⁰ Ennek megvalósulása esetén a tárnoki szék hatásköre jelentősen bővült volna, de ilyen perek intézésére e bíróság gyakorlatában később sem került sor.⁴¹

A pereknek a fenti, tárgy szerinti felsorolásban mutatkozó sokféleségét növelik azok a különbségek is, melyek a perrendből adódnak. Ilyenek, a perek tárgyra

³⁹ A királynő elrendelte, hogy Fournier János bűnperét, melyet Kőszeg város ügyésze nős paráznaság címén a város törvényszéke előtt indított a nevezett vádlott ellen, s mely ott halálos ítélettel fejeződött be, további megvizsgálás végett a tárnoki székre kell fellebbvinni. Azt is meghagyta a tárnokmesternek, hogy a hozandó ítélet végrehajtásáról neki tegyen jelentést. Wágner i. m. 84. 1.

⁴⁰ Ember Győző akadémikus saját kutatásai alapján volt szíves ezeket az adatokat rendelkezésemre bocsátani.

⁴¹ A váltóbíráskodásról szóló törvény csak jóval később, 1840-ben látott napvilágot (1840. évi 15. tc.). E jogszabály alapján a váltóperek másodfokon való intézésére a kir. curia keretében egy külön felsőbbbírószéket, a váltófeltörvényszéket hozták létre, ahonnan a további fellebbezés a hétszemélyes tábla váltóosztályához történt.

való tekintet nélkül, a peres eljárásból folyó kategóriák: a perújítással újrakezdett per (causa novi iudicii), a valami okból elmaradt végrehajtás eszközlése végett indított, ún. végrehajtató per (causa executionalis), a végrehajtást helyesbítettő, „megigazított” per (causa executionis correctoria), a végrehajtást megsemmisítő, „visszarendelő” per (causa reexecutionalis) stb.

A tárnoki szék hatásköre II. József uralkodása alatt átmenetileg jelentősen bővült azzal, hogy az 1784—1785. években a bányapereket is ide fellebbezték. Ennek előzményei az 1741. évi országgyűlésig nyúlnak vissza, amikor is az ország karai és rendei azt a kívánságot terjesztették a királynő elé, hogy a bányászati peres ügyeket fellebbezés útján a tárnoki székre lehessen felküldeni. Mária Terézia azonban ekkor úgy határozott, hogy a kérdést az országgyűlés berekesztése után veszi fontolóra. Ezt az országgyűlés törvénycikkbe is foglalta.⁴² A következő országgyűlésen azonban e kérdéssel érdemben nem foglalkoztak, s abban négy évtizedes uralkodása alatt a királynő sem döntött. Az ügyet csak 1783-ban, József államszervezési programjával kapcsolatban vették elő újra, amikor a kancellária a császár utasítására e tárgyban a tárnokmesterrel levelezésbe kezdett. A kancellária leiratában hivatkozott az 1741. évi 12. törvénycikkre,⁴³ majd a levélváltások után a bányaperek fellebbezéséről II. József rendeleti úton intézkedett. (Megemlítjük, hogy ez volt az első nagyobb horderejű császári intézkedés, mely a magyar jogszolgáltatás szervezetét érintette.⁴⁴) A rendelet, mely 1784. április 24-én kelt, a bevezetésben hivatkozik a már ez ügyben kiadott törvénycikkre, s elrendeli, hogy a bányaugyekben, amelyek addig legfelsőbb fokon a bécsi udvari kamarához tartoztak, a fellebbezés Magyarország területén belül, a tárnoki székhez történjék.⁴⁵

A rendelet arról is intézkedett, hogy a fellebbezett bányapereket a tárnoki szék a bányászatot s a bányajogot ismerő, megfelelő szakemberek adják elő. E feladat ellátására Tersztyánszky Dániel és gr. Révay Péter kamarai tanácsosokat jelölte ki, akiknek — rendes hivatali munkájuk elvégzése mellett — kötelességévé tette a tárnoki szék ülészakain való megjelenést, s ott a bányaperek referálását. A rendelet azt is leszögezte, hogy a bányaugyekben további fellebbezés nincs, s így a tárnoki széket utolsó fórumnak kell tekinteni. A bányapereknek a tárnoki szék hatáskörébe utalása szükségszerűen maga után vonta a tárnokmester parancsadási jogának az ilyen ügyekre való kiterjesztését is. A rendelet az alsófokú bányabíróságoknak megtiltotta, hogy az ilyen bírói parancsokat teljesítés nélkül visszaküldjék.

A fellebbezett bányaperekben a tárnoki széknek nem a tárnoki jog alapján, hanem — a rendelet előírása szerint — a bányajognak és az ország törvényeinek figyelembevételével kellett ítélnie. A rendelet kibocsátása után a tárnoki szék a bányaperek megvizsgálása tekintetében harmadfokú, s — mint láttuk — egyben

⁴² 1741. évi 12. tc. — Szentpétery e törvénycikk alapján tévesen azt állítja, hogy a bányapereket 1741-től kezdve a tárnoki székre fellebbezték. (Szentpétery i. m. 568. l.)

⁴³ A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1783 : 7809. és 12 966.

⁴⁴ Varga Endre: A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában. Századok 1960. 5—6. sz. 738. l.

⁴⁵ O 93. Tárnoki lt. Acta tav. B. Fasc. № 16—138. L. még: A 39. Kanc. lt. Acta generalia 1784 : 4049.

utolsó fórummá lépett elő.⁴⁶ E hatáskörét azonban csak az 1784—1785. években gyakorolta, mivel — mint már említettük — II. József 1786. évi jogi reformja, a *Novus ordo*, több más bírósággal együtt (1786. január 1-i hatállyal) e fórum működését is megszüntette.⁴⁷ E rövid időszak alatt a tárnoki széken mindössze 22 bányaper került megvizsgálásra.⁴⁸

1790 után a tárnoki szék régi hatáskörét kapta vissza. Meg kell azonban említenünk, hogy a pénzgazdálkodás és hitellelet további fejlődésével, a XIX. század első felében az ide fellebbezett csődperek száma egyre növekedett. Ez igen terhes feladatot jelentett, s ettől a tárnoki székeknek csak működése utolsó évtizedében sikerült megszabadulnia. Az 1840. évi váltótörvény ugyanis a csődperek felülvizsgálatát az akkor létesített váltófeltörvényszék hatáskörébe utalta. Ez az intézkedés a tárnoki szék hatáskörét csökkentette, de további hatáskörszűkülést jelentett az is, hogy a városi törvényszékeknel az egyfokú, sommás (szóbeli) eljárás értékhatárát 200 Pengő-forintra emelték fel, aminek következtében az e fórumoktól fellebbvitelre kerülő perek száma jóval kevesebb lett.

A tárnoki szék illetékessége tehát a XV. század közepéig minden szabad királyi városra kiterjedt. Ekkor kezdtek elkülönülni a tárnoki városoktól azok a szabad királyi városok, amelyek — kivonva magukat a tárnoki ítélkezés alól — személynői városokká lettek. Később is előfordult azonban, hogy olyan városok, amelyek nem voltak szabad királyiak, pereiket a tárnoki székekhez fellebbezték. Így pl. 1561-ben Szakolcáról — amely akkor még nem volt tárnoki város — öt pert küldtek fel ide. Ezek tárgyalását a szabályok szerint le is folytatták. A következő törvényszakon, 1564-ben azonban olyan határozatot hoztak, hogy a szabad királyi városok delegátusai nem kötelesek a nem szabad királyi városok fellebbezett ügyeiben ítélkezni, mivel erről semmi rendelet nincs. A tárnoki szék a határozatot azzal indokolta, hogy még a látszatát is el akarja kerülni annak, mintha az ilyen városokra is ki akarná terjeszteni a saját joghatóságát.⁴⁹ Ettől kezdve a tárnoki városok teljesen elkülönültek a többi várostól és kizárólag a saját fellebbezett perekben ítélkeztek.⁵⁰

A tárnoki városok száma azonban a XVI. második felében csupán 7—8 körül mozgott. Egy 1582-ben kiadott királyi rendelkezés ugyan — a bányavárosi polgárok pereinek esetleges ideutalásával — lehetőséget adott a tárnoki szék illetékességének kiterjesztésére, minthogy azonban a rendelet csak alternatív (vagy a személynői szék, vagy a tárnoki szék illetékességéről) intézkedett,⁵¹ annak a tárnoki

⁴⁶ A bányaperek ugyanis 1526 után az elsőfokú bányabíróságok előtt indultak, másodfokon pedig a 4 főbányabíróság (szomolnoki, sejmecbányai, nagybányai és oravicai) előtt kerültek megvizsgálásra.

⁴⁷ A tárnoki szék 1790-ben történt visszaállítása után a bányapereket már nem ide fellebbezték, hanem 1786 óta — a királyi táblára. Ez egészen a feudális korszak végéig, 1848-ig változatlanul megmaradt.

⁴⁸ A felküldött perekre ekkor a következő címezést írták: „An Eine hochlöbliche Königliche Hungarische Tavernical Tafel, als höchstes Revisions-Gericht in Bergwerks Streit-Sachen.”

⁴⁹ O 92. Prot. sed. tav. I. № 5.

⁵⁰ Szentpétery i. m. 571. l.

⁵¹ „... causae civium aliarum civitatum et respective 7 montanisticarum civitatum a foro civico ad 7 montanisticarum civitatum forum, abinde vero ad personalis prae-

szék gyakorlatában történő megvalósítására sohasem került sor. A bányavárosok továbbra is közvetlenül a személynöki székhez fellebbeztek.

A tárnoki szék gyakorlatában olyan eset is előfordult, hogy a tárnoki városok joghatóságán kívül eső iparosok egymás között folyó pereiket ide akarták fellebbezni.⁵² Végül olyan perek is kerültek itt megvizsgálás alá, amelyekben első fokon kiküldött bíróság (judicium delegatum) ítélezett, amely lehetett nem tárnoki (személynöki) város,⁵³ sőt vármegye is.⁵⁴

4. A TÁRNOKI LEVÉLTÁR

A tárnoki hivatal s a tárnoki szék működése során különböző iratféleségeket hozott létre. Ennek ellenére az általunk tárgyalt korszak kezdetén még levéltárról nem beszélhetünk, a perekkel kapcsolatos írásbeli tevékenység ugyanis még igen kezdetleges fokon állt, s az iratok megőrzésére sem fordítottak megfelelő gondot. A Mohács előtt képződött, s csupán a tárnoki jog leírására szorítkozó gyér iratanyag pl. — mint tudjuk — elveszett, az ezt követő évtizedekben pedig, a tárnoki szék rendszertelen működése miatt iratok alig keletkeztek, de azok sem maradtak fenn. A tárnoki szék ekkori működésére is csak a tárnoki városok levéltárában fennmaradt iratok adatai alapján tudunk következtetni. A tárnoki intézmény iratanyaga a XVII. században is csak a régebbi tárnoki városok kiváltságleveleiből, valamint az ülésjegyzőkönyvek egy (a fennmaradt első) kötetéből állt. Ezeket akkor a tárnoki ládában vagy őrzőhelyen (cista seu conservatorium) helyezték el.

A tárnoki ládát Pozsonyban őrizték, ahol Mohács után az ülészakokat általában tartották. Amikor a tárnoki szék néha mégis egy másik tárnoki városban ült össze, akkor többnyire a ládát is oda szállították át. Az 1681. évi soproni országgyűlés alatt összegyűlt tárnokszéki delegátusok június 24-én tartott ülésükön pl. úgy határoztak, hogy a Pozsonyban levő tárnoki ládát a tárnoki szék közös költségén Sopronba kell átszállítani. E feladattal Somogyi György pozsonyi, Stöhl

sentiae regiae in iudiciis locumtenentem, aut respective tavernicorum regalium magistrum deducantur.” — Kovachich i. m. (Tav. adv.) III. 25. fol. (Eredetije Kőrmöcbánya város levéltárában.)

⁵² Így pl. 1729-ben Trencsén, Nyitra és Bars megyei molnármesterek, akiknek a Vág és Nyitra folyókon voltak malmaik, a régebbi uralkodóktól nyert kiváltságaik alapján, egymás között folyó pereiket a tárnoki székre fellebbezhették. Az erről szóló bizonyosglevelet a tárnokszéki jegyző a tárnokmester pecsétje alatt ki is állította. O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 264. fol.

⁵³ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1799. évi kötet. Így pl. 1799-ben egy, helyileg egyébként Kapronca illetékessége alá tartozó perben Varasd (személynöki) város magisztrátusa, mint delegált bíróság ítélezett. Erre nyilvánvalóan összeférhetlenség miatt került sor, mivel a perben szereplő két felperes Kapronca (tárnoki) város szenátora volt.

⁵⁴ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. 1829. máj. 13-i, 1835. jan. 24-i és 26-i, 1836. szept. 22-i és 1837. máj. 13-i ülések jegyzőkönyvei. — E jegyzőkönyvekben összesen 6 olyan per található, amelyekben első fokon Csongrád megye alispánja ítélezett. Mind a hat per egy csődüggyel kapcsolatos, melyben Szeged város egyik szenátora is érdekelt volt. Nyilvánvalóan ezért történt, hogy a pert, illetve a pereket nem a város magisztrátusa, hanem legfelsőbb helyről kapott rendelkezés következtében a megye alispánja mint delegált bíró tárgyalta.

Mihály eperjesi és Thény Ferenc modori delegátusokat bízták meg, akiknek először Pozsony város magisztrátusánál kellett jelentkezniük, amely a ládának a pozsonyi káptalantól való áthozataláról gondoskodott. A Sopronba átvitt láda felnyitására a július 16-i ülésen határoztak, amit a másnapi ülésen végre is hajtottak. A láda egyik kulcsa a pozsonyi, a másik a nagyszombati delegátus őrzetében volt. A felnyitás után a ládában őrzött privilégiumokat és egyéb iratokat lajstromozták. Hogy ez az iratanyag terjedelmét tekintve minimális volt, azt bizonyítja, hogy azokat mindössze 6 tétel alatt lajstromozták, s az iratok a jegyzőkönyvvel együtt egy ládába befértek.⁵⁵ A lajstromozott iratok számának hézagossága, illetőleg a hiányzó jelzetek azonban azt mutatják, hogy a tárnoki szék levéltárának már ekkor is több iratból kellett volna állnia, mint amennyi a ládában ténylegesen el volt helyezve.⁵⁶

A tárnoki ládát a törvényszak befejezte után eredeti őrzési helyére, Pozsonyba visszavitték. A benne elhelyezett iratokat és jegyzőkönyvet a városok delegátusai jogi ismereteik és a tárnoki bírásokban való gyakorlatuk fejlesztésére is felhasználták.⁵⁷

A tárnoki szék működése során keletkezett iratok megőrzéséről a XVIII. század húszas éveiben már módszeresen gondoskodtak. Az 1723. július 3-án tartott ülésen ugyanis elrendelték, hogy az új országgyűlés lefolyása alatt a tárnoki széken keletkezett minden iratot az altárnokmesternek adjanak át és azok Pozsonyban maradjanak, hogy a tárnokmester megvizsgálhassa őket. Majd pedig Nagyszombat és Modor városok küldöttei Pozsonyban, a pozsonyi küldöttek jelenlétében az iratokat a tárnoki könyvbe vagy jegyzőkönyvbe (*Libro Tavernicali seu Protocollo*) vezessék be, s utána azokat a tárnoki ládába helyezték el.⁵⁸

A tárnoki ládát — mint említettük — nem mindig szállították el Pozsonyból, ha az ülésszakot más városban tartották. Így pl. 1725-ben a tárnoki szék Pesten ülésezett, de a törvényszakra Pozsony és Nagyszombat városok delegátusai csak az ülésjegyzőkönyvet vitték magukkal, amit a városháza épületében — az ülésszak helyén — helyeztek el, s ott a tárnoki szék rendelkezésére bocsátottak.⁵⁹

⁵⁵ O 92. Tárnoki lt. *Raptura actorum thavernicalium in prothocollum inserendorum*, Anni 1681. sub diaeta Soproniensi. — Az ekkor lajstromozott iratok a következők: 1. A tárnoki jog megerősítése Rudolf által (1602. augusztus 13.), 1. sz. alatt, dupla függő pecséttel, pergamenen, könyvformában megírva, s az ország karainak és rendinek bemutatva. 2. Rudolf két privilégiuma 1602-ből (nyílt parancsok), pergamenen, az egyik az ország karaihoz és rendeihez, a másik az ország rendes nagybíráihoz szól. Bejegyezve Capsa 3. sz. alatt. 3. A nádor bizonyosságlevele a tárnoki jog fenti megerősítéséről és a két királyi privilégiumnak az országgyűlés előtt való bemutatásáról. Bejegyezve Capsa 3. sz. a. 4. A tárnoki jog megerősítéséről Rudolf által 1603. aug. 22-én kiadott oklevél. 5. Kőszeg és Kismarton városok privilégiumainak kivonata. 6. Különböző levelek és kérvények különböző ügyekben.

⁵⁶ Így pl. Pozsony város privilégiumát is a tárnoki levéltárban helyezték el 1630-ban, s az itt ekkor lajstromozott iratok között nem szerepel. Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 18. fol.

⁵⁷ A tárnoki szék 1695. évi ülésszakán Pozsony, Nagyszombat, Sopron és Modor városok delegátusainak elrendelték, hogy a tárnoki ládát és a jegyzőkönyvet nyissák fel, az iratok közül a statutumokat válogassák ki, írják le, és a tárnokmesternek adják át. Ezeket majd az összehívandó törvényszakokon résztvevő városi küldöttek is másolják le, hogy ebből tárnoki jogi ismereteiket bővítsék, s azt a saját hasznukra fordíthassák. Kovachich i. m. (Tav. adv.) I. 21. fol.

⁵⁸ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 249. fol.

⁵⁹ Uo. 251. fol.

A tárnoki ládában elhelyezett, lajstromozott iratok ma már nem találhatók meg a tárnoki levéltárban. Ezeket az iratokat ugyanis — a később keletkezett, s a tárnoki városokat érintő jogbiztosító iratokkal együtt — a XVIII. század közepén megőrzésre Buda városánál helyezték el. Ezt bizonyítja az az elismervény, amit Buda város jegyzője, Miller János Ferdinánd adott 1746. szeptember 25-én arról, hogy a tárnoki ládát az összes tárnoki privilégiumokkal és iratokkal, valamint az azokhoz csatolt elenchussal együtt megőrzésre átvette. Az elenchus most már 41 tételben sorolja fel azokat a fontosabb tárnoki iratokat, melyek között szerepel az 1602. évi privilégium a tárnoki cikkelyekkel, a tárnoki városok jogait védelmező, Rudolf által kiadott két nyílt parancs ugyanazon évből, e három dokumentum bemutatásáról Istvánffy nádor által kiadott biznyságlevél, szerepelnek továbbá egyes tárnoki városok privilégiumai, perkivonatok, ítéletjegyzékek, gravamenek, instantiák stb. Ez iratokat Esterházy Ferenc tárnokmestersége kezdetén helyezték el Buda városánál.⁶⁰ Az iratok tárolására szolgáló tárnoki ládának két kulcsa volt, egyik a budai, a másik a pesti magisztrátus őrizetében.⁶¹ A ládában levő iratok azóta különböző állagoknál keveredtek el, s azokból eddig csak a 2., 3. és 4. sz. alatt lajstromozott darabok kerültek elő.⁶²

A XVIII. század folyamán a törvénytiszakok rendszeresebb megtartása következtében mind a peres, mind az ügyviteli iratok mennyisége jelentősen megnövekedett. Növekedt az iratok tömegét a jogszolgáltatás megjavítását célzó királyi rendelkezések, a tárnokmestereknek ezekhez kapcsolódó jelentései, a harmadfokra való fellebbvitel körüli hosszas huzavona, a horvátországi fellebbezési fórum felállításával kapcsolatos levélváltások, a Buda és Pest városok recipiálása ügyében tett levelezések stb. Ezenkívül az újabb tárnoki városok bekapcsolódásával nőtt az elhelyezett kiváltságlevelek száma, szaporodtak a peres és peren kívüli ügyekben keletkezett iratok, és nem utolsósorban megnőtt a tárnoki székre fellebbezett perek száma, ami ugyancsak az iratállományt növelte. Így II. József uralkodásának idejére az 1786-ban átmenetileg megszüntetett tárnoki hivatalnak és a tárnoki székeknek jelentős mennyiségű iratot magában foglaló levéltára alakult ki.

1785 előtt minden tárnokmesternek saját, külön levéltára volt. Az iratokat, amelyek abban az időben a hivatal működése során keletkeztek, minden tárnokmester hivatalának a saját módszere szerint rendezték, jegyzőkönyvezték és lajstromozták, s azok a tárnoki levéltárban ennek megfelelően voltak elhelyezve. A tárnoki intézménynél akkor — ahogy később is — két jegyzőkönyvet vezettek; az egyiket a tárnoki hivatal jegyzőkönyvének nevezték, amelybe az e hivatalból kimenő kiadmányokat és az azokkal kapcsolatos vagy egyéb beérkezett iratokat, a másik protocollumba pedig a tárnoki szék üléseiről készült jegyzőkönyveket vezették be.

Az 1786. január elsejével megszüntetett tárnoki hivatal és tárnoki szék levéltárát, II. József rendelkezése alapján, a királyi táblának (akkori nevén Tabula

⁶⁰ A fenti elenchus címe: „Elenchus privilegiorum et actorum tavernicalium, quae in hocce conservatorio ad civitates liberas ac regias, jurisdictioni Excellentissimi Domini Comitiss Domini Francisci Eszterházy de Galantha perpetui Frakno tavernicorum regalium per Hungariam magistri subjectas spectante et penes civitatem liberam regiam Budensem habito asservantur et continentur.” — O 93. Tárnoki lt. Acta tav. E Fasc. 14. fasc.

⁶¹ O 92. Tárnoki lt. Prot. sed. tav. I. 329. 1.

⁶² Dr. Felhő Ibolya főlevéltáros szíves közlése.

Appellationis Regia) adták át, ahol az iratokat — három sorozatba foglalva — átrendezték. A császár halála s a tárnoki intézmény visszaállítása után a tárnoki levéltárat a királyi tábla visszaadta a tárnokmester őrizetébe, de az megmaradt abban az új rendjében, ahogy a curiai levéltárban átrendezték. Az átrendezés miatt a levéltárhoz készült korábbi segédletek hasznavehetetlenekké váltak, ezért az iratokhoz utólag (1795-ben), Majláth József tárnokmester rendeletére általános repertóriumot készítettek, mely az új irattári rendszernek megfelelő jelzeteket adja.

A tárnoki intézmény 1790. évi helyreállításakor azokat az iratokat, amelyek a Novus ordo alatt a királyi tábla elé fellebbezett városi perekkel kapcsolatban keletkeztek, nem adták át a tárnoki levéltárnak, hanem továbbra is a curiai levéltár őrizetében hagyták, kivéve azoknak az ügyeknek az iratait, amelyek a józsefi rendszer felbomlásáig a királyi táblán nem kerültek megvizsgálásra. Ezeket, mint elintézetlen ügyeket, a tárnoki széknek adták át, ahol egy részük Végh Péter tárnokmester idejében megvizsgálás alá került, a többit pedig az 1791. évi 44. és 46. törvénycikknek értelmében törölték és az illetékes városoknak visszaküldték.⁶³

A tárnoki intézmény visszaállítása után keletkezett iratokat újból a régi rendszernek megfelelően, tárnokmesterenként elkülönítve kezelték. Minden tárnokmester állagához külön segédletek készültek. Ezt a rendszert 1790 végén, Végh Péter tárnokmestere idején vezették be újra. Sem az 1785 előtti, sem az 1790 utáni tárnokmesterek levéltárainak nem volt azonos irattári rendszere. Így pl. Végh Péter, Majláth József, Szentiványi Ferenc és Brunsvik József levéltára két-két sorozatból áll: a tárnoki hivatal általában ügyviteli levelezés jellegű iratainak, s a tárnoki szék tisztán peres iratainak sorozataiból. Ez a rendszer az 1790 és 1825 között létrejött iratokra vonatkozik. A további tárnokmesterek (Cziráky Antal, Pálffy Fidél, Eötvös Ignác és Keglevich Gábor) 1825-től 1849-ig terjedő levéltárai csak egy-egy sorozatot tartalmaznak a tárnoki hivatal működéséből eredő iratokból. A tárnoki szék működése során keletkezett peres iratokat 1825-től az 1848-ban tartott utolsó ülészak anyagáig bezárólag egy külön (Extractus processuum tavernicalium c.) sorozatba foglalták össze. Az 1803 és 1848 között a városoktól a tárnoki székre fellebbezett perek kísérő felterjesztéseit, valamint a tárnoki szék-től a királyi curiára továbbvitelt kérő beadványokat ugyancsak különválasztották és Libelli appellationales cím alatt egy sorozatban egyesítették. Végül a tárnoki levéltárban is — mint a legtöbb egykorú levéltárban — maradtak fenn a levéltár rendszerébe be nem osztott, jelzeteletlenül maradt, „miscellanea” jellegű vagy reponálatlan, illetőleg reponálhatatlan iratok.⁶⁴

Mint az elmondottakból látjuk, a tárnoki intézmény levéltára a XVI—XVII. századi szerény ládácskából a XIX. század derekára jelentős irattömeggé terebélyesedett. Az iratok mennyiségi növekedése tárolási problémát okozott, melynek megoldása már a század húszas éveinek végén sürgetővé vált. Pálffy Fidél tárnokmester 1829. június 3-án ez ügyben beadványt intézett a kancelláriához, melyben előadta, hogy a tárnoki levéltár a tárnoki vagy ún. „elnöki” ház egy szobájában, Budán van elhelyezve, de az ügyek szaporodásával az iratok tömege és értéke napról napra növekszik. Az iratoknak magánházban való elhelyezése igen költség-

⁶³ O 93. Tárnoki It. Acta tav. Repertorium archivi tavernicalis.

⁶⁴ Ezek mennyisége az utóbbi években történt rendezési munka eredményeként csupán egyetlen csomóra zsugorodott össze.

ges lenne, így Pálffy azt javasolta és kérte, hogy azoknak a tűztől, károsodástól és prédálástól való megmentése érdekében egy állandó levéltár létrehozását rendeljék el. A kancellária hamarosan, június 12-én válaszolt Pálffy beadványára, melyben arról értesítette, hogy a levéltár elhelyezésének szükségességével egyetért, s az ügyben vagy a nádornál, vagy a magyar udvari kamara elnökségénél el fog járni.⁶⁵ Úgy látszik azonban, hogy e magas rangú „dignitások” nem sokat változtattak a helyzeten, nem gondoskodtak megfelelő külön levéltári helyiségekről — ahogy ugyanis Eötvös Ignác tárnokmester 1836. október 21-én írta Keglevich Gábor magyar kamarai elnöknek —, a tárnoki levéltár ekkor legfelsőbb királyi rendelkezésre az elnöki ház fülkéiben volt elhelyezve.⁶⁶ A levéltár elhelyezésének kérdése tehát nem rendeződött megnyugtatóan, s csak annyiban történt javulás, hogy ugyanazon épületen belül, egy szoba helyett több helyiséget engedtek át az iratok tárolására.

A régi magyar feudális bírósági szervezet abszolutizmus kori felszámolásával kapcsolatban — mint fentebb említettük — 1849-ben a tárnoki intézményt is megszüntették. Így az addig megvizsgált perek iratait, az utolsó törvénytörvények befejezte után az illetékes városokhoz visszaküldték, s azoknak csupán a kivonatai és a tárnokszéki ítéletek maradtak a tárnoki levéltárban. Ezek az iratok a tárnoki levéltár több irataival együtt — a hadműveletek középpontjába kerülve — nem kerültek el a háború viszontagságait. Keglevich Gábor volt tárnokmester értesülése szerint Buda várának 1849 nyarán történt elfoglalása után „az akkori kormány, vagy talán a berohanó katonaság részéről a levéltár feltörtétven”, az iratokat a földszinti, bolthajtással ellátott helyiségből kihányták és felhordták az emeletre, ahol azok a General Commando irataival összekeveredtek. Később a még meglevő iratokat szétválasztották és rendezték, s mivel a tárnoki iratok számára többszöri sürgetés ellenére sem jelöltek ki tárolóhelyet, ott egy szobában helyezték el.

A tárnoki levéltárat, az abszolutizmus idején, az új jogszolgáltatási szervezet több részletben vette át. A tárnoki szék által még meg nem vizsgált perek iratait ugyanis Csáky József volt tárnokszéki jegyző és tárnoki hivatali titkár 1850. április 3-án Jancsó Jánosnak, a pesti kerületi főtörvényszék elnöke megbízottjának adta át. A levéltár másik részét, ugyancsak a pesti Oberlandesgericht elnökének utasítására, az e fórum mellé rendelt curiai levéltár szállíttatta át Budáról Pestre. Így 1850 tavaszára Budán csak a tárnokszéki határozatok fogalmazványai, a megvizsgált perek kivonatai, a tárnoki hivatal és a tárnoki szék jegyzőkönyvei, valamint néhány felsőbb rendelet maradt. Ezeknek az iratoknak, mint a levéltár utolsó részének átadására Luka Sándor cs. k. igazságügyiminiszteri biztos, az említett főtörvényszék elnöke, 1850 áprilisában levélben szólította fel Keglevich Gábor volt tárnokmestert, aki válaszában közölte, hogy az iratok átszállításának nincs semmi akadálya.⁶⁷ Így az egész tárnoki levéltár a curiai levéltárba került.

Az abszolutizmus után a curiai levéltár újból a visszaállított királyi tábla (kir. ítélőtábla) rendelkezése alá került, s mint most már „régii curiai levéltár”-at, 1878-

⁶⁵ A 39. Kanc. It. Acta generalia 1829. № 6612. Lásd még: O 99. Tárnoki It. Acta tav. Fidelis Pálffy. № 1928. és 2190.

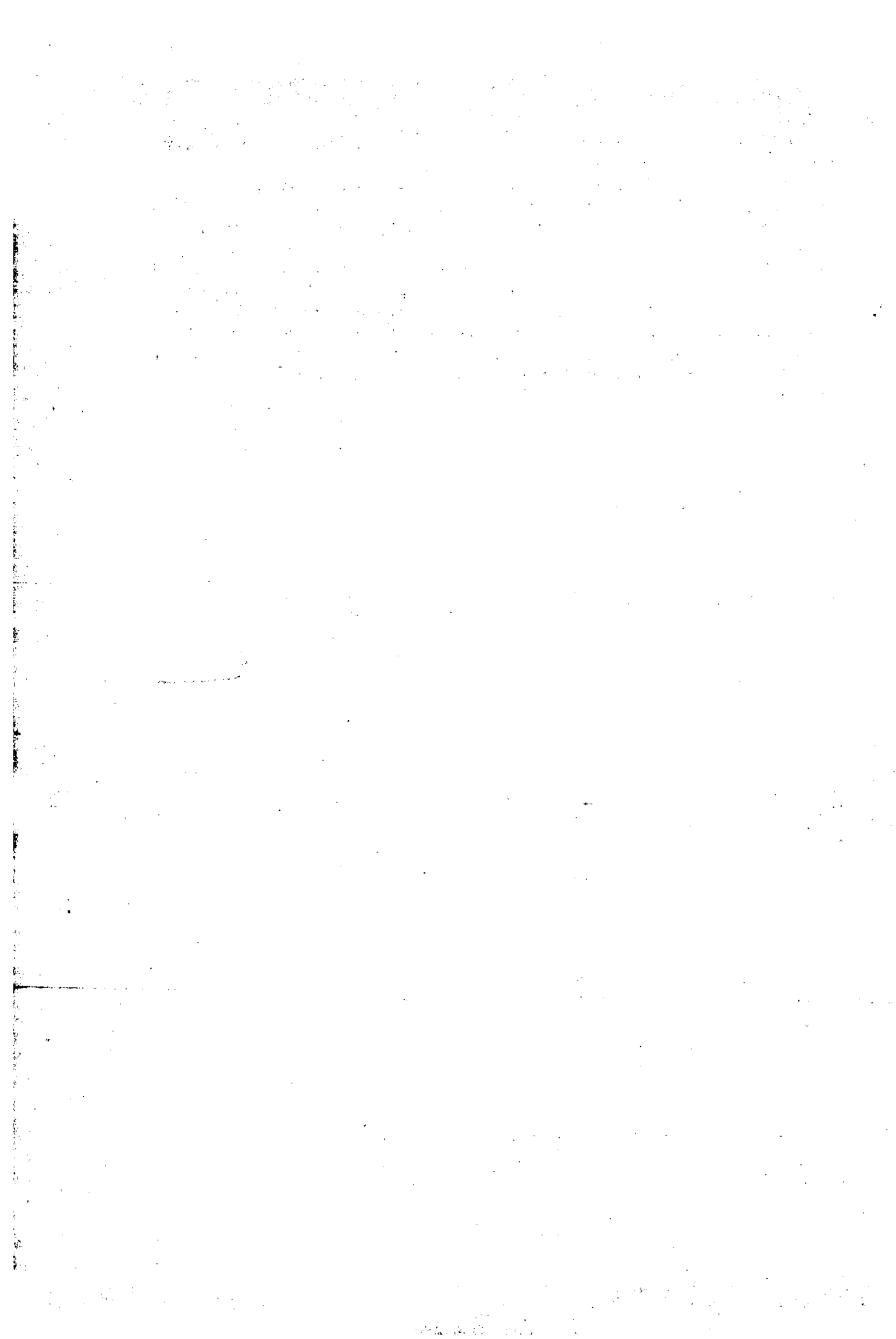
⁶⁶ O 100. Tárnoki It. Acta tav. Ignatii Eötvös. № 327.

⁶⁷ O 17. Curiai It. Correspondentiae 1850. № 59.

ban vonták be az újjászervezett Országos Levéltárba. A curiai levéltárral együtt érkezett be, természetesen, a tárnoki levéltár is.⁶⁸

A tárnoki levéltár iratsorozatai rendkívül értékes forrásanyagul szolgálhatnak mind a jogtörténet, mind a várostörténet kutatói számára, de a peres iratokban található gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozású adatokat nem nélkülözhetik az általános történetírás művelői sem. Az ülésjegyzőkönyvekből, valamint az ügyviteli és peres iratokból megrajzolható a késői feudalizmus magyar városainak anyagi és jogi helyzete, az uralkodóval való kapcsolatuk, s a korabeli magyar társadalomban betöltött szerepük stb. Az iratokból megismerhető továbbá a városok polgárságának nemzetiségi összetétele, vagyoni helyzete, a pénzgazdálkodás és a hitelélet alakulása, valamint a városi élet számos más vonatkozása, melyek egyenként is fontos adalékkul szolgálhatnak hazánk és népünk történetének további megismeréséhez.

⁶⁸ Varga Endre: Archivum tavernicale. (Ismertető leltárának bevezetése. Kézirat.)

FÜGGELEK

I. RUDOLF KIRÁLY 1602. AUGUSZTUS 13-ÁN KELT, A TÁRNOKI JOG CIKKELYEIT ÖSSZEFOGLALÓ ÉS MEGERŐSÍTŐ KIVÁLTSÁGLEVELE

Nos Rudolphus secundus Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Galiciae, Lodomeriae, Cumaniae Bulgariaeque etc. rex; archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae; marchio Moraviae; dux Lucemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, Wierttembergae et Thecae; princeps Sueviae; comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kyburgi et Goritiae; landgrafius Alsaciae; marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviae ac superioris et inferioris Lusatiae; dominus marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum, memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod fideles nostri, nobiles Christophorus Tsatter Poseniensis, ac alter Christophorus Lakhner iuris utriusque doctor Soproniensis, civitatum nostrarum regiarum iurati cives, seu senatores, et Georgius Czebner notarius civitatis nostrae regiae Bartphen-sis, nostrae Maiestatis venientes in praesentiam, suis ac fidelium nostrorum prudentum ac circumspectorum magistrorum civium, atque iudicum et iuratorum, ceterorumque universorum civium et inhabitatorum septem civitatum nostrarum regalium, sive liberarum, utpote Cassoviensis, Poseniensis, Tyrnaviensis, Soproniensis, Bartpha, Eperies et Zakolcza, nominibus ac in personis, per supplicem suum libellum Maiestati nostrae oblatum, per modum gravis querelae nobis humillime significarunt et declararunt: quod licet ipsae civitates nostrae regiae, ab antiquo tempore, sive ab origine et fundatione earundem, ex benigno indulto et concessione divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum nostrorum bonae memoriae, inter alias, quibus fruerentur, libertates et praerogativas suas peculiarem et ab aliis statibus ac civitatibus regni nostri Hungariae longe diversam et separatam formam et processum iuris, quod tavernicale indigetant haberent, in cuius legitimo et longo usu ac continuatione hucusque pacifice perstitissent. Quia tamen nonnulli nunc reperirentur, qui praefatas civitates nostras regias, hoc praesertim disturbiorum et aperti belli Turcici tempore, in praedictis illarum iuribus municipalibus variis modis et iniquis praetextibus indebite turbare et molestare, ipsumque ius tavernicale cum omnibus suis consuetudinibus, libertatibus et privilegiis hactenus illibate conservatis impugnare, convellere et evertere, variisque et contrariis iudicum eiusdem regni nostri Hungariae ordinariorum mandatis, qualitercunque impetratis, contra vetustas leges et consuetudines intricare, turbare et labefactare satagerent. Volentes supradictae civitates nostrae liberae tum praedictis iuribus suis municipalibus, tum vero sedis quoque nostrae tavernicalis indemnitati, integritati et auctoritati, hactenus pro virili earum illibate conservatae, opportune bonoque modo consulere, per destinatos ad nostram Maiestatem supradictos suos nuncios exhibuerunt nobis et praesentaverunt, una cum libro quodam authentico dietae sedis eorum tavernicalis clauso et zonis ligato ac septem sigillis extrinsecus impressis consignato, certos quosdam articulos, praefatum ius eorundem tavernicale concernentes, et partim per praelibatos quondam divos Hungariae reges saepefatis liberis civitatibus nostris concessos, partim autem tam in dicta sede tavernicali, quam etiam in ipsis civitatibus antiquissimo et longo usu legum instar habitos et receptos, partim vero, re ita et necessitate exigente, unanimi magistri tavernicorum nostrorum regalium eiusque vicegerentis ac seniorum senatorum, ex iisdem civitatibus nostris regiis ad sedem tavernicalem congregatorum, voluntate et consensu pro incremento iurium et commodo ipsorum noviter conclusos. Supplicantes Maiestati nostrae humillime, ut praefatos omnes et singulos eos articulos, dictum

ius eorum tavernicalis cursum concernentes ac nobis modo praemisso exhibitos et praesentatos, omniaque et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habendo, literisque nostris privilegialibus verbotenus inseri et inscribi faciendo, nostrumque regium consensum eis praebendo, autoritate nostra regia clementer acceptare, approbare, roborare et ratificare, ac pro suprascriptis magistris civium, iudicibus et iuratis, ceterisque universis civibus et incolis praefatarum septem civitatum nostrarum regiarum ipsorumque posteris et successoribus universis, quo eis prout antea ita etiam deinceps futuris ac perpetuis semper temporibus pro lege scripta et usurpata, sine quorumvis reclamazione et impedimento, libere uti fruique possint et valeant, innovando perpetuo valituros, gratiose confirmare, atque ab omnibus coram eisdem civitatibus nostris liberis et saepefata sede nostra tavernicali causantibus, nec non ab aliis quoque quibusvis iudicibus ordinariis et superioribus ac fidelibus etiam regnicolis nostris Hungaris integre et inviolate observari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor ac dispositio sequitur in hunc modum.

Iuris tavernicalis definitio:

Ius tavernicale, antiquo regni vocabulo ita nominatum, partiale regni huius Hungariae ius est, certam duntaxat regni partem obligans, liberas nempe civitates antiquitus eo deputatas, quarum series et nomina hoc tempore post amissam Budam et Pesthum, haec sunt: Cassovia, Posonium, Tyrnavia, Sopronium, Bartpha, Eperies et Zakólcza, quo appellationes ex sedibus iudicialiis dictarum liberarum civitatum transmissae, praesente magistro tavernicorum pro tempore existente, vel ipsius vice gerente, et assidentibus nonnullis ex ipsis civitatibus senioribus iuratis, in causis infra uberius declaratis et specificatis revidentur et diiudicantur.

Sedis tavernicalis autem et ipsarum civitatum liberarum articuli ab antiquis temporibus observari soliti, et olim per magnificum quondam Joannam Thuz de Laak, magistrum tavernicorum collecti, exposit vero, ut infra patet, aliqua ex parte correcti et declarati ordine sequuntur.

ARTICULUS 1

Sedes tavernicalis cum iudicibus, sive iuratis deputatis omnium liberarum civitatum, semel in anno Budae celebretur

Quod generale iudicium ipsarum septem civitatum liberarum tantummodo semel in anno hic Budae iuxta decretum et conclusionem cum domino magistro tavernicorum constitutum fieri debeat, in quo quidem termino sic constituto praedicti civitatenses iudices, sive iurati ad id deputati omnium liberarum civitatum huc Budam convenire debeant, nisi eiusdem termini prorogatio aliqua fieret per regiam Maiestatem; tunc diem iudicarium idem magister tavernicorum literis suis ipsis civitatensibus ante unius mensis spatium debeat notificare.

ARTICULUS 2

De libro tavernicali sigillis praedictorum civitatum obsignando

Et ut harum septem civitatum liberarum iura antiqua, quae hactenus satis longaevis temporis vetustate, propter disturbiorum continuata discrimina postergata et oblivioni data extiterunt, suum pristinum sortiri valeant effectum, ne itaque unquam temporum successu, a modo deinceps sopita taciturnitate abolere videantur, pro eo statutum est, quod unus liber iudicialis ordinetur, ad quem librum praesens institutio, nec non et omnes sententiae, in ipsa sede domini magistri tavernicorum prolatae, inseri debeant. Et tandem omnibus causis, in eodem termino constitutis, terminatis, liber iste sub sigillo praedictorum civitatum in conservatorio dictae civitatis Budensis usque ad sequentem diem, seu terminum debeat semper conservari.

ARTICULUS 3

Qui debeant iudicare causas in sede tavernicali

In huiusmodi iudicatu et sede iudiciaria nullus nobilium, aut aliorum hominum cuiuscunque status et conditionis existentium extra numerum septem praedictarum liberarum civitatum, cum eis tribunal iudiciale consedere valeat, nisi ipsi civitates septem civitatum liberarum praedictarum, ne antiqua libertas privilegiaque ipsarum civitatum per iudici nobilium aut aliarum extraneorum personarum quomodolibet infringi, aut supplantari videantur.

ARTICULUS 4

De non admittendis novis disputationibus

Et ut nullus causidicorum in tali iudicio per se, vel per suum procuratorem, aut aliarum scripturarum exhibitionem quicquam allegare, vel novas actiones et responsiones proferre valeat; sed solummodo iuxta latae sententiae seriem, literis in eisdem expressam revisio debita et finalis decisio debeat pronunciari et partibus exhiberi, nisi quisquam litigantium, aut procuratorum per ipsum magistrum tavernicorum, aut civitatenses desuper specialiter fuerit requisitus.

ARTICULUS 5

Ut appellatio ad regem provocata clause fiat

Cum aliqua causa in sede domini magistri tavernicorum definita et deinde ulterius ad regiam serenitatem fuerit appellata, tunc eandem appellationem, iuxta adiudicationem factam atque contenta libri supranominati, idem dominus magister tavernicorum literis suis clausis et non patentibus, in conspectum regiae Maiestatis transmittere debeat.

ARTICULUS 6

Quod sponte sese iudicatu liberarum civitatum submittentes non appellant, nisi ad sedem tavernicalem

Quandocunque duo causantes, cuiuscunque conditionis existant, extra numerum liberarum civitatum, pari voluntate ac propriis motibus, aliquam causam in praesentia iudicis harum liberarum civitatum moverint, idemque iudex eandem causam partium de voluntate difinierit, ipsaque causa alicui parti displicuerit, tunc talis pars ipsam causam nullibi alias, praeterquam ad sedem domini magistri tavernicorum valeat appellare.

ARTICULUS 7

Quamdiu appellatio prosequi possit

Si aliquis causidicorum post appellationem coram proprio iudice factam, intra sex septimanarum spatium, literas praeceptorales domini magistri tavernicorum non produxerit, extunc eadem lata sententia in suo vigore permanere debeat, demptis Budensibus, quibus solum quindecim dies pro praeceptorialibus literis producendis sunt deputati, eo quod ex antiqua consuetudine idem dominus magister tavernicorum, aut eiusdem vicegerens semper ibidem, Budae residentiam habere debeat.

ARTICULUS 8

Appellationes, seu sententiales clause in sede exhibeantur

Quod omnes literae sententiales, quae de quibuscunque civitatibus adducuntur, illae clausae et sigillatae ad iudicium domini magistri tavernicorum praesentari, et interim a nemine, nisi per iudices tempore sedis consistentes debeant aperiri.

ARTICULUS 9

Sententiae coram iudicibus perlegantur, et per notarium cum iudicum nominibus libro inscribantur, literaeque sententiales sigillo autentico roborentur

Tandem universae literae sententiales in iudicio domini magistri tavernicorum conscriptae sigillari non debeant, quin prius coram iudicibus et iuratis civibus praedictarum civitatum liberarum, pro tunc causas diiudicantibus, lectae, auditae et interpretatae, ac exposit per notarium constitutum primitus ad librum praefatum verbotenus, in praesentia duorum iuratorum ad id deputatorum, integraliter fuerint intitulatae; nomina quoque civitatis iudicatum videlicet assistentium nominatim in librum praefatum inseri et inscribi debeant. Literas quoque sententiales dominus magister tavernicorum sigillis autenticis corroborare debet.

ARTICULUS 10

Quales causae possint appellari ad sedem tavernicalem

Quod nulla causa, praeterquam haereditates tangens et debita ultra florenorum sexaginta auri, et non infra se extendentia ad sedem domini magistri tavernicorum possit appellari, iuxta libertatem civitatum et consuetudinem ab antiquo observatam.

ARTICULUS 11

Quot civitates adminus iudicio interesse debeant, et absentiae ratio danda

Quod si aliquam civitatem arduis ex causis ipsam urgentibus probabilibusque advenire non contingeret, extunc magister tavernicorum nullam sententiam, sive iudicium facere debeat, atque possit, nisi adminus quinque civitates liberae praesentes assistant; caeteraeque absentes civitates causam absentiae literis eorundem domino magistro tavernicorum intimare teneantur.

ARTICULUS 12

De loco sedis iudiciariae, et quod vice magister tavernicorum regalium et notarius sub iuramento adesse debeant

Quod dominus magister tavernicorum non in castro Budensi, aut extraneo loco, sed in ipsa civitate Budensi, in loco sibi opportuno iudicium sedere debeat cum civitatibus liberis, cuius etiam vice magister tavernicorum sub iuramento adesse debeat, una cum notario constituto.

ARTICULUS 13

Quod omnis appellans coram iudicibus et iuratis civitatis illius tempore extractionis sententiae debeat deponere decem florenos

Et licet appellare nemini sit prohibitum, tamen quia saepenumero per causidicos appellationes frivolae ac calumniosae, a iudicibus ipsarum liberarum civitatum, ad dominum magistrum tavernicorum fieri solent et signanter propter pecuniarum debita

interdum etiam occasione haereditatum iuridice obtentorum, in illum duntaxat finem, ut debitor ad satisfaciendum creditori in termino sibi iuridice statuto compelli et astringi non valeat is vero, qui haereditates contra aliorum iura habet, illas diutius tenere et iisdem uti, fruique valeat, in praedictum partis adversae. Ideo statutum est, ut omnis appellans florenos decem coram iudicibus et iuratis civitatis illius, quando videlicet sententiam extrahere cupit, deponere debeat.

ARTICULUS 14

De convictione super expensis

Quandocumque aliqua causa per iudicem et iuratos civitatum liberarum decisa fuerit, et pars altera non contenta eandem causam in conspectum domini magistri tavernicorum appellaverit, quae ibidem si ratificata fuerit, aequalique modo definita, pars eadem non contenta alteri parti in expensis, in ipsa causa, pro literis duntaxat tam civitatensium, quam magistri tavernicorum factis convincatur, et hoc quoad expensas.

ARTICULUS 15

De causis, quas magister tavernicorum non iudicat

Quod de testamentis, de factis vitiosis; videlicet verberum, livorum, plagarum, vulnorum, membrorum mutilationibus, homicidiis, non habet se magister tavernicorum, aut eius vicegerens intrmittere.

ARTICULUS 16

Partes primo coram suo magistratu agant

Super haereditatibus, si causae litigiosae exortae fuerint, modo simili, in praesentiam magistri tavernicorum appellatae; [!] sed ut primum ante iudicem et iuratos cives ipsae causae, tam debitorum, quam haereditatum, ipsius civitatis, ubi ipsae partes causam moventes residentiam habent, specialiter prosequantur.

ARTICULUS 17

Ut civitates liberae per magistrum tavernicorum in suis libertatibus conserventur

Quaelibet civitas libera in regno Hungariae existens in suis libertatibus, privilegiis, a divis regibus datis, donatis et confirmatis, per magistrum tavernicorum illaesa et indemnitas conservetur.

ARTICULUS 18

Ut etiam coram regia Maiestate contra quoscunque per magistrum tavernicorum defendantur; quare eidem solvunt

Si alicui civitatum derogaretur in ipsarum libertatibus, per quempiam nobilium, vel magnatum, tunc magister tavernicorum tenetur in praesentia regiae Maiestatis, secundum suum posse subvenire, ut ipsa civitas, in suis iuribus non videatur defraudari. Pro eo enim omnes civitates annum censum consuevere solvere ipsi magistro tavernicorum: civitas Budensis et Cassoviensis singulae decem florenos, caeterae civitates in monetis florenos quinque.

ARTICULUS 19

De literis iudicialibus

Litterae iudiciales non exigantur, nisi causa concludatur sive decisio fiat.

ARTICULUS 20

De taxa literarum iudicialium ac evocatorialium et prorogationalium

Litterae iudiciales, evocatoriales, prorogationales ementur per singulos denarios duodecim.

ARTICULUS 21

De taxa literarum praeceptoriarum

Si causa fuerit appellata ad magistrum tavernicorum, tunc litterae praeceptoriales cum florenus auri valuerit denarios ducentos, duodecim denarios.

ARTICULUS 22

De minori taxa literarum sententionalium in causa debiti

Cum causa super debitis ultra florenos sexaginta usque ad centum florenos auri se extendens summa fuerit, pro litera sententionali in papyro florenus auri unus.

ARTICULUS 23

De maiori taxa literarum sententionalium in causa debiti

Si summa ad maiorem quantitatem se extenderit, de quibuslibet tunc centum florenis unum florenum auri in papyro.

ARTICULUS 24

De taxa literarum sententionalium in causa haereditatum

Si pro haereditibus magnis, sive parvis, magni sive parvi pretii, pro litera sententionali in pergamento florenos auri sex.

ARTICULUS 25

De literis byrsagialibus

Quod magister tavernicorum litteras byrsagiales non debet dare, nisi prius omnes dies iudiciales expiraverint in ipsis octavis.

ARTICULUS 26

De non extractione nonae et decimae

Quod magister tavernicorum a septem civitatibus liberis nullam nonam vel decimam quoquomodo, imo nequaquam valeat recipere, videlicet a causidicis coram sua

magnificentia litigantibus, iuxta ipsorum laudabilem consuetudinem. Nam idem magister tavernicorum proventus habet deputatos ab ipsis civitatibus, similiter solutionem sententiarum.

ARTICULUS 27

A quibus exigatur nona, decima

Ab aliis civitatensibus, videlicet Albensi, Strigoniensi et caeteris causidicis in aliis civitatibus commorantibus, coram sua magnificentia obtinentibus, solum a persona rea poterit nonam et decimam exigere.

ARTICULUS 28

Sedes tavernicalis quotannis celebretur

Quia maxima paupertas, imo destructio civitatum solet evenire, quia causae in praesentia megistri tavernicorum ad sex et septem annos differuntur, saepe saepius consumptis ipsorum substantiis, in extremam paupertatem deveniunt, tam ipsi causidici, quam ipsorum uxores et filii, prout haec patent per expressum. Ideo statuitur, ut sedes tavernicalis quolibet anno celebretur.

ARTICULUS 29

De onere appellationis ad regiam Maiestatem factae inter vice magistrum tavernicorum regalium et seniores liberarum civitatum dividendo

Conclusum et statutum est unanimi consensu omnium seniorum liberarum civitatum, ut de caetero quicumque a sede tavernicali et deliberatione magnifici domini magistri tavernicorum regalium causam suam appellaverit ad sedem iudiciariam regiae Maiestatis, appellationi quidem, iuxta antiquam liberarum civitatum consuetudinem locus detur.

Ut tamen calumniosae provocaciones et nonnisi propter litigantium maiores expensas, aut causarum dilationem, per litigantes male introductae vitari possint, appellans pars simul ac appellationem fecerit, deponat in sede tavernicali florenos viginti, inter vice magistrum tavernicorum regalium ab una, et seniores liberarum civitatum ab alia parte aequaliter dividendos. Ac nisi is, qui causam suam appellaverit, florenos viginti deposuerit, appellationi locus non detur, sed causa habeatur decisa.

ARTICULUS 30

Transmissio antequam extradetur, coram senatu perlegenda

Statutum est, ut in decisionibus universarum causarum ad hanc sedem tavernicalem transmittendarum, priusquam literae adiudicatoriae, sive sententionales extradentur, totus actionis seu litis processus, partibus praesentialiter assistentibus et audientibus in senatu alicuius liberae civitatis, per notarium seu quempiam alium ordinis senatorii iuratum, publice praelegatur. Ubi si quid desideratum aut omissum fuerit, hoc ipsum literis transmissionalibus inseri rite queat, ne partes litigantes super ommissione alicuius puncti, vel clausulae, ulteriorem habeant conquerendi occasionem et hinc aliquid erroris in sede tavernicali suboriri possit.

ARTICULUS 31

Locus sedis tavernicalis post amissam Budam

Ex parte celebrationis sedis tavernicalis, quo tempore et loco deinceps ista sedes celebrari debeat, videlicet, ut secundum veterem consuetudinem hactenus, post amissam Budam, usitatam, donec divina ope Buda recuperabitur, et usque paciora tempora dicta sedes hic Poonii celebretur.

ARTICULUS 32

Quo tempore celebretur sedes tavernicalis

Quia autem superiorum partium civitates¹ malum iter circa festum S. Georgii per loca, qua ipsis est huc proficiscendum causantur: ideo placuit, ut eadem sedes hyemali tempore ad festum scilicet conversionis divi Pauli apostoli, singulis annis, si necessitas postulaverit, usque pacatiora similiter tempora celebretur, praemissa per dominum magistrum tavernicorum, aut eius vicegerentem publicatione.

ARTICULUS 33

Ante diaetam celebrari potest

Si tamen diaeta circa tempus praenotatum per suam Maiestatem publicaretur, extunc parcendarum expensarum et fatigiorum gratia, statim ab initio et prima die publicatae diaetae, donec domini regnicolae convenerint, convenient domini vice-magister et seniores ad ipsam sedem celebrandam et ipso statim publicatae diaetae die sedis inchoatio fiat.

ARTICULUS 34

De poena civitatis non comparentis

Poena autem civitatis non comparentis, vel non mittentis legatos et assessores, erit singulis diebus, quibus aberint, singulae tres marcae gravis ponderis, in communem usum sedis convertendae; nisi se rationabiliter excusare poterit.

ARTICULUS 35

De modo publicationis et celebrationis sedis tavernicalis

De modo item publicationis conclusum est, ut dominus magister, aut vice-magister tavernicorum sex septimanis ante, de sedis huius celebrandae termino, ipsas civitates certificent. Verumtamen dominus magister tavernicorum poterit sub suo privato sigillo, per formam missilium eandem publicationem peragere. Ipse autem vice-magister non aliter, quam sub sigillo autentico apud illum habito, nomine praenotati domini magistri publicare debeat.

ARTICULUS 36

Intra quod tempus processus, seu appellatio extrahenda

Sancitum praeterea et consitutum est, ut amodo imposterum in quibuscunque harum civitatum quispiam causantium vel appellantium literas a domino magistro tavernicorum praeceptorias, iuxta antiquam consuetudinem, intra sex septimanas, ad transmittendam causam suam appellatam attulerit, ut talis a die exhibitionis earundem praeceptoriarum coram senatu et non privatim domino iudici exhibendarum, intra spatium sex septimanarum computando, suum processum extrahere teneatur.

§. 1. Quodsi id facere neglexerit, extunc statim elapso sex septimanarum termino, a die exhibitionis literarum praeceptoriarum computando, causa talis appellata, contra ipsum appellantem, in rem adiudicatam transire debeat; ac ipsa causa, ad instantiam partis triumphantis, per iudicem et iuratos civitatis eiusdem loci executioni demandanda erit.

¹ Helyesen: civitatibus.

ARTICULUS 37

Mulcta, seu poena a quo die currit

Articulis praefatis in suo vigore relictis et inviolabiliter observatis, quoad publicationem iudiciorum hoc additur, ut a prima die publicationis, intra octavum diem omnes seniores civitatum sub poena ibidem contenta adsint et compareant, muletaeque constituta, ab eo die octavo, una cum sessione sedis tavernicalis initium sortiantur.

ARTICULUS 38

De modo exigendi muletam

Modus exigendae muletiae, seu poenae ibidem sancitae declaratur ut hoc modo fiat, videlicet, ut tales legati, seu seniores praemisso modo non comparentes, muletam constitutam, trium marcarum gravis ponderis, singulis diebus, quibus abfuerint, primum admoniti, ultro coram sede tavernicali deponant.

Quodsi deponere recusaverint, extunc datur facultas dominis magistro et vicemagistro tavernicorum, huiusmodi muletam, seu poenam ex iuribus possessionariis talis civitatis absentis, omni iuridico remedio et processibus remotis, propria saltem autoritate in duplo exigendi, super quali exactione domini seniores tunc praesentes literas executionales sub propriis eorum sigillis eisdem domino magistro, vel vicemagistro extradare teneantur.

Muletiae vero pars dimidia pro domino magistro, vel vicemagistro tavernicorum, altera pars dimidia senioribus cedat.

ARTICULUS 39

De modo appellationis et revisionis causae a sede tavernicali ad regiam Maiestatem factae

Atque hi sunt articuli, quos praedictae civitates nostrae ex autentico protocollo sedis tavernicalis extractos et fideliter collationatos, nobis exhibuerunt, confirmandos. Quibus nos ex plenitudine nostra regia etc. hoc adiciendum decrevimus: Quod licet in anno 1405. tempore serenissimi principis ac domini domini Sigismundi, decreto ipsius 3. art. 11. statutum sit: Quod si querulantes tam de ipsorum iudicium et iuratorum civium, quam magistri tavernicorum iudicio contenti non fuerint, tunc huiusmodi causas suas coram ipsa regia Maiestate more alias consueto prosequi valeant, quibus regia Maiestas iudicium et iustitiam faciat, prout postulabit ordo iuris.

Hoc vero in praeinsertis literis privilegialibus domini Wladislai regis declaratum est, quod hoc pacto in praesentiam Maiestatis regiae deducta et appellata causa non per prothonotarios curiae nostrae, sed alios dominos regnicolas, probitate, dignitate, bonaque fama insignitos, per regiam Maiestatem deputatos, et non iuxta morem et consuetudinem iudiciorum nobilium, quia illa directe istis iudiciis civitatum essent contraria, revidere et finaliter concludere possint et valeant. [!]

Tamen ne circa hunc articulum scrupulus aliquis relinquatur, longiusque a constitutionibus regni gradiamur, simul vero ipsarum civitatum statutis et antiquis laudabilibus consuetudinibus consulamus: statuimus, ut talis appellatio, in praesentiam nostram facta, per locumentem personalis nostrae praesentiae, in iudiciis pro tempore constitutum, ascitis talibus spectatis viris, qui quidem iurium et consuetudinum civilium non sint ignari, et sicut ipse magister tavernicorum ipsas civitates in iuribus et laudabilibus, longoque usu receptis consuetudinibus conservare teneantur, iuxta tenorem earundem causa discutatur.

ARTICULUS 40

Modus procedendi, si cives in faciendo iudicio remissi exstiterint

Praeterea, et hoc in constitutione praeallegata Sigismundi regis habetur; quodsi ipsi iudices et iurati cives nostri regales, aut alii officiales, seu iudices modo praenotato inibi deputati, in faciendo cuiuspiam iudicio et iustitia extiterint, remissi: extunc huiusmodi nostri iudices et iurati cives etc. ad exhibendam ipsam iustitiam, magistri tavernicorum nostrorum autoritate adstringatur et compellantur.

Proinde hanc constitutionem confirmantes decernimus: ut etiam imposterum, non a quolibet ordinario, legumque et consuetudinum civilium ignaro, sed a competenti suo iudice, magistro nempe tavernicorum (observatis legibus hac in parte et statutis consuetudinibusque ipsarum civitatum) mandata huiusmodi, ad iudicem et iuratos cives civitatum impetrentur.

Neque extra hoc, quod alias factum est, diversis et nonnunquam contrariis, atque ipsarum civitatum iuribus, libertatibus et consuetudinibus derogantibus, ipsique etiam causae et adversae parti praeiudicantibus mandatis iudicia perturbentur, vel evocationibus in curiam regiam; si quando inaudita parte, et nondum in processum legitimum deducta cognitaque causa, mandata huiusmodi non observentur, partes ipsae et iudicia praecipitentur, quin potius, ut debito modo secundum Deum et eius iustitiam singulis causantibus iuris complementum administrari possit.

ARTICULUS 41

Ne iudices ordinarii ratione causarum appellari non solitarum, ipsas civitates pro transmissione mandatis adigere praesument

Denique cum ipsae quoque appellationes, quatenus et quae in ipsis civitatibus admittantur, modum habere ex superioribus constitutionibus conspiciuntur, nominatim vero in causis criminalibus appellationes ipsa regni iura admitti vetent: ideo statuimus, ut a modo imposterum nemo iudicum nostrorum ordinariorum ipsas civitates mandatis adigere praesumat, ut causas alioquin appellari non solitas, contra statuta et libertates civiles transmittere teneantur.

[II. Ulászló 1499-ben kiadott 7 cikkelye, melyeket 1602-ben a fenti 41 cikkelyhez — mint továbbra is érvényben maradókat — hozzászátoltak.]

Wladislaus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque rex; ac Slesiae et Lucemburgensis dux; nec non Lusatiae et Moraviae marchio. Ad perpetuam memoriam. Dignum est principibus et ad gloriam eorum non mediocriter pertinet, ut de salute et incremento subditorum suorum assidue solliciti, ea quae ad utilitatem ac quietem et tranquillitatem eorundem agnoverint pertinere, diligentissime curent, benigneque annuant et conferant. Proinde ad universorum notitiam harum serie pervenire volumus, quod cum fideles nostri prudentes et circumspecti iudices ac iurati, caeterique cives et communitates octo liberarum civitatum nostrarum, singularibus quibusdam gratiis et libertatibus, per serenissimos principes quondam reges Ungariae, gloriosae memoriae, praedecessores scilicet nostros, eisdem concessis gaudeant, et tam in iudiciis faciendis, quam etiam aliis rebus eorum agendis, specialioremandam, et aliis Regni nostri civitatibus et liberis locis secretam consuetudinem habeant ad animadvertendum, et intelligendum. Igitur plerumque litigantes et causantes in iudiciis ipsorum in sede videlicet magistri tavernicorum nostrorum, varias et superfluas dilationes et subterfugia quaerere, et per diversas vias ac provocaciones, appellationesque causarum, alteram partem sine causa et ratione defatigare; ut igitur eiusmodi via talibus praescindatur, et eiusmodi frivolae appellationes in aliquibus causis et litiis inferius limitandis locum non habeant: tum vero ne ipse imprimis magister taver-

nicorum, et ex inde iidem cives earundem liberarum civitatum frustra per illud totum tempus, quo huiusmodi celebratur, sedisse et exposuisse videantur: utque etiam alias ipsa sedes, consequenter universi cives earundem civitatum bonum modum et ordinem in causis ipsorum iudicandi habeant, et in ipsorum consuetudinibus ac libertatibus iudicandarum causarum, per quospiam de caetero non impediatur, seu molestentur, hos infrascriptos articulos perpetuo duraturos eisdem duximus concedendos.

ARTICULUS 1

Quales causae ad sedem tavernicalem, et inde ad regiam Maiestatem appellari possint?

Imprimis: quod cum liberae civitates nostrae ab antiquo ea semper libertate usae sunt, ut nulli [!] litigantium causam suam infra sexaginta florenos motam, a sede dictarum civitatum in sedem magistri tavernicorum, iuxta tenorem libri eiusdem appellare potest (similiter etiam in sede cornitum parochialium et iudicum nobilium haec consuetudo haberi dicitur, ut a nullo litigantium infra ducentos florenos appellatio fieri potest): volentes itaque etiam ipsam sedem magistri tavernicorum nostrorum aliqua libertate, et praerogativa gaudere et decorare: statuimus ut amodo deinceps, nullus omnino sive civium, aut alterius cuiuscunque conditionis hominum, causam, seu causas suas, in facto quorumcunque negotiorum in praesentiam dictae sedis tavernicalis, seu magistri tavernicorum nostrorum appellatam; seu provocatam, infra summam trecentorum florenorum in praesentiam Maiestatis nostrae possit, seu valeat appellare. Sed talis causa et lis omnino isthic in praesentia dicti magistri tavernicorum nostrorum decisa et finita intelligatur, partique adversae perpetuum silentium imponatur.

ARTICULUS 2

Lite pendente per appellationem, bona et haereditates litigiosae per quos conserventur

Item statuimus: Quod si quis litigantium, seu causantium liberarum, vel etiam aliarum civitatum nostrarum, aut oppidorum, seu locorum quorumcunque, pro aliquibus bonis et haereditatibus, in quorum dominio existunt, per adversarios suos in praesentiam iudicis et iuratorum civium illius loci, in quo huiusmodi bona et haereditates existunt, in causam citati fuerint, ipsaque causa per actorem contra in causam attractum, qui videlicet bona huiusmodi et haereditates possidet, coram suo iudice iuridice obtenta, et per ipsum incaminatum² per viam appellationis in sedem magistri tavernicorum deducta, ibidemque rursus approbata et adiudicata, et deinde in praesentiam Maiestatis nostrae appellata fuerit: extunc ipse in causam attractus vel appellans, qui videlicet huiusmodi haereditates possidet et contra quem tot latae sententiae fuerint, iuxta tenorem latae sententiae bona ipsa et haereditates litigiosae, lite pendente, ad manus communes et fideles dominorum iuratorum civium, ad haec per iudicem deputandorum, usque ad finalem causae decisionem assignari ac deponi debeant, et sint obligati.³

ARTICULUS 3

Novum iudicium cum gratia regia Maiestas non concedit

Praeterea, si appellantes in sede magistri tavernicorum quoquo modo se aggravatos fore senserint, et post dissolutionem conventionis, sive congregationis ipsarum liberarum civitatum appellantes ipsi in causa ipsa sua novum iudicium ad ipsam sedem

² Incaminatum itt a szokásos incattus (in causam attractus = perbefogott) kifejezés helyettesíti.

³ Helyesen: debeat et sit obligatus.

magistri tavernicorum a Maiestate nostra impetrare voluerint, ut sub impetratione eiusmodi gratiae se ab omnibus iudicialiis [!] relevare possint: nos talibus gratiam novi iudicii sub hoc praetextu non concedimus. Si vero importunitatibus talium victi gratiam novi iudicii concesserimus talibus: extunc literae nostrae in sede magistri tavernicorum, uti prius consuetum fuisse dicitur, nullius sint vigoris vel firmitatis.

ARTICULUS 4

Appellatio a sede tavernicali per quos discutienda

Ubi vero aliqua causa de sede imprimis liberarum civitatum nostrarum, vel etiam aliorum locorum, et deinde magistri tavernicorum nostrorum, iuxta earum consuetudinem, in praesentiam nostram regiam appellata et deducta fuerit, extunc huiusmodi causam non prothonotarii curiae nostrae, sed alii domini, regnicolae scilicet nostri, probitate, dignitate, bonaque fama insigniti, per Maiestatem nostram deputati, iuxta consuetudinem earundem liberarum civitatum nostrarum, et non iuxta morem et consuetudinem iudiciorum nobilium, quia illa directe istis iudiciis ipsorum sunt contraria, revidere et finaliter concludere possint, et valeant.

ARTICULUS 5

De iuramento praestando et executione sententiae

Statuimus etiam, quod si in aliqua causa, scilicet a sede magistri tavernicorum in praesentiam nostrae Maiestatis deducta, alicui partium litigantium coram iudice, per Maiestatem nostram deputato, iudicium purgatorium, vel iuramentum fuerit adiudicatum: extunc tale iuramentum, iuxta consuetudinem liberarum civitatum, non alias, nisi in ipsa civitate, in qua talis causa primitus coepta est, et iuxta consuetudinem illius civitatis vel loci deponatur et finalis etiam executio eiusmodi causae in eadem civitate fieri et committi debeat.

ARTICULUS 6

Ubi christiani cum iudaeis, et iudaei cum christianis litigant, et de appellatione eorundem

Postremo statuimus; quod cum iudaei per christianos pro debitis, aut aliis negotiis citati fuerint: extunc ipsi christiani huiusmodi citationem in praesentiam castellani Budensis facere, et causas eorum ibidem prosequi; iudaei vero, contra christianos agere volentes, coram iudice et iuratis civitatis talis loci, in quo ipsi christiani residentiam fecerint, negotia ipsorum prosequi teneantur. Etsi iudaei in sede, vel iudicio civitatis se gravatos senserint, vel de [!] iudicio iudicis non contenti fuerint, possunt appellare in sedem magistri tavernicorum, vel alias, prout libertas, vel consuetudo illius civitatis, vel loci requirit. Etsi causa non extendat se ultra trecentos florenos, tunc illam, ut praemissum est, ulterius appellare non valeant.

ARTICULUS 7

De testamentis speciali privilegio comprehensis

Quaecunque causae testamentariae ex parte haereditatum, vel aliarum rerum mobilium, vel immobilium, in praedictis liberis civitatibus existentium, in praesentia eorundem iudicum fuerint suscitatae, iidem iudices easdem iuxta contenta privilegiorum ipsorum, superinde a divis quondam regibus Hungariae concessorum, demptis iis, quae pias causas, videlicet elemosynas pauperum, et ecclesias Dei concernerent,

valeant iudicare. Quas scilicet priores causas testamentarias mundanas non ad spirituale forum, sed saeculare iudicium domini magistri tavernicorum valeant appellare — (Nota: Hic articulus non comprehenditur isto, sed peculiari instrumento.)

Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione annotatorum Christophori Tschatter ac alterius Christophori Lakhner doctoris et Georgii Czebner nunciorum, suis, nec non memoratorum magistrorum civium, iudicum et iuratorum, caeterorumque universorum civium et inhabitatorum supradictarum septem civitatum nostrarum regiarum, sive liberarum Cassoviensis, Poseniensis, Tyrnaviensis, Soproniensis, Bartphensis, Eperiensis et Zakolczensis nominibus ac in personis, nostrae modo, quo supra, porrecta Maiestati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praeinsertos omnes et singulos articulos, praelibatum iuris eorum tavernicalis cursum et ordinem tangentes et concernentes, nobis, ut supradictum est, oblatos et praesentatos, non abrasos, non cancellatos, neque in aliqua sui parte suspectos, sed omni prorsus vitio ac suspicione carentes, atque per fidelem nostrum nobis dilectum Egregium Tiburtium Himmelreich a Scharffenbergh, consiliarium et secretarium nostrum aulicum ad benignam commissionem nostram cum suo originali fideliter et sincere collatos, ac in ordinem redactos, praesentibusque literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento alicui insertos et inscriptos, eosque ac omnia et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habentes, eisdem nostrum regium consensum, benevolumque pariter et assensum praebuimus, atque illos autoritate nostra regia acceptavimus, approbavimus, roboravimus et ratificavimus, ac pro saepe-fatis magistris civium, iudicibus et iuratis, caeterisque universis civibus et inhabitatoribus praedictarum septem civitatum nostrarum regiarum, ipsorumque posteris et successoribus universis innovantes gratiose confirmavimus. Volentes, atque de regiae nostrae potestatis plenitudine decernentes et statuentes, ut praelibatae hae septem civitates nostrae liberae prout antea, ita deinceps quoque perpetuis semper temporibus, tam in praefata sede nostra tavernicali, quam vero in ipsis civitatibus praefatis hisce articulis, per nos modo praemisso benigne approbatis et confirmatis, pro lege scripta et firma sine quorumvis molestia et impedimento, quiete ac libere uti, frui, et gaudere, iuxtaque illos iuris sui tavernicalis cursum dirigere et tractare possint et valeant, haeredesque ac posteris et successores eorum valeant, atque possint. Eisdemque articulos omnes et quaevis in eis contenta ab omnibus, coram eisdem civitatibus nostris liberis, atque in dicta sede nostra tavernicali causantibus, nec non ab omnibus iudicibus saepefati regni nostri Hungariae ordinariis et superioribus, atque a fidelibus quoque regnicolis nostris Hungaris, quovis tempore, sine ulla exceptione, renitentia et difficultate firmiter et inviolabiliter observari, neque earundem civitatum nostrarum regiarum iuris ipsorum tavernicalis cursum, ullis mandatis contrariis per quoscunque inturbari, implicari et labefactari, sed potius easdem in iuribus, ac libertatibus et privilegiis suis ab omnibus indemnes conservari volumus et strictissime mandamus. Imo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus, confirmamus, volumusque ac decernimus et statuimus. Salvis iuribus alienis, sineque praeiudicio libertatum ac decretorum et generalium constitutionum dicti Regni nostri Hungariae. Harum nostrarum duplicis et autentici sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur, impendentis munimine roboratarum, vigore ac testimonio literarum. Datum in arce nostra regia Pragensi, decima tertia die mensis Augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo secundo, regnorum nostrarum Romani vigesimo septimo, Hungariae ac aliorum tricesimo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo septimo. Reverendissimo ac venerabilibus in Christo patribus, dominis Martino Pethe de Hethes Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archi episcopo, Stephano Zuhay Agriense, Nicolao Zelniczey Zagrabienne, Demetrio Napragy electo Transilvaniense, Nicolao Micatio Variadiense, Georgio Zalathnoky Quinque Ecclesiense, eodem Martino Pethe de Hethes administratore Laurinense, Francisco Forgach de Gimes Nitriense, Petro Radoevicio Vacienne, fratre Simone Brathulich Sirmiense, Matthia Draskovith Timiniense, Ludovico Wylák Bosnense, et Marco Antonio de dominis Segniense ac administratore Modrusiense, ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus; Strigioniensi metropolitana et Vesprimiensi cathedralibus sedibus vacantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Stephano de Báthor iudice curiae nostrae, Ioanne Draskovith de Trakosthian regnorum nostrarum Dalmatiae, Croatiae et

Selavoniae bano, comite Georgio de Zrinio tavernicorum, comite Francisco de Nádas agazonum, comite Thoma Erdeödy de Monyorókerék dapiferorum, eodem Iohanne Draskovith cubiculariorum, Stephano de Iliesháza curiae nostrae, Nicolao Istvánffy de Kis Azzonffalva ianitorum, et Georgio Turzo de Bethlemffalva pincernarum nostrorum regalium magistris, Stephano Pálffy de Erdeöd comite Posoniense, Ceterisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

RUDOLPHUS m. p. (L. S. pendent. duppl.)

Tiburtius Himmelreich m. p.

Kovachich, Martinus Georgius: Codex authenticus iuris tavernicalis. Buda 1803. 25—53. l.⁴

2. A VÉGRENDELETI ÜGYEKRŐL SZÓLÓ TÁRNOKI CIKKELY, VALAMINT A TÖBBI CIKKELYEK RUDOLF ÁLTAL 1603. AUGUSZTUS 27-ÉN TÖRTÉNT MEGERŐSÍTÉSE

Nos Rudolphus II. Dei gratia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod fidelis noster, nobilis Sebastianus Dobner, notarius civitatis nostrae regiae Soproniensis, nostrae Maiestatis veniens in praesentiam, suo ac fidelium nostrorum prudentum ac circumspectorum magistrorum civium ac iudicum et juratorum, ceterorumque universorum civium et inhabitatorum septem civitatum nostrarum regalium, sive liberarum, utpote Cassoviensis, Posoniensis, Tyrnaviensis, Soproniensis, Bartffa, Eperjes et Zakoleza, nominibus ac in personis nobis humiliter exponi curavit in hunc modum. Quod licet nos anno proxime praeterito sexcentesimo secundo supra millesimum, ad humillimam ipsorum instantiam et supplicationem, certos quosdam articulos iuris eorum tavernicalis cursum et ordinem concernentes, quibus prout antea, ita etiam deinceps futuris ac perpetuis semper temporibus, pro lege scripta et usurpata, sine quorumvis reclamatione et impedimento libere uti, fruique possint ac debeant, specialibus literis nostris privilegialibus, superinde emanatis, eisque extradatis, benigne confirmaverimus quia tamen nescitur, quo errore, aut casu quidem articulus, qui de testamentis ipsorum civium, praefatarum septem civitatum nostrarum regiarum et appellatione eorundem agit, et inter reliquos articulos in protocollo sedis tavernicalis continetur, ex dicto solenni privilegio nostro emissus et non confirmatus fuisset, indemnitati suae consultum cupientes, omittere nequaquam praefatae civitates nostrae potuissent, quin pro illius quoque articuli confirmatione ad nos denuo recurrerent. Supplicans propterea Maiestati nostrae dictus Sebastianus Dobner suo ac praefatorum, quorum supra, nominibus ac in personis humillime, quatenus praefatum emissum et limitationem testamentorum concernentem articulum, nobis denuo exhibitum et praesentatum, omniaque et singula in eo contenta ratum, gratum et accepta habendo, peculiaribusque literis nostris privilegialibus verbotenus inseri et inscribi faciendo, nostrumque regium consensum ei praebendo, auctoritate nostra regia similiter, clementer acceptare, approbare, roborare et ratificare, ac pro suprascriptis magistris civium, iudicibus et juratis, caeterisque universis civibus et incolis praefatarum septem civitatum regiarumque ipsorumque posteris ac successoribus universis, quo eo etiam inter reliquos articulos pro lege scripta et usurpata perennialiter uti et frui queant, innovando perpetuo valiturum gratiose confirmare, atque ab omnibus inviolate ac firmiter observari facere dignamur. Cuius quidem articuli tenor talis est. Item quod quaecumque causae testamentariae ex parte haereditatum, vel aliarum rerum mobilium, vel immobilium, in praedictis liberis civitatibus existentium, in praesentia eorundem iudicum fuerint susci-

⁴ A szövegben előforduló szerkezeti hibák javításától, ill. a hiányok pótlásától el kellett tekintenünk, mivel az eredeti szöveg nem állt rendelkezésünkre. Így [1] jellel utaltunk arra a szövegrészre, amely Kovachich fentidézett munkájában hibás, illetőleg — súlyosabb esetekben — jegyzetben adtuk a szöveg helyesbítését.

tatae, iidem iudices easdem iuxta contenta privilegiorum ipsorum, superinde a divis quondam regibus Hungariae concessorum, demptis iis, quae pias causas, videlicet elemosynas pauperum et ecclesias Dei concernerent valeant iudicare. Quas scilicet priores certas causas testamentarias mundanas non ad spirituale forum, sed ad saeculare iudicium domini magistri tavernicorum valeant appellare. Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione annotati Sebastiani Dobner suo ac supradictorum magistrorum civium, iudicum et iuratorum, caeterorumque universorum civium et inhabitatorum saepefatarum septem civitatum nostrarum regiarum, sive liberarum, Cassoviensis, Posoniensis, Tyrnaviensis, Soproniensis, Barttffia, Eperyes et Zakoleza nominibus ac in personis, nostrae modo, quo supra, porrecta Maiestati regia benignitate exaudita, clementer et admissa, praesertim articulum, praelibatum juris eorum tavernicalis cursum et ordinem tangentem et concernentem nobisque modo praemisso oblatum et praesentatum, non abrasum, non cancellatum, neque in aliqua sui parte suspectum, sed omni prorsus vitio ac suspicione carentem, praesentibusque literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquo insertum et inscriptum, ac omnia et singula in eo contenta, ratum, gratum et accepta habentes, eidem non secus, atque caeteris omnibus articulis ac si in medio illorum in priori nostro privilegio, anno, ut praemissum est, praeterito emanato comprehensus et inscriptus esset, neque per hoc illi nostro privilegio, in reliquis nullo, unquam tempore, quicquam detractum, aut derogatum volumus, nostrum regium consensum benevoluntque pariter et assensum praebuimus, atque illum instar reliquorum juris ipsorum tavernicalis articularum, autoritate nostra regia similiter acceptavimus, approbavimus, roboravimus et ratificavimus, ac pro saepenominatis magistris civium, iudicibus et juratis ceterisque universis civibus, ac inhabitatoribus praedictarum septem civitatum nostrarum regiarum, sive liberarum ipsorumque posteris ac successoribus universis, ut illo deinceps perpetuis semper temporibus, sicut et caeteris pro lege scripta et firma, libere uti, frui et gaudere possint ac valeant, innovantes gratiose confirmavimus. Imo sub clausula illa: volentes etc. in priori nostro privilegio, ad quod hoc semper referri volumus et mandamus, expressa, acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus, confirmamus, volumusque et decernimus, salvis iuribus alienis. Harum nostrarum duplicis et autentici sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur, impendentis, munimine roboratarum vigore ac testimonio literarum.

Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi Francisci Forgach de Ghimes episcopi Nitriensis locique eiusdem comitis perpetui, consilarii et per Hungariam aulae nostrae cancellarii, in arce nostra regia Pragensi, vigesima septima die mensis Augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo tertio. Regnorum nostrorum Romani vigesimo octavo, Hungariae et aliorum tricesimo primo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo octavo.

Rudolphus m. p.

Franciscus Forgacz episcopus
Nitriensis m. p.

Tiburtius Himmelreich m. p.

A 57. M. kanc. It. Libri regii. 5. 614--616. 1.

3. DEBRECEN VÁROS 1693. ÁPRILIS 11-ÉN KELT KIVÁLTSÁGLEVELE, MELLYEL I. LIPÓT SZABADALMAS MEZŐVÁROSBÓL SZABAD KIRÁLYI VÁROSI RANGRA EMELTE ÉS A TÁRNOKI SZÉK JOGHATÓSÁGA ALÁ RENDELTE

Receptio in numerum liberarum ac regiarum civitatum privilegiati oppidi Döb-rőczóniensis.

Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis; quod nos penitus considerantes, quantum gloriae accedat regibus et principibus ex multitudine populorum, quantum decoris et roboris acquirant regna et provinciae in divitiis et amplitudine civitatum, quam expediens sit principibus, ut populis servandis, beneficiisque tribuendis, ac civi-

tatibus magnificandis et fovendis omni studeant diligentia, utpote ex quibus potissima regum regni procedunt commoda, has pro suis obsequiis liberalissime condignis studeant decorare honoribus, quatenus et regnantium ex hoc laudetur providentia et regni ipsorum status uberioris commodi et profectus suscipiat incrementum; dignum insuper existimantes, ut principes ea, quae fidelibus subditis suis liberaliter largiuntur, quo iisdem stabiliter uti valeant, regionum suorum privilegiorum patrocinio memoriae commendent sempiternae, unde benigna grataque recordatione in animum nostrum revocantes multifaria, grataque illa fidelium nostrorum civium ac incolarum privilegiati oppidi nostri Deöbrócezen in comitatu Bihariensi existenti situati commorantium servitia et servitiorum merita, quibus iisdem non solum prosperis et pacatis temporibus, quin imo tam praeteritarum bellicarum revolutionum, quam recenti quoque calamitoso plurimorum annorum sub decursu, a quo videlicet potentia Ottomanica regnum nostrum Hungariae penetrans, magnam eius partem igne, ferroque crudeliter depopulatam occupasset et subiugasset, ac subsequenter Varadinum etiam expugnasset; demum vero intestinis dissidiis inquietos nonnullorum regnicolarum animos in transversum sollicitantibus, detestanda in visceribus patriae rebellio suborta fuisset, continuis Turcarum, Tartarorum, eisque adhaerentium perduellium miseram patriam horride vastantium infestationibus, depraedationibus et cuiusvis generis afflictionibus semper obnoxii existentes, inter caeteras inexplacibiles suas aerumnas et calamitates anno abhinc tertio non ita pridem evoluta, per supervenientes ipsumque oppidum terribili furore obruentes, ac ab incolis non solum ingentem, centum utpote mille florenos facile superantem pecuniae summam, magnamque jumentorum, pabuli, frumenti, ac aliarum rerum quantitatem horrendis minis, territorialium et extremae necis interminationibus extorquentes, verum etiam ipsa suppellectilia, aliaque omnia sibi necessaria et desiderabilia domatim exquisita propriis civium jumentis et curribus apposita abripientes hostes Turcas et Tartaros, omnium facultatum fortunarumque suarum iacturam tam miseranda rerum facie, ut nihil praeter vitam afflictis incolis relictum esse videbatur, pati et subire debuissent, hoc inquam etiam deplorando innumeris malis concussae patriae statu, tot inter tantosque bellorum tumultus ac millenas perpassas calamitates, sub ipso pariter turculentissimorum barbarorum iugo integerrimam suam fidem et fidelitatis constantiam erga sacrum praefati regni nostri Hungariae diadema, augustissimamque domum nostram Austriaeam et consequenter Majestatem quoque nostram testatam reddendo, sese tum utiles et proficua patriae cives, tum zelosos boni publici promotores opere ipso, per victualium quippe ad partes illas condescendenti militiae nostrae subministrationem, rebellium repulsionem, literarum rumorumque inter densas et creberrimas diversarum partium hostilitates cum maximo praerecensiti oppidi et incolarum timore, atque periculo peractas deportationes; non secus ab ingressu portionum iam compluribus annis vigentium per immensas tam in parata pecunia, quam naturali militiae intertentione praespitas pensiones portionales millionum summam constituentes, varios item ad castra nostra et confinia sibi viciniora, praesertim ad bloquadam Varadiensem tres annos durantem, ac duplicem eiusdem fortaliti obsidionem praestitas vecturas, exhibitos labores, frumenti, pabuli, vini, curruum, jumentorum aliarumque rerum oppugnationi et expugnationi deservientium administrationem conceptum humanum superantes, iustorumque armorum nostrorum contra communem christiani nominis hostem susceptorum et felici hactenus progressu expeditorum cum extrema virium suarum defectione, omnium facultatum profusione, maximaeque partis ipsiusmet oppidi quo ad domicilia et amissos incolas desolatione, promotionem, consimiliter actualem etiam in modernas publicas durantis adhuc dum belli Turcici necessitates viginti millium florenorum Rhenensium summae cum Camera Nostra Aulica conventam realem depositionem manifeste edocere et comprobare non intermiserunt, taliterque nos ad singularem ipsis porrigendam caesareo-regiam gratiam et munificentiam nostram jure merito provocarunt. Cuius quidem gratiae, et liberalitatis nostrae ut tanto uberiores fructus experiantur, totque et tanta ipsorum merita, et fidelia multifarie praestita servitia debita compensentur remuneratione, ac simul post perpassas a longo iam tempore calamitates (ob quas nimirum in tam miserabilem iam devenerunt statum, ut nisi praeatactae munificentiae nostrae ope et adminiculo sublevarentur, brevi in extremam desolationem, vastitatemque perpetuam infallibiliter redigi deberent) amissas et obrutas vires recuperare, facultatibus civibusque augeri, ac in florentem statum ceu postliminio reponi, ad veterioraque nostra et regni

commoda, atque servitia habiliores reddi valeant; cum igitur id ob, tum etiam ad demissam suprafatorum civium et incolarum, nec non totius communitatis memorati oppidi Dóbróczen medio concivium pariter suorum fidelium utpote nostrorum prudentum ac circumspcctorum Stephani Dobosy, Joannis Posalaky jurati notarii et Georgii Comáromy supplicationem nostrae propterea factam Majestati, idem oppidum nostrum privilegiatum Dóbróczen superioribus non ita dudum evolutis temporibus divino auxiliante numine victricibus armis nostris per concursum eiusdem etiam oppidi non medioeriter promotis, e faucibus, jugoque Turcico ereptum et pristinae libertati assertum, in liberam regiamque civitatem de plenitudine potestatis et authoritatis nostrae caesareae atque regiae creandum, praeficiendum, ac in reliquarum nostrarum liberarum regiarumque eiusdem regni nostri Hungariae civitatum, perpetuique peculii nostri numerum coetumque et ordinem cooptandum, recipiendum, ac adscribendum et non amplius oppidum, sed liberam regiamque civitatem nostram Dóbróczeniensem nominandam et intitulandam, ac ut singillatis literis regalibus deinceps ad dietas Regni invitetur, annuendum benigne duximus, decernentes et per expressum benigne statuentes, ut iuxta decretationem nostram medio Camerae Nostrae Aulicae sub dato Viennae die 11ª mensis Aprilis in anno modo currenti 1693. ad Cancellariam Nostram itidem Aulicam iterato factam haec eadem civitas nostra libera, ac regia Dóbróczeniensis, ipsiusque cives et inhabitatores a modo imposterum futuris perpetuisque semper temporibus in praedictas alias regias liberasque civitates nostras asserta et computata, absoluta et omnimoda juris dominiis terrestribus, prout et vinearum allodialium et hortensium, nonae, juris montani, causarum item ad tavernicorum nostrorum regalium magistrum appellationis, nec non juris gladii et procuratoriarum literarum sub proprio ipsorum civium sigillo expediendarum usu ac facultate praerogativaque et authoritate per nos in eosdem cives, et eorum posteros translata et derivata, imo et immunitate pensionis quarumcunque tricesimarum et teloniorum, antiquisque eorum consuetudinibus et privilegiis per sacratissimum olim principem, ac dominum Rudolphum Secundum Romanorum Imperatorem, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque regem, praedecessorem videlicet nostrum gloriosae reminiscentiae auctis et roboratis, non secus per nos etiam ita pridem confirmatis (quas et quae, ac si praesentibus inserta essent, identidem confirmamus et ratificamus) omnibusque aliis juribus, exemptionibus, immunitatibus et libertatibus, immunitatumque, ac libertatum praerogativis, legibus et consuetudinibus, quibus et aliae huius regni nostri Hungariae liberae regiaeque civitates nostrae antehac usae sunt, utunturque et gaudent, intra et extra judicia, tam in sede et judiciis diaetaeque universali, quam alias ubicunque uti, frui et gaudere possint, ac valeant. Eo etiam per expressum declarato, ut siquidem praenotata civitas nostra Dóbróczen in loco declivi depressoque et lutoso esset situata, ac ob id intra per plateas ubique, foris vero plurimis in locis aggeres et ponticulos exstruere, sic que vias difficillimis sumptibus et magnis laboribus indesinenter reparare ac conservare ipsi cives, atque incolae necessitarentur, ob idque certum telonium in refusionem duntaxat attactorum sumptuum exigendi facultas a principibus Transylvaniae iisdem indulta fuissent, in usu modo dicti telonii et quidem tali modalitate, quatenus de uno quoque curru vacuo medium grossum, de onerato integrum, de pecoribus autem ad vendendum pulsis maioribus unum grossum, minoribus medium, de aliis porro venalibus rebus eorsum inductis iuxta commune vectigal in aliis civitatibus observari solitum, proportionaliter exigant, imperturbate relinquuntur; non absimiliter macella publica et hospitia, seu diversoria intus, aut foris in territorio ipsorum erigendi, omnemque fructum ex eiusmodi diversoriis promanantem in publicarum necessitatum idoneo sublevamen convertendi facultas penes solum magistratum et communitatem permaneat, neminique invidis civibus sub quaecunque titulo, aut praetextu similia diversoria intus, aut foris erigendi, tantominus contra sensum antiquorum ipsorum civium et incolarum Dóbróczeniensium privilegiorum per nos modo praevio benigne confirmatorum cuiuscunque generis educilla sive in diversoriis, sive alibi exercere, aut in praedictum societatis lanionum loci, macella pro carne vendenda tenere licitum est. Quo vero perpetuum libertationis huius, gratiaeque nostrae caesareae atque regiae erga hanc civitatem nostram et illius cives ac inhabitatores benigne largitae extet testimonium, antiqua etiam, quibus haec tenus usi fuerant, armorum insignia non solum clementer approbavimus, roboravimus et ratificavimus, verum etiam integra virentis palmae arbore auximus et exornavimus, inque hunc, qui sequitur mo-

dum posthac habenda et deferenda concedimus, atque elargimur. Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, fundum illius triiugi viridi monticulo interoccupante, e cuius meditullio procera palmae arbor naturali patularum frondium virore adumbata, subter quam agnus paschalis albo incrispato vellere et radiante sanctorum circulo vertice tenus conspicuus, geminis apertis ac in plana praetacti monticuli superficie collocatis libris insistere, gradientique similis dextro anteriori pede paulisper elevato ac incurvato, baculum crucis aurei coloris cum dependente et expanso rubro vexillo alba cruce insignato tenere, totaque corporis mole in dextram scuti oram conversa, capite nihilominus retorto vexillum intueri visitur; scuto demum incumbentem galeam militarem clatheratam, sive apertam regio diademate alitem phoenicem naturaliter effigiatum expansis alis, et capite elevato, rostroque adaperto ac viridi laereo serto pectore tenus praecinctum, ex lignis odoriferis ad solis ab alto radiantis aestum igne sibi alis excitantem ac crepitantibus flammis se ipsam exurentem profertentem ornatum; a summitate vero sive cono galeae laciniis, seu lemniscis hinc rubri et albi, illinc autem aurei et coelestini colorum in scuti extremitates sese placide diffundentibus scutumque ipsum decenter ac venuste exornantibus. Quemadmodum haec omnia in principio, seu capite praesentis privilegii nostri pictoris edocta manu et artificio propriis et genuinis suis coloribus clarius depicta et ob oculos intuentium lucidius posita esse conspiciuntur. Porro ut uberiores adhuc erga eosdem cives et incolas memoratae civitatis nostrae Dóbróczen declaratae munificentiam nostram iidem cives et incolae experiantur, seseque, ob id fideles semper et obsequiosos subditos nobis exhibeant, eadem autoritate nostra caesarea et regia id etiam annuimus, benigneque concedimus, ut iidem ac eorum posteri et successores universi sigillo eiusdem civitatis praevio modo armorum insigniis notato et exsculpto, universas et quaslibet literas quacunque de causa in medio eorundem emanandas cera coloris rubri sigillare possint, huiusmodique sigillo in cera coloris praenotati quibuscunque literis ipsorum appensa, seu appressa perinde, sicut literis, seu sigillis aliarum liberarum et regiarum civitatum nostrarum cera coloris similis in sigillando utentium vigor et fides adhibeantur, adhiberique debeant effective et indubitanter; hac etiam iisdem civibus et incolis Dóbróczeniensibus facultate per expressum concessa et attributa, ut iidem ipsam civitatem Dóbróczen, ubi id vires et facultates ipsis permiserint, circumquaque muro competenti cingere, turribus et portis firmare, ac ornare possint; de coetero vero in omnibus, civitatibus nostris regiis se conformare, et ab ingratitude ac infidelitatis nota, et macula sub poena amissionis et ablationis horum ac aliorum omnium privilegiorum et libertatum suarum, quam ipso facto incurrent, perpetuo sibi cavere, hocque insigne beneficium et non vulgarem gratiam atque clementiam nostram in ipsos collatam de nostra Majestate, haeredibusque et successoribus nostris, legitimis videlicet Hungariae regibus omni fide, constantia et fidelitate iugiter demereri studere debeantur ac teneantur. Imo creamus, praeficimus, cooptamus, recipimus, adscribimus, annumeramus, computamus, decernimus, confirmamus, approbamus, roboramus, ratificamus, augemus, exornamus, concedimus et attribuimus praesentis privilegii nostri patrocinio mediante. Salvo iure alieno, praesertim vero ecclesiarum Dei, et nobilitatis saepedictam civitatem nostram Dóbróczen inhabitantis. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentes secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungariae utimur, munimine roboratas iisdem civibus et incolis annotatae civitatis nostrae Dóbróczen pro ipsis, ipsorumque posteris et successoribus in aevum valituras dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi Blasii Jaklin episcopi Nitriensis etc. in civitate nostra Vienna Austriae die 11 mensis Aprilis anno Domini 1693. regnorum nostrorum Romani etc. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus etc.

4. MÁRIA TERÉZIA 1744. JANUÁR 14-ÉN KELT, A TÁRNOKI SZÉKRŐL A KIRÁLYI CURIÁRA VALÓ FELLEBBEZÉST ELRENDELŐ LEIRATA

Maria Theresia Dei gratia regina Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, archidux Austriae etc. etc. nupta dux Lotharingiae ac Barri, magna dux Hetruariae.

Spectabilis ac magnifice comes fidelis nobis sincere dilecte. Demissam fidelitatis vestrae informationem intuitu quaestionis illius, quonam causae civitatenses in sede tavernicali, aut respective per personalis praesentiae nostrae regiae in judiciis locumtenentem revisae et ulterius provocatae appellari debeant? et quis easdem revideat? Anno recenter praeterito 1743. nobis submissam benigne percepimus. In quo negotio omnibus eandem questionem subingredientibus circumstantiis in benignam considerationem sumptis clementer resolvimus, ut causae hae civitatenses tam in sede tavernicali, quam et respective per personalis praesentiae nostrae regiae in judiciis locumtenentem revisae et ulterius provocatae (eoque donec aliud in diaeta regni superinde statuatur) in curia nostra regia more aliarum causarum assumantur et judicentur. Occasione tamen revisionis earundem causarum, id observetur, ut tam magister tavernicorum nostrorum regalium, quam et personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens in causis coram se respective vertentibus sub earundem causarum in curia nostra regia discussione exesse debeant.

Quam benignam resolutionem nostram fidelitati vestrae clementer intimamus in finem illum, ut eidem semet conformare, et causas civitatenses in sede sua tavernicali revisas et inde ulterius provocatas, aut imposterum provocandas (eo usque, donec aliud in diaeta superinde statuatur) ad curiam nostram regiam pro ulteriore revisione suo modo transmittere noverit eadem fidelitas vestra. Cui in reliquo gratia et clementia nostra regia, benigne ac jugiter propensae manemus. Datum in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die decima quarta mensis Januarii, anno Domini millesimo septingentesimo quadragesimo quarto.

Maria Theresia m. p.

Comes Ludovicus de Battyán m. p.

Petrus Végh m. p.

O 93. Tárnoki lt. acta tav. Fasc. 16. № 12. et A.

5. BATTHYÁNY ÁDÁM TÁRNOKMESTER 1762. AUGUSZTUS 1-ÉN KIADOTT „ÁTKÜLDŐ” (A FELLEBBEZETT PER FELTERJESZTÉSÉT ELRENDELŐ) PARANCSA

Mandatum transmissionale ad instantiam Caroli de Mayerberg.

Comes etc. generosis, prudentibus ac circumspicis consuli, iudici, caeterisque liberae regiae ac metropolitanae civitatis Budensis senatoribus salutem cum favore: Expositum est nobis nominibus et in personis egregii Caroli de Mayerberg sacrae caesariae et regioe apostolicae Majestatis belli commissarii, caeterorumque suorum condivisionalium: Qualiter vos in eorundem exponentium processu coram vobis anno 1752. die 13^{ia} mensis Martii primum adversus Annam Mariam prius prudentis ac circumspicis Michaelis condam Schwarzeyzen, ex post prudentis itidem ac circumspicis Christophori quondam Kaill relictam viduam, dein vero, ipsa medio litis tempore ex hac vita excedente, ejusdem praetensivos donatarios ac legatarios modo condensorio ex ratione condivisionalitatis et fidei commissi per eorundem exponentium amitam Annam Margaretham de Mayerberg facti, et per ejusdem quondam maritum antelatum utpote Christophorum Kaill tam coram ipsis exponentibus, quam testibus sponte ac libere confessati et recogniti, factisque suis consolidati suscitato ac continuato, quoad condivisionalitatis jus adhuc die 18va mensis Septembris anni praescripti 1752. actoratum stabilivissetis, respectu fidei commissi autem statutorum testium authenticationem adinvenissetis, taliterque favorabilem pro iisdem sententiam tulissetis quidem, postquam nihilominus authenticatis jam testium fassionibus, an-

telati exponentes ipsum actionale fidei commissum quoque edocuissent, vos, non attentis partium colligantium responsionibus, allegationibus et probis parte incatteas ex eo, quasi memoratorum exponentium quondam amitam omnia sua bona absump- sisse notorium esset, de 19na mensis Decembris anno praeterito 1761. absolvissetis, absolutasque pronunciassetis damno et praejudicio exponentium longe gravibus et manifestis. Quia autem repetiti exponentes sententiam vestram velut eisdem nimium onerosam maturioris revisionis gratia ad sedem nostram tavernicalem appellasset vosque eorundem appellationem quoque admississetis, ideo vellent hujusmodi appella- tum processum sine praemisso eorsum forma et methodo consvetis transmitti, lege Regni admittente. Requisites itaque sumus nominibus et in personis supra memoratorum exponentium debita cum instantia humillime, quatenus eisdem in praemissis de condigno juris mandati videlicet nostri praeceptorio transmissionalis remedio gratiose providere, vobisque eatenus committere et mandare vellemus, nec pateremur eosdem justis suis iuribus improvise destitui. Cum autem justa petenti non esset denegandus assensus, et alioquin ductit. 10. par. 3. O. D. T. universae causae eorum magistratibus civitatum jurisdictioni nostrae subjectarum, in quibus quaequam partium sententia haud contentaretur, ad sedem nostram tavernicalem appellari solerent, ac taliter appellatae eo nutu art. 7. et 36. juris tavernicalis penes mandata nostra transmissio- nalia transmitti deberent: pro eo vobis harum serie auctoritate nostra judiciaria qua pleno jure fungimur, firmiter praecipientes serio committimus et mandamus quatenus acceptis praesentibus rebusque sic, uti praefertur, stantibus seque habentibus, prae- tactum processum in solitam formam transmissionalium redigendo cum tota sui serie et ad exigentiam statuti sedis nostrae tavernicalis anno 1741. conditi, ipso quoque originali supramemorati Chirstophori quondam Kaill testamento, velut quoad au- thentiam etiam controverso, ad sedem nostram tavernicalem maturioris revisionis gratia transmittere noveritis, debeatis ac teneamini. Communi svadente justitia, nec secus facturi. Datum in libera regia ac metropolitana civitate Budensi, die 1ª mens- is Augusti, anno Domini 1762.

Comes Adamus de Batthyán m. p.

O 93. Tárnoki lt. Acta tav. Prot. off. tav. II. 163—165. l.

6. VÉGH PÉTER TÁRNOKMESTER MEGHÍVÓLEVELE A TÁRNOKI VÁROSOKHOZ AZ 1792. ÉVI ÜLÉSSZAKRA

Universis civitatibus tavernicali jurisdictioni subjectis.

Civitates evocandae:

Debreczinum	Buda
Eperjes	Posonium
Ginsium	Szatmár Németh[i]
Maria Theresiopolis	Temesvár
Neoplanta	Szakolcza
Pest	Zombor

Terminum celebrandae sedis tavernicalis pro celeriori magno numero via appellatae horsum deductarum causarum revisione in diem 11um affuturi mensis Augusti a. c. infrascripti ad liberam regiamque civitatem Pestiensem praefigendum et publican- dum esse duximus.

Quod ipsum praetitulatis Dinationibus Vestris fine eo notum reddimus, quod praetactum terminum pro causantium directione, quo causis suis debite invigilare possint, in gremio sui more consveto publicare, ac in conformitate benignae ordinatio- nis regiae unum e medio sui idoneum, regni nempe legum et iurium tavernicalium peritum senatorem sufficienter instructum seu plenipotentiatum die et loco supra- scriptis ad nos compariturum sub muleta in articulo 34. juris tavernicalis declarata deputare et mittere non intermittant. Qui in reliquo maneo Pest 25^a Junii 792.

O 94. Tárnoki lt. Acta tav. Petri Végh. Fasc. 2. No. 16.

7. TÁRNOKMESTEREK (1523—1849)

- 1523—1527 Thurzó Elek, egyben kir. kincstartó, 1527. nov. 10-én országbíróvá lépett elő.
- 1527—1534 Báthory András, 1527. nov. 10-én nevezte ki I. Ferdinánd, 1534-ben meghalt.
Nem volt betöltve.
- 1535 Nádasy Tamás, 1536. szept. 6-tól.
- 1536—1543 ifj. Báthory András gr. (a másik András fia) 1544. jún. 1-től.
- 1544—1554 Perényi Gábor (később báró lett) 1554. nov. 9-től.
- 1554—1557 Zrínyi Miklós gr., 1557. nov. 23-tól. 1566. szept. 23-án Szigetvár ostrománál elesett.
- 1557—1603 Zrínyi György gr. (az előbbi fia), 1603-ban meghalt.
- 1603—1608 Erdődy Tamás gr., 1603. aug. 19-től.
- 1608—1610 Forgách Zsigmond gr., 1608. dec. 1-től.
- 1610—1613 Draskovich János gr., 1610. jan. 25-től, 1613. máj. 11-én meghalt.
- 1614 Nem volt betöltve.
- 1615—1624 Erdődy Tamás gr. (aki fentebb), 1615. ápr. 27-től. 1624. jan. 7-én meghalt. Utána a tárnokmesteri tisztség több mint másfél évig betöltetlen volt.
- 1625—1643 Bánffy Kristóf gr., 1625. okt. 10-től. 1643. nov. 18-án meghalt.
- 1644—1662 Csáky István gr., 1644. márc. 15-től. 1662. nov. 5-én meghalt.
- 1662—1663 Erdődy György gr., 1662. nov. 22-től. 1663-ban meghalt.
- 1663—1679 Forgách Adam gr., 1663. jún. 8-tól. 1670 óta egyben az országbírói tisztséget is ellátta.
- 1679—1690 Erdődy Imre gr., 1679. aug. 21-től. 1690-ben meghalt.
- 1690—1693 Zichy István gr., 1690. jún. 12-től. 1693-ban meghalt.
- 1693—1704 Erdődy György gr., 1693. ápr. 7-től 1704. jan. 15-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1705 Egész éven át betöltetlen volt.
- 1706—1738 Csáky Zsigmond gr., 1706. nov. 7-től.
- 1739—1746 Nádasy Lipót Flórián gr., 1739. máj. 9-től 1746. aug. 2-ig volt tárnokmester, akkor kancellárrá nevezte ki a királynő.
- 1746—1754 Esterházy Ferenc gr., 1746. aug. 3-tól. 1754 augusztusában meghalt.
- 1755—1759 Illésházy József gr., 1755. nov. 24-től. 1759. aug. 21-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1759—1782 Batthyány Adám gr., 1759. aug. 21-től.
- 1782—1783 Csáky Nep. János gr., 1782. okt. 18-tól. 1783. aug. 14-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1783—1786 Niczky Kristóf gr., 1783. aug. 14-től. 1786. dec. 21-én országbíró lett.
- 1786—1789 Jankovich Antal gr., 1786. dec. 21-től. 1789-ben meghalt.
- 1789—1795 Végh Péter, 1789. ápr. 27-től. 1795. júl. 21-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1795—1797 Majláth József gr., 1795. júl. 23-tól.
- 1797—1802 Szentiványi Ferenc, 1797. okt. 21-től 1802. ápr. 16-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1802—1825 Brunsvik József gr., 1802. ápr. 16-tól, 1825. márc. 18-ig volt tárnokmester, akkor országbíróvá lépett elő.
- 1825—1827 Cziráky Antal gr. 1825. ápr. 3-tól. (Előbb a m. kir. udvari kamara alelnöke volt.)
- 1828—1836 Pálffy Fidél gr., 1828. márc. 18-tól.
- 1836—1841 ifj. Eötvös Ignác gr., 1836. aug. 9-től. (Előbb a m. kir. udvari kancellária alkancellárja volt.)
- 1842—1849 Keglevich Gábor gr., 1842. jan. 12-től. (Előbb a m. kir. udvari kamara alnöke volt.)

(Kam. It. Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber. 109—115. 1.)

8. ALTÁRNOKMESTEREK

(1542—1849)

1542	Zomor János
1556	Panythy János
1559—1561	Nagyváthy Antal
1564	Radozi Gervasius
1568	Olgyai György
1573—1587	Debreczeni György
1591	Pekhel Erhardus
1591—1602	Kubinyi Kristóf
1609	Andrasicz Mátyás
1611—1619	Borkovich Lukács
1622	Goda Kristóf
1625—1630	Bende Miklós
1639	Pataky János
1655—1662	Dersffy János
1679—1681	Kürtössy Mihály
1695—1703	Dobsa István
1722—1733	Sigray János
1737—1746	Paluska Antal
1747—1759	Barinyai László
1760—1762	Balogh László
1766—1777	Kvassay József
1777—1778	Tahy Imre
1778—1785	Batta Bálint
1791—1793	Ürményi Bernát
1794—1806	Beöthy Imre
1808—1825	Berzeviczy Pál
1828—1829	Luby Imre
1830—1831	Kárász Miklós
1834—1835	Szutsits József
1836—1849	Gyurtsányi Gábor*

9. A TÁRNOKI HIVATAL TITKÁRAI

(1756—1849)

1756—1758	Birovszky József
1764	Kregár Mihály
1767—1782	Eckler József
1783	Vadász György
1783—1785	Piestyánszky Lajos
1791	Balla Béla
1796—1797	Limp Ferenc
1802	Szent-Ivány Péter
1803—1825	Kövesdy Ferenc (egyben tárnokszéki jegyző is)
1826—1828	Steinbach Károly (egyben tárnokszéki jegyző is)
1828—1843	Wágner Sándor (egyben tárnokszéki jegyző is)
1843—1849	Csáky József (egyben tárnokszéki jegyző is)**

* A fenti névsort a tárnoki szék ülésjegyzőkönyvei és Kovachich Márton György Tavernicalia adversaria c. kézírata alapján állítottuk össze. E források hézagatlanabb felsorolást nem tesznek lehetővé.

** A fenti névsort a tárnoki hivatal és a tárnoki szék jegyzőkönyvei alapján állítottuk össze. A jegyzőkönyvek hiányos adatai hézagatlanabb felsorolást nem tesznek lehetővé.

10. TÁRNOKSZÉKI JEGYZŐK (1599—1849)

1599	Marthius Mihály (Pozsony város jegyzője és delegátusa)
1602—	Demiény András
1611—	Káldy Ferenc
1617—	Kopeczky Miklós
1623—	Pissky Péter
1633—	Radimóczy György
1649—	Rakolubszky János (Szakolca város delegátusa)
1681—	Weber Frigyes (Eperjes város jegyzője és delegátusa)
1695	Petróczy János (Pozsony város delegátusa)
1702—1703	Paxy János (Pozsony város jegyzője)
1722—1737	Pigethy József (Nagyszombat város delegátusa)
1741—1759	Szvetics József (Kőszeg város delegátusa)
1760	Ernst József Keresztély (Sopron város tanácsosa, a tárnoki szék helyettes jegyzője)
1762—1784	Kajdácsy György (Pozsony város delegátusa)
1785	Kramerlauff Ignác (a tárnoki szék helyettes jegyzője)
1791—1798	Bernácsky József (Sopron város tanácsosa)
1799—1802	Spót György (Buda város főjegyzője)
1803—1825	Kövesdy Ferenc (a tárnoki hivatal titkára is)
1826—1828	Steinbach Károly (a tárnoki hivatal titkára is)
1828—1843	Wágner Sándor (a tárnoki hivatal titkára is)
1843—1849	Csáky József (a tárnoki hivatal titkára is)*

* A fenti névsort a tárnoki szék ülésjegyzőkönyvei alapján állítottuk össze. A jegyzőkönyvek hiányos adatai hézagtalanebb felsorolást nem tesznek lehetővé.

11. A TÁRNOKI SZÉKRE FELLEBBEZETT, S OTT ÍTÉLET ALÁ KERÜLT
(1559—

Év	Kassa	Nagysonbath	Sopron	Bártfa	Eperjes	Pozsony	Szakolca	Módor	Buda	Debrecen	Szatmárnémeti	Zágráb	Szeged	Pest	Kapronca	Zombor
1559	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1560	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1561	4	3	—	—	—	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1564	5	3	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1568	6	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1573	—	7	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1577	1	—	1	—	2	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1579	3	1	2	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1582	2	4	2	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1587	3	3	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1591	3	4	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1596	3	2	1	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1599	3	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1602	—	8	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1609	2	9	2	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1611	—	3	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1613	1	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1617	1	3	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1618	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1619	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1626	—	7	1	—	—	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1628	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1630	—	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1633	—	5	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1649	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1662	—	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1695	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1702	—	1	1	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1703	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1723	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
1725	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
1727	—	—	—	—	1	3	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—
1728	1	—	1	—	2	2	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—
1733	2	1	2	—	1	5	2	—	1	5	3	—	—	—	—	—
1737	4	—	4	—	2	1	—	1	4	—	1	—	—	—	—	—
1741	1	2	1	—	—	2	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—
1744	4	—	2	1	2	7	1	1	12	2	1	—	—	—	—	—
1746	1	—	1	—	1	5	—	—	12	2	1	—	3	13	—	—
1747	—	1	3	—	—	3	—	—	6	—	—	1	—	1	—	—
1748	—	—	1	—	2	4	3	—	5	—	—	1	1	3	—	—
1749	—	2	—	—	—	5	—	—	9	—	—	—	—	3	—	—
1750	—	7	—	—	1	2	3	—	4	—	—	3	1	5	—	—
1751	—	3	—	—	—	2	—	—	6	1	—	—	—	—	—	—
1752	—	2	—	—	2	7	3	—	3	—	—	—	—	6	—	—
1753	—	1	—	—	2	6	—	2	5	1	—	—	1	2	—	—

* E bíróságokra nézve l. e munka III. részének 53. és 54. sz. jegyzetében elmondottakat.

Év	Kassa	Nagyzecebet	Sopron	Bártfa	Eperjes	Pozsony	Szokolca	Módor	Buda	Debrecen	Szatmárnémeti	Zágráb	Szeged	Pest	Kapronca	Zombor
1756	—	1	1	1	1	11	1	—	7	3	—	—	4	4	—	—
1757	—	2	1	—	2	5	—	1	7	6	—	1	—	7	—	1
1760	—	—	—	—	3	6	—	—	12	3	—	1	1	6	—	1
1762	—	2	4	1	4	7	1	—	4	4	—	2	3	7	—	—
1766	—	5	3	—	3	9	—	—	24	5	—	—	—	16	—	5
1768	2	6	7	—	1	13	—	1	19	2	—	3	4	11	1	—
1770	—	3	5	—	—	16	1	1	9	—	1	2	5	15	2	—
1772	2	6	1	1	—	12	1	1	16	2	—	4	4	7	—	1
1773	—	3	1	1	1	5	—	—	19	1	—	2	5	8	—	—
1774	1	3	4	—	—	5	1	—	17	4	1	1	3	9	1	5
1775	—	1	1	—	—	4	3	—	27	2	—	—	—	13	—	—
1776	2	6	3	—	2	9	—	1	14	2	—	—	1	11	3	—
1777	—	1	3	3	2	3	—	1	21	1	1	1	2	15	1	—
1778	1	1	2	2	—	5	—	—	14	3	1	8	5	13	1	1
1779	1	5	2	—	1	3	1	—	26	5	—	2	3	14	1	2
1780	3	2	2	—	—	1	—	1	6	7	1	2	5	6	2	—
1781	—	1	1	—	3	5	—	1	12	7	1	6	3	6	1	6
1782	1	5	3	—	2	2	—	—	11	6	—	3	3	14	2	3
1783	5	3	—	—	2	7	1	—	9	—	—	4	2	12	1	2
1784	3	5	5	4	—	11	—	—	11	4	—	5	3	15	1	1
1785	1	4	4	1	1	4	—	—	22	7	—	1	1	14	1	1
1791	10	5	7	3	4	7	1	—	17	8	10	—	2	23	—	9
1792	2	—	7	—	2	17	1	—	14	8	3	1	1	26	—	7
1793	6	8	12	3	3	14	—	—	18	11	7	4	2	21	—	7
1794	1	5	12	1	1	15	2	—	26	12	1	—	7	14	—	4
1795	1	5	4	1	1	2	1	1	10	—	—	2	3	5	—	1
1796	2	3	5	—	2	4	—	—	19	6	2	—	3	8	1	3
1798	—	2	5	2	2	9	4	—	12	4	2	—	2	4	—	1
1799	1	2	5	—	2	5	1	—	24	5	2	5	3	10	—	1
1800	1	4	8	—	3	5	1	1	11	4	2	1	6	8	—	2
1801	—	2	4	1	—	2	—	—	12	3	—	—	—	8	—	1
1802	4	5	5	—	1	1	2	1	6	—	—	3	8	8	—	1
1803	1	5	4	—	—	2	—	—	12	1	2	1	2	10	—	—
1804	1	6	8	—	2	17	2	1	15	3	1	2	4	12	—	7
1805	3	1	2	1	5	8	3	—	23	2	2	2	4	5	—	2
1806	1	1	2	3	—	—	3	2	8	2	2	1	7	5	—	1
1808	1	2	1	—	3	2	—	1	6	1	1	—	1	8	—	2
1809	2	2	9	—	2	4	5	1	23	3	—	—	7	9	—	5
1810	2	—	7	1	9	2	2	2	9	4	—	—	4	10	—	5
1811	3	4	5	—	7	4	1	—	16	8	3	—	4	12	—	3
1812	—	—	7	—	5	3	—	—	3	2	4	—	5	3	—	1
1813	1	—	5	—	3	—	3	—	16	5	2	—	5	9	1	4
1814	2	1	10	1	2	3	1	—	13	2	1	3	12	5	—	4
1815	2	—	13	1	2	3	1	—	14	13	1	—	13	12	—	3
1816	1	3	10	—	2	4	—	—	21	3	—	2	5	11	—	8
1817	6	4	10	2	3	3	1	—	18	8	—	2	8	10	—	3
1818	4	3	15	1	9	3	2	—	14	3	—	2	10	11	—	2
1819	3	—	4	2	3	5	—	—	11	2	—	4	11	8	—	10
1820	4	—	6	—	6	4	2	3	14	8	2	4	9	11	1	4

* + 22 bányaper.

Korpona	Győr	Újvidék	Kőszeg	Konáron	Kismarton	Kőrös	Pécs	Temesvár	Károlyváros	Szabadka	Arad	Imeretlen város	Judicium dele- gatum, ill. ju- dex delegatus	Összesen
1	1	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	42
1	3	7	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	46
1	3	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	43
1	4	3	1	3	1	—	—	—	—	—	—	3	—	55
1	3	3	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85
1	8	3	1	5	2	1	—	—	—	—	—	—	—	93
1	8	2	2	5	2	3	—	—	—	—	—	—	—	73
2	7	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	68
3	7	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	66
2	4	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59
1	2	2	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	66
1	2	2	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	60
—	7	1	3	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	65
—	1	4	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	71
—	6	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	69
—	2	4	2	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	79
—	5	4	1	5	—	—	—	—	—	—	—	1	—	53
—	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60
—	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64
—	5	4	—	5	—	—	—	—	—	—	—	1	—	54
—	1	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	79
—	2	2	—	2	—	—	1	2	2	—	—	1	—	78
—	6	2	1	2	—	—	1	2	1	1	—	—	—	146
—	5	15	5	5	—	—	1	6	6	1	—	—	—	128
—	5	6	4	3	—	—	3	7	2	4	—	2	—	141
—	5	3	1	4	—	—	3	6	2	—	—	—	—	141
—	4	9	3	1	—	—	2	2	—	—	—	—	—	138
—	8	4	2	—	—	—	1	8	—	1	—	—	—	71
—	1	2	3	1	—	1	2	4	3	3	—	—	1	79
—	3	1	3	1	1	—	1	4	—	5	—	—	1	69
—	2	5	2	6	—	—	4	4	6	1	—	—	2	98
—	4	5	1	5	—	—	4	9	8	8	—	—	—	100
—	3	2	1	4	1	—	7	8	1	1	—	—	—	61
—	2	6	1	2	—	—	1	3	1	3	—	—	—	64
—	1	6	2	2	—	—	3	4	1	10	—	2	—	72
—	2	7	—	4	—	—	2	4	—	6	—	—	—	113
1	6	7	1	5	—	—	3	3	3	6	—	—	—	105
—	2	2	3	4	1	—	1	2	2	2	—	—	—	57
—	1	2	—	1	—	—	—	2	2	5	—	—	—	42
1	4	8	—	1	—	—	5	6	—	6	—	—	—	103
1	2	2	2	2	—	—	6	13	—	11	—	—	—	95
—	1	3	1	—	1	—	3	11	—	12	—	—	—	102
—	2	3	—	—	—	—	6	5	—	10	—	—	—	60
—	2	2	1	—	—	—	3	5	—	2	—	—	—	69
—	4	4	1	1	—	—	4	6	—	11	—	—	—	91
1	4	2	2	2	1	—	6	8	—	9	—	—	—	113
2	8	6	1	1	—	—	5	6	—	3	—	—	—	102
1	5	8	5	3	—	—	3	4	—	17	—	—	—	124
—	3	5	3	2	—	—	7	9	—	32	—	—	—	140
2	7	9	1	1	—	—	7	4	—	14	—	—	—	108
1	2	2	2	7	—	2	8	5	—	12	—	—	—	119

Év	Kassa	Negyszombat	Sopron	Bártfa	Eperjes	Pozsony	Szokolca	Modor	Buda	Debrecen	Szatmárnémeti	Zágráb	Szeged	Pest	Kapronca	Zombor
1821	3	2	12	—	5	8	2	1	14	5	—	2	12	23	1	4
1822	—	2	9	1	—	13	—	2	4	1	2	6	13	20	3	6
1823	5	2	13	—	15	2	1	3	7	6	1	7	8	23	—	6
1824	5	4	3	—	5	2	6	—	6	17	—	6	15	15	1	3
1825	4	2	5	—	—	1	4	—	3	3	3	5	8	9	1	7
1828	5	2	19	5	7	2	8	1	8	7	1	15	15	9	1	11
1829	5	3	11	2	3	11	6	2	18	11	9	6	16	24	1	14
1830	6	2	6	—	1	6	1	—	12	12	—	2	10	13	3	8
1831	—	1	4	—	3	2	3	1	28	6	—	1	5	19	—	14
1832	5	1	7	—	2	3	1	—	3	2	—	4	2	11	—	4
1833	—	3	9	1	1	1	3	—	4	3	—	11	3	16	1	2
1834/35	5	2	4	—	4	6	2	—	18	3	7	4	11	16	—	13
1836	4	2	2	—	1	3	2	3	18	5	6	4	13	15	2	16
1837	—	4	—	—	1	7	—	—	14	4	5	2	13	7	—	17
1838	4	3	3	1	5	4	1	1	6	6	4	5	8	17	1	16
1840	3	1	3	1	1	7	—	1	14	6	3	3	17	26	—	16
1842	3	—	2	—	3	4	2	—	12	5	2	2	6	13	5	13
1845	5	2	2	—	5	8	4	1	19	9	6	3	17	47	—	20
1846	—	3	2	1	2	5	2	—	9	9	—	1	8	29	—	5
1847	4	—	1	—	—	3	1	—	16	2	4	2	12	34	—	4
1848	3	1	—	—	—	4	1	2	11	3	—	—	7	8	—	6

Megjegyzés: A fenti kimutatást a tárnoki szék ülésjegyzőkönyvei alapján állítottam össze, c. per kivonat-sorozatából kellett kigyűjteni, minthogy ez évekből tárnokszéki ülésjegyzőköny-

Korpona	Győr	Újvidék	Kőszeg	Komárom	Kismarton	Kőrös	Pécs	Temesvár	Károlyváros	Szabadka	Arad	Immeretlen város	Judicium delegatum, ill. judex delegatus*	Összesen
3	3	5	8	2	—	—	2	6	—	9	—	—	—	132
4	4	1	5	2	—	—	7	5	—	2	—	—	—	112
1	3	3	—	4	—	1	9	8	—	6	—	—	—	134
—	9	9	2	3	—	—	6	13	—	16	—	—	—	146
—	7	2	1	2	—	2	6	8	—	11	—	—	—	94
1	18	14	—	1	1	—	9	12	1	20	—	—	—	193
—	13	10	1	5	—	1	11	8	2	8	—	—	2	203
1	10	6	2	3	—	—	7	3	1	8	—	—	—	123
—	10	8	3	2	—	—	4	2	1	8	—	—	—	125
—	1	5	2	2	—	—	1	8	2	1	—	—	—	67
—	8	3	1	1	—	1	4	2	—	9	—	—	—	87
—	8	12	2	—	—	—	4	8	2	9	—	—	—	142
1	17	5	3	3	—	1	9	8	1	6	3	1	1	154
1	14	11	1	4	1	—	6	4	1	9	3	—	1	130
1	7	5	1	1	—	—	4	9	5	6	7	—	1	131
3	7	5	5	1	—	—	4	13	4	9	3	—	1	156
2	4	7	4	—	—	1	11	27	2	18	2	—	—	150
—	6	13	5	6	1	1	7	9	2	18	14	—	—	230
—	2	1	1	—	—	2	3	5	4	5	7	—	—	106
—	2	2	—	1	—	1	4	2	1	1	5	—	—	102
—	1	—	—	2	—	—	4	3	—	2	1	—	—	59

az 1832—1835. évi adatok kivételével, melyeket Pest város levéltárának „Acta tavernicalia”-ek nem maradtak fenn.

12. A TÁRNOKI VÁROSOK ÁLTAL FIZETENDŐ, ILLETVE FIZETETT

1 Nomina civitatum	2 Numerus portarum	3 Ex R. florenis 1000 exc. domino tavernicorum rega- lium magistro debitis a singula porta per R.L. 3 d. 56 computata obve- nientibus unde pro anno 1737		4 Ex competentia s. domini vicesgerentis respectu F. 150 computata ad singu- lam portam cadunt F.-d. 54		5 Pro diurnis domini notarii hocce anno 1737 pro diebus 41 computatis adeoque Florenis 123 persolvendis ad singularem portam obvientibus d. 44.	
		Fl.	den.	Fl.	den.	Fl.	den.
Buda	30	106	80	16	20	13	20
Pestinum	13	46	28	7	2	5	72
Cassovia	14 1/2	51	62	7	83	6	38
Posonium	40	142	40	21	60	17	60
Tyrnavia	17	60	52	9	18	7	48
Sopronium	34 1/4	124	60	18	63	15	18
Barttpha	6	21	36	3	24	2	64
Eperies	9 1/2	33	82	5	13	4	18
Modra	12 1/2	44	50	6	75	5	50
Szakolcza	5	17	80	2	70	2	20
Debreczinum	46	163	76	24	84	20	24
Szattmar	13	48	28	7	2	5	72
Szegedinum	11	39	16	5	94	4	84
Ginzium	10 3/4	38	27	5	80 1/2	4	73
Kis-Márton	7	24	92	3	78	3	8
Karpona	3 3/4	13	35	2	2 1/2	1	65
Zagrabia	—*	26	34	2	31	2	66
	273 1/4	1000**	—	150	—	123	—

* NB. Zagrabia tamen numero portarum non adnumerata, sed pro eadem quanto a pro-
O 93. Tárnoki lt. Acta tav. A Fasc.

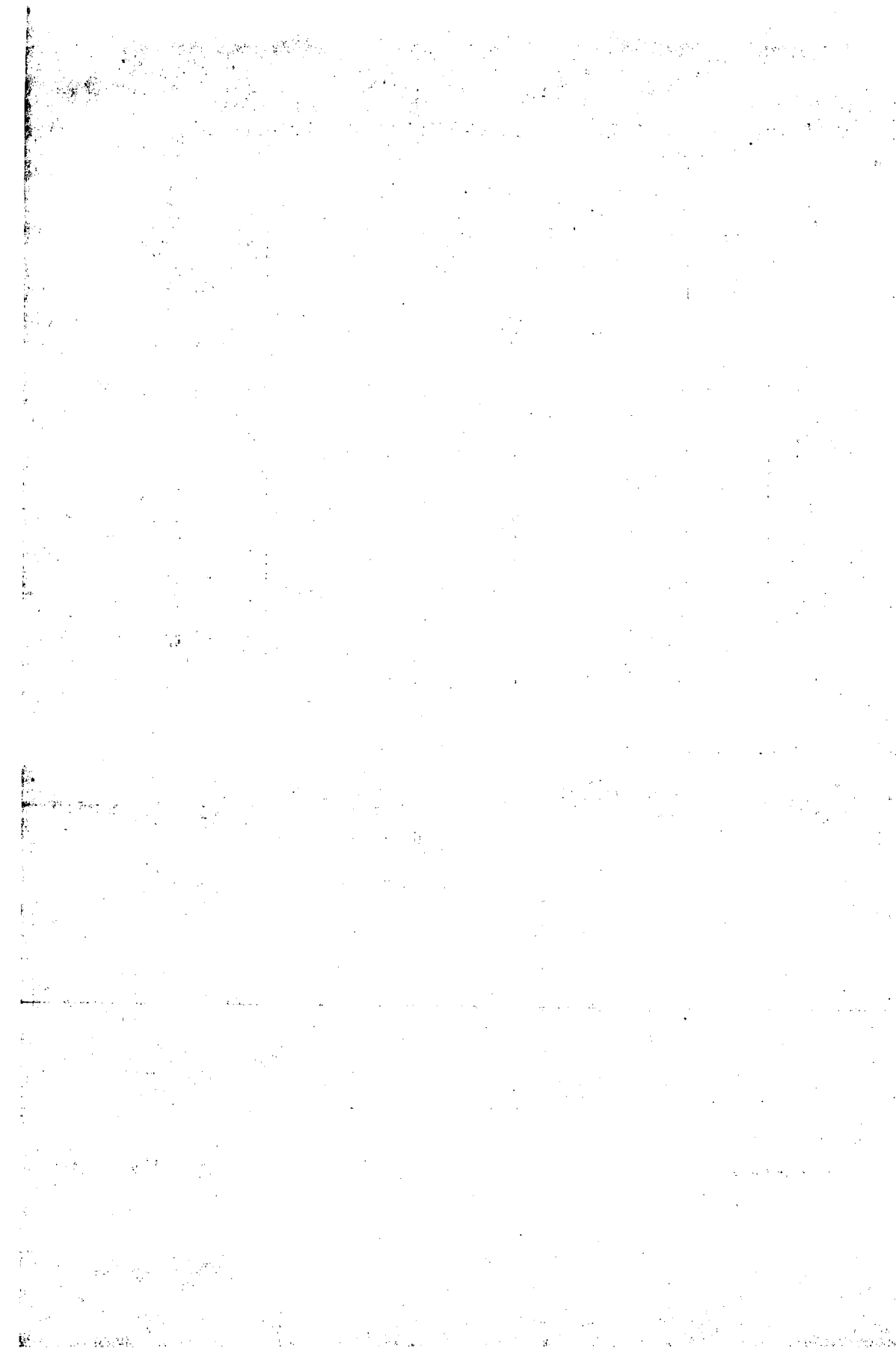
** Helyesen: 1001 Fl. 78 den.

*** Helyesen: 41 5/6 den.

TAXÁKRÓL ÉS HÁTRALÉKOKRÓL 1737-BEN KÉSZÜLT KIMUTATÁS

6 Series solutionis Florenorum 1000 juxta antiquas por- tas in anno adhuc 1725 adinventae elaborat		7 Restantia pro annis 11 utpota a 1726 usque 1736 utrinque inclusive computatis excellantissimo tha- vernico secund. illius temporis portas debi- ta, et obtingens faceret		8 Demptis autem duabus tertialitatibus velut per suam excel- lentissimam gratiosa relaxatis, remanens dictae restantiae tertialitas constituit adhuc		9 Specificatio talium, qui medio tempore, vel recenter quid solverunt		10 Restantia vero demptis solutis, et imputata tam tertia- litate restantia quam et pro anno currente 1737 obtin- gente nova imposita	
Fl.	den.	Fl.	den.	Fl.	den.	Fl.	den.	Fl.	den.
89	96 1/4	989	58 3/4	329	86 1/2	539	96 1/4	—	—
29	98	329	78	109	92 2/3	300	70 1/2	—	—
38	17	419	87	139	95 2/3	—	—	191	57 2/3
160	85	1769	35	589	78 1/3	400	—	332	18 1/3
69	6 1/2	759	71 1/2	253	23 5/6	60	52	253	23 5/6
130	86	1439	46	479	82	122	82	479	82
24	53 1/2	269	88 1/2	89	96 1/6	—	—	111	32 1/6
39	98 1/2	439	83 1/2	146	61 1/6	33	82	146	61 1/6
51	80	569	80	189	93 1/3	—	—	234	43 1/3
26	35	289	85	96	61 2/3	—	—	114	41 2/3
138	13	1519	43	506	47 2/3	966	91	—	—
45	93	505	23	168	41	91	86	122	83
39	98 1/2	439	83 1/2	146	61 1/6	—	—	185	77 1/6
39	7	429	77	143	25 2/3	143	25 2/3	38	27
26	35	289	85	96	61 2/3	—	—	121	53 2/3
—	—	—	—	—	—	—	—	13	35
50	—	550	—	183	33 1/3	—	—	209	67 1/3
1001	2 1/4	11011	24 3/4	3670	41 1/3 1/4***				

portione status exciso existente.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Az Országos Levéltárból:

Baranyai Béla irathagyatéka: Serpilius Jánosnak az 1681. évi országgyűlésről készített naplója (másolat)

Curiai levéltár

Correspondentiae

Processus appellati

Eszterházy család levéltára

Acta tavernicalia

Az 1848/49-i minisztérium levéltára

Országos Honvédelmi Bizottmány levéltára

Általános iratok

Magyar kamarai levéltár

Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber

Magyar kancelláriai levéltár

Acta generalia

Acta particularia

Acta praesidialia

Conceptus expeditionum

Libri regii

Litterae Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici

Litterae privatorum

Originales referadae

Tárnoki levéltár

Acta tavernicalia

Acta tavernici Josephi Brunsvik

Acta tavernici Antonii Cziráky

Acta tavernici Ignatii Eötvös

Acta tavernici Gabrielis Keglevich

Acta tavernici Josephi Majláth

Acta tavernici Fidelis Pálffy

Acta tavernici Francisci Szentiványi

Acta tavernici Petri Vég

Extractus processuum tavernicalium

Protocolla sedium tavernicalium

A Fővárosi Levéltárból:

Pest város levéltára, Acta tavernicalia*

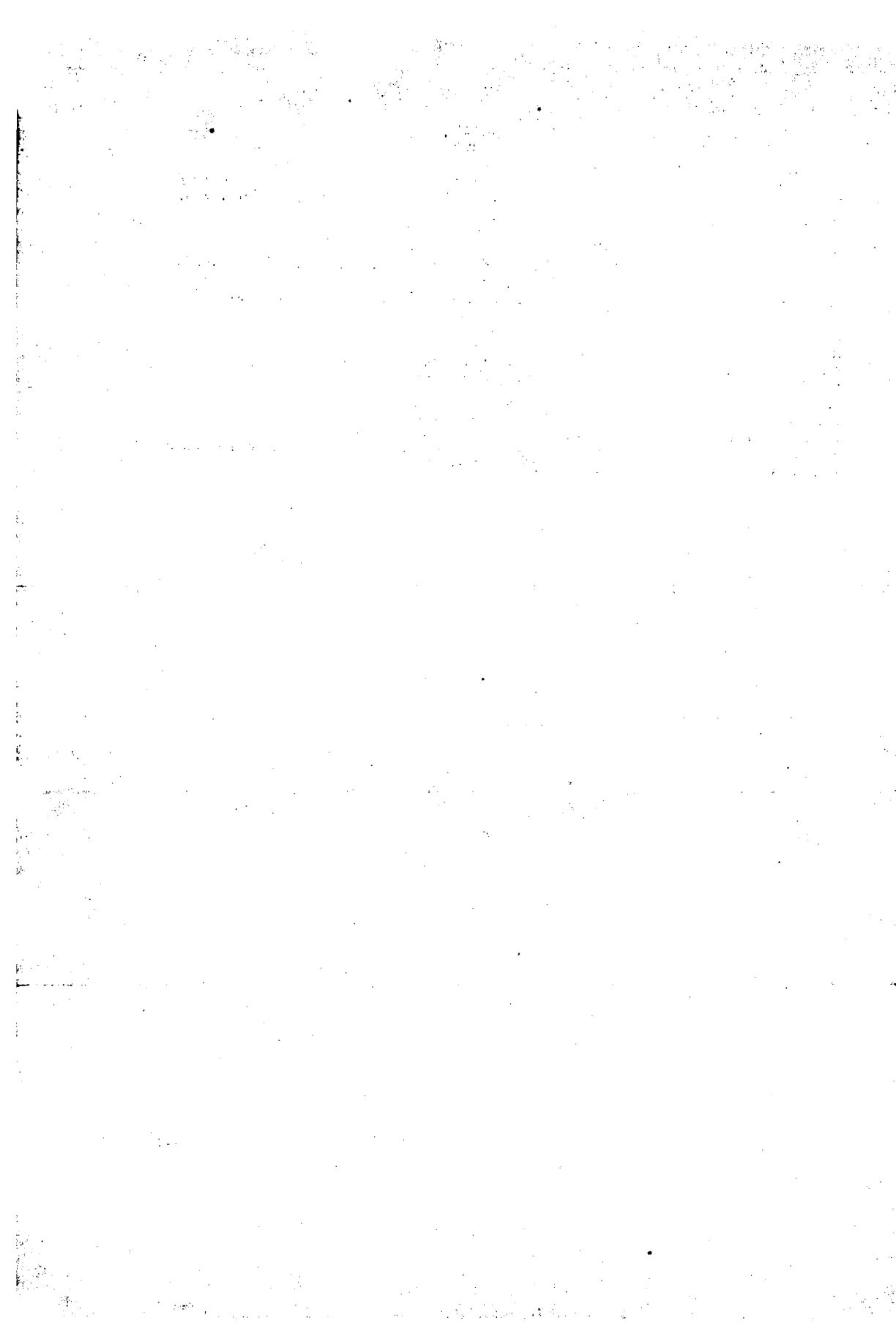
* A jegyzetekben az idézett iratok lelőhelyeként csak a Fővárosi Levéltárat nevezzük meg. Ahol ilyen utalás nincs — vagyis az esetek nagy többségében — a közölt irat az Országos Levéltárban található.

BIBLIOGRÁFIA

- Barta István: Kossuth Lajos 1848/49-ben. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. V. Bp. 1955.
- Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után. 1686—1708. Bp. 1962.
- Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig. Bp. 1904. Corpus juris Hungarici. Buda 1822.
- Csizmadia Andor: A magyar városi jog. Kolozsvár 1941.
- Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946.
- Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp. 1946.
- Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. Szabadka 1886.
- Kállay István: Szabad királyi városaink gazdálkodása 1740—1780 között. Századok 1966. 2—3.
- Kassay Adolf: Tárnokszék és tárnoki törvényezikkelyek. Pest 1848.
- Kelemen, Emericus: Institutiones juris hungarici privati. Buda 1818.
- Kelemen Imre—Czövek István: Magyar hazai polgári magános törvényről frtt tanítások. Pest 1822.
- Kovachich, Martinus Georgius: Codex authenticus juris tavernicalis. Buda 1803.
- Kovachich, Martinus Georgius: Tavernicalia adversaria. OSZK. Kzt. Fol. Lat. 172. Közlöny 1849.
- Magyar jogi lexikon. I—VI. Bp. 1898—1907. Szerk. Márkus Dezső.
- Magyarország története a késői feudalizmus korszakában, 1526—1790. Bp. 1957. Egyet. tankönyv 1/1.
- Mályusz Elemér: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. Bp. 1931. (A bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. I. évf.)
- Nagy, Ludovicus: Notitia politico-geographico-statisticae inlyti regni Hungariae... Buda 1828.
- Ortvay Tivadar: Pozsony város története. IV. Pozsony 1903.
- Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után. (Statisztikai Közlemények 73. k.) Bp. 1935.
- Reizner János: Szeged története. I—II. Szeged 1899.
- Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Bp. 1959.
- Schwartner, Martin: Statistik des Königreichs Ungarn. Buda 1809—11.
- Szentpétery Imre, ifj.: A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 1934.
- Szuboric János: A szabad s királyi városok és polgárainak ország törvényes igazai magyar hazánkban. Magyar-Óvár 1839.
- Thirring Gusztáv: Városaink népesedési viszonyai 1777-ben. Bp. 1898. (Földrajzi Közlemények XXVI.)
- Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1917.
- Varga Endre: Archivum tavernicale. Ismertető leltár. Kézirat.
- Varga Endre: A késői és a hanyatló feudalizmus korszaka. A magyar bírósági szervezet és perjog története e. munka második része. (A munkát írták Bónis György, Degré Alajos, Varga Endre. Szerk. Varga Endre. Bp. 1961. Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok 13.)
- Varga Endre: A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában. Századok 1960. 5—6. sz.
- Wagner, Alexander: Jurisdictio tavernicalis... Pest 1834.
- Werbőczy, Stephanus: Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae. Bp. 1894.
- Winkler János: A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig. I—II. Pécs 1921—1927.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Acta tav.	Acta tavernicalia
Curiai lt.	Acta taverniei (ahol a tárnokmester neve is szerepel)
cs. lt.	Országos Levéltár, Bírósági levéltárak, Curiai levéltár
FL	család levéltára
fol.	Fővárosi Levéltár
Kam. lt.	folio
Kanc. lt.	Országos Levéltár, Kincstári levéltárak, M. kir. udvari
kir. curia	kamarai levéltár
l.	Országos Levéltár, M. kir. kancellária levéltára
lt.	királyi curia
M. kir. kancellária	lap
OHB	levéltár
OSzK Kzt.	magyar királyi kancellária
Prot. off. tav.	Országos Honvédelmi Bizottmány
Prot. sed. tav.	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
Tárnoki lt.	Protocollum officii tavernicalis
Tav. adv.	Protocollum sedium tavernicalium
	Országos Levéltár, Bírósági levéltárak, Tárnoki levéltár
	Tavernicalia adversaria

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
I. A tárnoki jogszolgáltatás fejlődése	7
1. A tárnoki hatóság hatásköre és illetékessége	7
2. A tárnoki jogszolgáltatás az ország három részre szakadásától a magyar államapparátus újjászervezéséig (1526—1723)	8
a) A tárnoki jogszolgáltatás Mohács után, a törvényszakok helyének és időpontjának változásai	8
b) A tárnoki városok számának alakulása, ülésrendjük a tárnoki széken	14
c) A tárnoki jog felújítása és megerősítése	19
3. A tárnoki jogszolgáltatás III. Károly bírósági reformjától a tárnoki szék megszüntetéséig (1723—1849)	20
a) A tárnoki hivatal és a tárnoki szék 1723 után	20
b) A fellebbvitel rendezése és kísérlet horvát tárnoki fórum létesítésére a XVIII. század közepén	23
c) A tárnoki intézmény fennállásának utolsó szakasza, a tárnoki szék megszüntetése 1849-ben	34
II. A tárnoki hivatal és a tárnoki szék szervezete	41
1. A tárnokmester	41
2. Az altárnokmester s a tárnoki intézmény egyéb állandó alkalmazottai	46
3. A városok delegátusai a tárnoki széken	52
4. A tárnoki városok anyagi hozzájárulása a tárnoki szék és a tárnoki hivatal költségeihez	57
III. A tárnoki hivatal és a tárnoki szék ügyvitele	61
1. A tárnoki hivatal ügyvitele és iratkezelése	61
2. A tárnoki szék ügymenete és peres eljárása	64
3. A tárnoki szék hatásköre és illetékessége	71
4. A tárnoki levéltár	76

1. Rudolf király 1602. augusztus 13-án kelt, a tárnoki jog cikkelyeit összefoglaló és megerősítő kiváltságlevele	83
2. A végrendeleti ügyekről szóló tárnoki cikkely, valamint a többi cikkelyek Rudolf által 1603. augusztus 27-én történt megerősítése	96
3. Debrecen város 1693. április 11-én kelt kiváltságlevele, mellyel I. Lipót szabadalmas mezővárosból szabad királyi városi rangra emelte és a tárnoki szék joghatósága alá rendelte	97
4. Mária Terézia 1744. január 14-én kelt, a tárnoki székről a királyi curiára való fellebbezést elrendelő leirata	101
5. Batthyány Ádám tárnokmester 1762. augusztus 1-én kiadott „átküldő” (a fellebbezett per felterjesztését elrendelő) parancsa	101
6. Végh Péter tárnokmester meghívólevele a tárnoki városokhoz az 1792. évi ülésszakra	102
7. Tárnokmesterek (1523—1849)	103
8. Altárnokmesterek (1542—1849)	104
9. A tárnoki hivatal titkárai (1756—1849)	104
10. Tárnokszéki jegyzők (1599—1849)	105
11. A tárnoki székre fellebbezett, s ott ítélet alá került pereknek a felterjesztő városok szerinti kimutatása (1559—1848)	106
12. A tárnoki városok által fizetendő, illetve fizetett taxákról és hátralékokról 1737-ben készült kimutatás	112
Levéltári források	115
Bibliográfia	116
Rövidítések jegyzéke	117

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő Dr. Halász Margit

Műszaki szerkesztő Beck Anna

A kézirat beérkezett: 1968. szeptember 25.

Terjedelem: 10,5 (A/5) iv. Példányszám: 600 AK 689 k 0971

68.66344 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Felelős szerkesztő Ember Győző

Megjelenik évenként 1 kötet
2 füzetben

Kötetenkénti előfizetési díja
60,— Ft. Példányonkénti eladási
ára 30,— Ft

Közli a legújabb kutatási eredményeket a levéltártan, a levéltártörténet, a történeti forrástudományok, a köz- és magánigazgatás története köréből. Állást foglal e tudományterületek vitás kérdéseiben, közzé tesz egyes fontosabb forrásszövegeket, foglalkozik levéltári fondok, forrás csoportok ismeretetésével.

Megvilágítja a közép- és kelet-európai, ezen belül a magyarországi levéltári kultúra és intézményei történetét, feltárja és sokoldalúan alkalmazza a történeti forrástudományok, így elsősorban a paleográfia, a diplomatika, a heraldika és a genealógia módszereit.

Figyelemmel kíséri a hazai és a külföldi szakirodalmat. Rendszeresen referálja a jelentősebb külföldi szakfolyóiratokat, beszámol a magyar levéltárügy fejlődéséről, és folyamatosan közli a levéltári vonatkozású hazai irodalom bibliográfiáját.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 28,— Ft